NAŠE ŘEČ

ROČNÍK I. ČÍSLO 10.

JOSEF ZUBATÝ:

TEN.

Některé z jazyků indoevropských si vytvořily u podstatného jména tak zv. určitý člen, naznačující, že osoba nebo věc, o níž je řeč, je již nějak známá; řekne-li Němec der Vater nebo Francouz le père, víme, že má na mysli otce určitého, sice by řekl ein Vater, un père. Také v slovanských jazycích někde nalézáme člen podobný, který se někdy vyvíjí napodobením cizích jazyků, někdy způsobem samostatným; ale nemíníme zde vykládati o věcech, které lze nalézti snadně v mluvnických knihách.

Člen určitý v jazycích, které jej mají, vyvinul se ze zájmen ukazovacích, což jest nepochybně dokázáno jak srovnáváním jazyků příbuzných mezi sebou, tak pozorováním vývoje členu v takových jazycích, které známe po dobu dosti dlouhou, abychom jej v nich mohli stopovati (tak na př. v řečtině, v jazycích germánských a románských). Něm. der Vater původně bylo totéž, co naše ten otec, franc. le père je z lat. ille pater (onen otec); rozdíl je jen v tom, že zájmenem ukazovacím se ukazovalo ku předmětu, na který na př. lze opravdu prstem ukázati, neb o kterém se právě mluvilo atp., kdežto ve spojení s členem je význam zájmena tak zeslaben, že se jím naznačuje právě jen známost předmětu v nejširším smysle tohoto slova. Je snadno rozuměti, že mezi vlastním ukazovacím zájmenem a určitým členem je spojitost tak nenáhlá a nepřetržitá, že ani nelze říci, kde zájmeno přestává býti zájmenem ukazovacím a stává se členem, a i v jazycích, které skutečného členu nemají, nalézáme spojení podstatného jména se zájmenem, podobající se podstatnému jménu s členem jako vejce vejci. Starosti tohoto způsobu smíme s nejlepším svědomím odevzdati filologům. Ale širší důležitosti nabývají takové otázky, kde jde o jazykovou čistotu, o pochybnosti, není-li ten neb onen způsob spojování zájmena se jménem podstatným v jazyce, který nemá členu, napodobováním ja-

zyka cizího. Není pochyby, že na př. u nás časem se klade zájmeno ten zbytečně a že jím někdy jen otrocky napodobíme německý člen; ale někdy hřešíme proti duchu svého jazyka i samým strachem, abychom se takového napodobení nedopouštěli.

1. Mám zde na mysli zejména nectnost, zahnizďující se v našem spisovném jazyce, snad asi v posledních dvou desítiletích, a jak se zdá, čím dál víc se rozmáhající. Skoro se zdá, že někteří spisovatelé mají všecko za chybné napodobení němčiny, kde by našemu zájmenu ten odpovídalo v němčině der. Zapomínají, že německé der bývá časem i více než pouhý člen, a vynechávají zájmeno, kde ho jest potřebí pro srozumitelnost, kde je skutečným odkazem ku předmětu, o němž se mluví, a protože takové nectnosti se právě u nás rády šířívají, vynechává se dnes zájmeno, i kde by Němec ani nevystačil pouhým der, kde by musil položiti plnější zájmeno dieser. I zde by se český spisovatel měl učiti z lidové mluvy: prostý venkovan, nezkažený způsobem, jak se vyjadřují »páni«, mluví i po této stránce s jadrnou zřetelností.

Tak na př. někdo posuzuje spis, nebo divadelní hru, nebo cokoliv jiného, a najednou čteme, že »kniha«, »veselohra«, »socha« je taková a taková. V dřívějších dobách by nebylo stačilo samo podstatné jméno, bylo by se ještě zájmenem ten nebo tento (nebo podle potřeby onen) naznačilo, že se dále mluví o předmětě, o němž již byla řeč. Anebo popisuje spisovatel nectnost, kterou pozoroval mezi lidem, v němž žije, a pokračuje další větou: »Zvyk se šíří v našem kraji od roku . . .« Čech, nezvyklý tomuto novému způsobu vyjadřování, bezděky se ptá, jaký zvyk? Proč ne, jak se říkávalo jindy a v lidu posud říká, »tento zvyk« nebo »zvyk ten« nebo podobně jinak? V románě přeloženém z angličtiny vykládá omrzelý strýc mladému synovci, že mladí lidé vždy mívají veliké úmysly. »Já je měl a každý je má; dostavují se s prvním chmýřím na bradě. Nemoc přepadá lidi obyčejně tehdy, když . . .« Vyrozumí z těchto slov poctivý Čech, že nejde o nějakou skutečnou nemoc, nýbrž o »tu nemoc«, o které jest řeč, o ctižádostivé sny mládí? Týž strýc na plese ukazuje synovci dívku právě přišlou se slovy: »Při sám bůh — jest stále krásnější! Rozumí-li dívka reklamě, může postoupiti k uznanému beauté« (prosím za odpuštění: opravdu je tak vytištěno): pochopí čtenář, že jde o tuto přicházející dívku, ne o dívku vůbec? A tak čteme podobně stále a stále, a aby se to ujalo, starají se usilovně naše noviny. Tak na př. čteme v novinách o navrhovaných mírových podmínkách a také, že »Srbsko bude stejně jako Bulharsko a Řecko míti svobodný přístup k okrsku a přístavu soluňskému, který bude podřízen soudnictví tří států«. Kterých tří států? A jsou-li to ony tři státy před tím ve větě

jmenované, proč se to nenaznačí po česku zájmenem? Jinde zase vykládá redakce o čemsi, co se stalo před nějakým časem, a přidává: »Nepovažovali jsme za správné, věcí se zabývati«: kterou věcí? Atd. Takových dokladů z novin a ze spisů mladších spisovatelů bychom nasbírali na sta (i rčení, která by člověk pokládal za pevně ustálená, se tak mění; v původním románě jsem četl na př. »od doby, co...«). A páni spisovatelé snad ještě se domnívají, kdo ví, jak krásně se vyjadřují, a snad najdou i zde obránce, kteří budou volati, aby se nezadržoval náš jazyk ve volném svém vývoji, třebas i ve vývoji k nesrozumitelnosti.

Říkávalo se do nedávna: »jsem toho mínění, toho náhledu, toho názoru, že...« Jsou to způsoby mluvení samy sebou dosti zbytečné a sotva by byly, kdyby nebylo německého »ich bin der Meinung, der Ansicht« atp.; naši předkové se spokojovali pouhým slovesem a říkali »myslím, zdá se mi« atp., a tak se podnes nejraději vyjadřuje i náš lid. Ale dnes čteme v novinách snad denně, že »část českých poslanců jest názoru...«, že »velkostatek jest náhledu...«, ba že i »pan X. jest mínění, že...«. Kdyby někdo napsal o někom, že »jest postavy«, nebo »vlasů« atd., nikdo by mu nerozuměl; druhý pád jakosti v češtině a ve všech slovanských jazycích i ve všech jiných jazycích indoevropských, které jej mají, je možný jen, je-li doplněn nějakým přívlastkem (člověk vysoké postavy, černých vlasů). Naši novináři však dovedou německý způsob mluvení napodobiti nejen tvarem zbytečným, nýbrž tvarem, který se úplně příčí nejen českému, ale i samému německému myšlení. A protože tak v lidu českém nikdo nemluví, nepochybuji, že tak brzy bude mluviti každý, kdo chce býti počítán mezi »intelligenci«.

2. Naše brusy vytýkají správně, že zájmeno *ten* klademe časem opravdu pouhým napodobením německého členu. Tak zejména při třetím stupni jména přídavného. Říkáme zbytečně a nesprávně na př. »růže jest ta nejkrásnější květina«, »máme na skladě ty nejnovější vzorky«, »to nejlepší jest, zeptati se člověka zkušeného« atp., kde všude správně české by byly věty bez zájmena ten. Ale není toto zájmeno zde vždy nečeské; a protože brusy nejsou ve výkladě těchto věcí úplné, snad nebude na škodu zde vyčísti, kde i v češtině je zájmeno možné. Jsou to přirozenou měrou případy, kde bychom toto zájmeno mohli anebo i musili položiti, i kdyby u jména podstatného nebylo přídavného jména v třetím stupni.

Tak na př., chci-li zájmenem naznačiti, že je řeč o osobě neb o věci známé ze všech ostatních okolností nebo z dřívější řeči. Mluvím na př. o služebníkovi a vidím jej přicházeti anebo jsem o něm přidal ještě něco nového, a končím slovy »to je ten sluha«, nebo »to je ten věrný sluha«: je-li potřebí užíti zde třetího stupně

přídavného jména, mohu i musím také říci »to je ten nejvěrnější sluha«, protože slova »to je nejvěrnější sluha« by měla význam jiný.

Jinde chci do řeči uvésti nějaký vůbec známý pojem, na př. oceniti jím něco, o čem je řeč. Mohu říci na př. »to je to neštěstí, to je ta bída, že mi nikdo nechce rozuměti«. Pojem neštěstí, bídy se přidaným zájmenem uvádí jako pojem vůbec známý a uznávaný: »to je to, čemu se říká neštěstí, bída«; kdybych řekl »to je neštěstí, to je bída«, byl by celkový smysl konec konců týž, ale chyběl by onen jemný významový odstín, který bych rád ve větě vyjádřil. A nemůže býti chyba, řeknu-li v tomto smysle na př. »to je to největší neštěstí, to je ta největší bída«: kdybych řekl »to je největší neštěstí«, vyjadřuji vlastně jen svůj osobní soud, kdežto chci říci (a dosahuji toho zájmenem), že ve věci, o níž mluvím, je neštěstí, které každý uzná za největší. U Jiráska (Sebrané spisy 29, 91) vypravuje Kramerius Věkovi o chorobě Dobrovského, m. j. jak »tuhle namočil papíry, také své rukopisy při tom, a začal jimi drhnout podlahu«. Věk se ozve projevem bolestného zděšení a Kramerius pokračuje: »To bylo to nejhorší, ale jinak je tichý, nic, žádné bouřky«. Vynechejme zájmeno a změníme náladu Krameriových slov. Není to chyba, jako není chyba, čteme-li v Tkadlečkovi, »že to největšie dobré, ješto od otcě má kto, to jest, že mu na svět pomohl, a od mateře to největšie dobré má, že ho odchovala«. Jest to, jako když člověk vystoupí na horu, utírá s čela pot, rozhlíží se a řekne »tak to je ten vrchol«; také by mohl říci »to je vrchol«, ale není to totéž.

Také jest na místě zájmeno, má-li mluvící osoba na mysli docela určitý předmět, jehož znakem je právě nejvyšší stupeň vlastnosti, o niž jde. Chci na př. knihu co možná velikou a posílám pro ni do knihovny, sám nevěda, která to jest: projevím to slovy »přines největší knihu, co tam jest« a germanismus by byl, kdybych řekl »přines tu největší knihu, co tam jest«. Ale jiné jest, mluvím-li o knize určité, kterou posel má po její velikosti poznati: řeknu »přines tu největší knihu«, jako bych řekl i bez nejvyššího stupně přídavného jména na př. »přines tu velikou knihu«.

Zájmeno *ten* mívá někdy význam snad jen v našem jazyce se vyskytající: uvádíme jím do řeči předmět, který pro své vlastnosti, zejména pro svou nepatrnost vlastně by se již neměl objevovati v celkové představě, o níž mluvíme. Ve známé písni se zpívá »na tom našem dvoře všecko to krákoře, i ten kohout«, protože kohout obyčejně nekrákoře. Psychologické oprávnění ukazovacího zájmena je v tom, že i zde posluchače vlastně zvláště upozorňujeme na předmět, jehož účastenství v celé souvislosti překvapuje: »podívej se

jen na toho kohouta, i ten krákoře«. V starších spisech nalézáváme doklady toho způsobu dosti často. Tak na př. u Hájka: »a tu hned rozkázal kníže všecky z toho rodu, tak malé jako veliké, staré i mladé, i ty děti stínati«, »v sobotu pak všichni lidé, i ty baby, na Vyšehrad se obrátili«. Dačický z Heslova vypisuje drahotu v zemi, píše, že »i těch žaludů korec za 5 kop míš.«. Pavel Skála ze Zhoře vypravuje o saském poselství k císaři Rudolfovi (r. 1609), jež od kurfiršta podávalo »šetrnou prosbu«, aby »jim, stavům (českým pod obojí) svobodného provozování náboženství jejich, čehož se těm židům dostává, dopříti... ráčil«. Jest patrno, že nelze mluviti o germanismu, je-li u takového zájmena náhodou také třetí stupeň přídavného jména. Čelakovský, jemuž snad nikdo neupře nejlepšího českého citu jazykového, docela dobře po česku napsal: »Každý to dobře ví, že i ten nejmenší dáreček z lásky je nejmilejší«; zrovna tak napsal Veleslavín (v předmluvě ke Dvěma kronikám) »každý, i třebas ten nejnižší, chce, aby mu pochlebovali«, anebo Abraham z Gynterrodu (v překladě Xenofóntovy Kyrup. 2, 3, 9) »a summou každé to nejmenší zvířátko umí se před tím hájiti, což by mu chtělo uškoditi, a však žádné z nich v žádné škole tomu se neučilo«, kde (jako často) překlad je tak volný, že nelze mluviti o vlivu původního spisu.

Kdo by chtěl poznati, kde zájmeno ten u třetího stupně přídavného jména je správné, kde nic, opakuj si větu jednou se zájmenem, po druhé bez něho. Jest-li smysl obou těch větových tvarů docela stejný, takže ve větě bez zájmena by ho nepohřešoval, je zájmeno zbytečné a pouhým napodobením německého členu. Pišme bez zájmena tedy na př. »když jsem tě z nejhoršího vypiplal, odejdeš mi«, »člověk je nejnevděčnější tvor na světě«, »s nejlacinějším zbožím obyčejně nejhůře pochodíš«, »nejhorší bylo, že mi nikdo nemohl poraditi« atd.

3. Zdánlivým členem je zájmeno ten v některých spojeních, v nichž skoro nabývá významu zájmena přisvojovacího (nejčastěji zvratného, protože nejspíše tak mluvíváme o sobě samých). Říkáváme na př. »mám tě z té duše rád«. Naši předkové rádi slibovali věrnost, stálost a pod. do těch hrdel (a statků), do těch životů; i hlupák muž ve Frantových právech slibuje ženě, která se mu dělá nemocnou, »chci všecko rád učiniti, bych měl statek i to hrdlo naložiti pro tvé zdravie«. My starší se ještě pamatujeme z mladých let, jak to projelo vším národem, když se starý kníže Schwarzenberg ozval heslem »až do těch hrdel a statků«; dnešní politik by se asi ohlížel po překladě nějakého hesla cizího, nejraději německého. Ani zde ovšem *ten* není člen; je to plné ukazovací zájmeno, znamenající asi tolik, co tento, tenhle (tento můj).

Jinde zase toto zájmeno ukazuje na osobu, na kterou můžeme ukázati proto, že v naší mysli je stále přítomna; zase to není člen. Jak srdečně zní, řekneme-li na př. »ten tatínek, co se o nás nastaral!« Anebo »ta naše maminka!« Podle okolností se může z tohoto zájmena ozývati i nevole: »když ten hoch nedá chvilenku pokoje!« I o věcech tak mluvíváme; chuďas prosí na př. o nějaký ten groš, naříká, že mu nedali ani kousek toho chleba (Bratří ve výkladě ke knize Soudců 8, 6 vyčítají Izraelským, že Gedeonovi »ani některého toho pecna chleba na cestu udělili nechtěli«). A zase může zájmeno ukazovati i na neživou věc, jež budí naše pohoršení; tak, mluvíme-li o té kořalce, o tom mamonu, o tom, jak je svět plný toho darebáctví: Rais (ve Špátovi, Spisy 10, 49) vypravuje o Bartoníčkovi, že »pil tu kocuřinu, ale nikdy se neopil«, ač před tím ve vypravování o kořalce nebylo ani zmínky.

V těchto větách zájmeno je, pravda, všude vlastně zbytečné, smysl i bez něho by byl týž. V starší češtině jsou na př. také doklady jako »do hrdla chrániti pravdy«, »kdyby měli hrdlo a život ztratiti« (Flajšhans Česká přísloví 1, 335 n.). Ale každý cítí, kolik hřejivé upřímnosti takové zájmeno větě přidá; a jak české věty to jsou, viděti nejlépe z toho, že kdybychom je překládali jak překládali, v cizím jazyce jejich nálady nevystihneme, aspoň ne pouhým překladem slovním; Němec by na př. musil přidati ještě přídavné jméno lieb, nebo verflucht a pod., a ani tím by všude nestačil.

KAREL JUDA:

PŘÍDAVNÉ JMÉNO MÍSTO PODSTATNÉHO.

V jazycích slovanských jest charakteristická snaha, aby pokud možná všecko, co jest přívlastkem, mělo formu přídavnou. V jiných jazycích může býti a bývá velmi často v tomto případě přívlastek podřadný, vyjádřený nejčastěji substantivem v některém pádě; na př. Des Sängers Fluch — pěvcova kletba.

Snaha po adjektivní formě přívlastku způsobila, že si čeština a slovanské jazyky vůbec vytvořily některé druhy jmen přídavných, jichž v jazycích jiných není a jejichž obsah významový se v jiných jazycích musí nahrazovati rozličnými tvary jména podstatného. Tato snaha, v jazyce starším velmi mocně působící, nepozbyla ani v dnešním jazyce účinnosti, třeba že novější čeština v nejednom případě ustoupila od prakse staršího jazyka, kloníc se ke způsobům v jiných jazycích ustáleným.

a) Čeština a slovanské jazyky vytvořily si především zvláštní druh příd. jmen přivlastňovacích na -ův, -ova, -ovo a -in, -ina, -ino, která nahrazují genitiv přivlastňovací a jichž se v určitých mezích užívá pravidlem. Starší jazyk užíval však jmen příd. nezřídka i v takových případech, kde dnešní čeština dává přednost genitivu substantivnímu. Tak bývalo na př.: otec *dietěcí*, hlavy *kněžěcí*, štěnec *lvový*, ve sboru *božském* (= bohů), hlas *trubačí* nebo *trubačový*, neustavičnost *svatebná* atd.

b) V starším jazyce bývaly však i jiné druhy podřadného přívlastku vyjadřovány příhodnými jmény přídavnými. Na př. za vykoupení mnohé (= mnohých); lesní rubání (= kácení lesa), správce koňský (= koní), protivník kostelný (= kostela, církve); rána mečová (= mečem), myšlení nábožné (= na Boha), po malých dnech (= po málo dnech), vinné ožralství (= z vína), bydlo sázavské (= na Sázavě). Mnohá taková jména přídavná žijí v jazyce posud; na př.: bázeň boží (= před Bohem), pro strach židovský (= před židy), zboží prodejné (= na prodej), člověk ničemný (= k ničemu), takový moudrý člověk (= tak moudrý) a p.

Úhrnem: tlak té snahy, aby přívlastek byl adjektivem, byl velmi mocný.

Proti této snaze jazyku vrozené hřeší se zbytečně mnoho. Jako by spisovatelé náhle zpohodlněli, když mají položiti adjektivní tvar přívlastkový nebo přivlastňovací, opravdu poněkud delší, místo kratšího, ale nepřesného přívlastku podřadného. Hojně dokladů je třeba už jen v nápisech děl domácích i přeložených, starších i novějších: Dobrodružství *Madrány*, Smrt *Odyssea*, Dějiny *světa* (dr. Jar. Kosina má už správně Dějiny světové), Trosky *chrámu*, Krása *ženy*, Výchova *dětí*, Krůpěje *rosy*. V Moderní bibliotéce Srdcově vyšel překlad Sedm rozhovorů *zvířat*, ale v téže sbírce Povídky *Šeherezadiny*, — pod jednou střechou nejednota, kolísání. Jiná sbírka mohla býti dobře a zvučně nazvána Hovory *básnické* a ne Hovory básníků, už proto, že navazuje na Nerudovy Poetické besedy, nikoli Besedy *poetů!* V Hodoníně vystavěli si výtvarní umělci dům a nazvali jej správně tak, jak jej nazývá lid: Dům *umělecký*. Ale v časopisech se stále ještě píše o Domě *umělců*.

Rozumí se, že tím spíše v obsahu knih, jmenovitě přeložených z němčiny a francouzštiny, vládne v oboru přívlastkovém nejistota. V Zabelově Románě carevny Kateřiny II. mluví se už docela po německu takto: princezna z *Anhalt-Zerbstu* (anhaltsko-srbištská), princezna z *Kurlandu* (kuronská) a z *Hessen-Darmstadtu* (hessensko-darmstatská). Z překladů, jak se domnívám, přenáší se potom kolísání do knih původních. Ale velká vina padá na básníky,

kteří někdy pro rým, jindy pro rytmus prohazují přívlastky zcela libovolně.

Zvláště nejmladší dorost básnický hřeší proti správné adjektivní formě přívlastkové velmi často. Ve sborníčku řečeném »Z nejmladších« (Sbírka prací našich nejmladších pracovníků na poli literárním. Řídí J. Hruška. Díl II. V Písku vydaný.) čte se napořád: v šeru lesů, na mýtinách lesů, modro nebes, s výšin nebes, závoj mlh, útesy z korálů, perleť opálů, noc beze snů, rúměn červánků, bouře světa, na schody chrámů sedají . . ., a odíval vše v roucho pohádky, v nivách ráje, vánky večera a jitra, čítá se tam v knihách záhad, zpěv hrobu, plíseň hrobů, sen smrti, tajemství noci, v dobách štěstí, do mlhy nocí, do hlubin nocí, hra jisker šperků zářících vznětů (sic!) a j. m. Zdá se asi našim nejmladším a zdálo se už mnohým jejich otcům, že se opotřebovala krásná a věčně zvučná adjektiva odvozená: lesní, mlžný, korálový, opálový, bezesný, červánkový, světový, chrámový, pohádkový, rajský, jitřní, záhadný, hrobový, smrtelný atd. A nepováží, kolik námahy, tápání a kolik radostného překvapení objevovatelského chová v sobě každé nově tvořené jméno přídavné pro celé generace.

Správnosti nedbá se ani ještě v přístavcích typu: pí. B. J., choť *doktora, profesora, učitele, dělníka* atp., v Praze, kde státi má: choť *doktorova, profesorova, učitelova atd.* To zase zavádějí noviny v místních zprávách svých. V novinách a časopisech jen některých bývá na konci Hovorna (listárna) redakční; většina zná jen Listárnu redakce.

GILBERT CYRIL KŘIKAVA:

BREVIÁŘ ČI BREVÍŘ?

Jako každá řeč, tak i čeština cizí slova, kterých se častěji v řeči užívá, přizpůsobuje svému ústrojí. Všecky kulturní řeči přijaly mnoho slov z klassických jazyků řeckého a latinského. Je zbytečno, aby čeština zdomácnělá slova latinská a řeckolatinská upravovala si podle němčiny. Bylo by to také známkou slabosti, známkou nesamostatnosti.

Takové slovo zdomácnělé z latiny přijaté je latinské slovo *breviarium*. Jak se má správně česky říkati: breviář či brevíř?

1. *Breviář* je odvozeno přímo z latinského breviarium, *brevíř* je odvozeno z německého Brevier, je tedy správné pouze breviář. To je výsledek theoretické úvahy.

2. Dalším důvodem jsou *obdobné tvary* jiných slov podobného původu. Koncovku -ář si čeština přizpůsobuje slova na -arius (v

němčině -är, -ar nebo -arius) i na -arium, při čemž se lat. rod střední mění v mužský; výjimkou nalézáme -ař (napodobením slov jako zvonař, cínař atp.); tak na př. sekretář (secretarius, Sekretär), notář (notarius, Notar, Notarius), vikář (vicarius, Vikar, Vikär, Vikarius), misionář (missionarius, Missionär); pod. ordinář (kniha obřadních předpisů, o osobách, na př. o řídícím učiteli nebo lékaři, také beze změny ordinarius), primář, apatykář (apothecarius, Apotheker), bibliothekář, komisař (commissarius, Kommissär) — herbář (herbarium), pod. inventář, kalendář, urbář. A tak tedy také breviář. Jak jsou tvary na -ář češtině vhod, vidíme z toho, že i cizí slova s koncovkami jinými u nás se končívají stejně. Tak se říká u nás refektář (refectorium), kalefaktář (calefactorium, ohřívárna v klášteřích), direktář (directorium, církevní kalendář, jímž se řídí denní bohoslužby a hodinky), depositář (depositorium, skladiště různých předmětů), žaltář (psalterium, Psalter). Není zde ovšem pevného pravidla. Jsou i slova s původní koncovkou -orium, jimž čeština dala koncovku -oř, měníc při tom původní rod střední v ženský; tak konsistoř (consistorium), oratoř (oratorium), konservatoř (conservatorium); původní ministerium jsme si počeštili koncovkou úplně svou (ministerstvo).

Někdy užíváme obojího tvaru, původního i počeštěného (glosář — glossarium, konsistoř — konsistorium, oratoř — oratorium, ministerstvo — ministerium), někdy tak rozlišujeme význam (direktorium, sbor ředitelů, nenazveme direktářem, ani oratorium, hudební skladbu, oratoří), někdy (zvláště v slovích v obecném životě řídkých) užíváme jen tvaru původního (aquarium, kuratorium, baptisterium, do nedávna sanatorium, kde se dnes ujímá sanatoř, ciborium, repetitorium, repertorium, repositorium, territorium, suspensorium, vivarium): ale k Němcům jdeme o pomoc jediným brevířem.

Srovnáme-li němčinu s češtinou, shledáme, že si čeština, jako slovanské jazyky vůbec, mnohem více přizpůsobuje cizí slova než němčina. Ze slov na -arius, -arium koncovkou zněmčena jen slova apothecarius — Apotheker, calendarium — Kalender, breviarium — Brevier (a u tohoto, v 5. stol. breviere, pomáhal asi ještě francouzský tvar bréviaire), rod změněn jen v slovích calendarium — der Kalender, psalterium — der Psalter). Někdy si pomáhá němčina zkrácením koncovky (Vikar, Inventar, Urbar), ale nejraději nechává na př. jména na -arium, -orium, -erium beze změny. A jako nikdo nebude (snad: možné je u nás všecko) v češtině podle němčiny říkati kalendeř, žalteř nebo psalteř, nýbrž zůstaneme při svém poctivém kalendáři a žaltáři, nemusili bychom si z němčiny vypůjčovati ani tvaru brevíř.

3. Ohlédneme-li se po jiných jazycích slovanských, nalézáme v polštině tvar brewiarz; také Charvati říkají i píší breviar (anebo s hláskovým rozlišením brevial), a jen Slovinci, u nichž vliv německý v podobných věcech vůbec bývá veliký, říkají po německu brevír.

4. Také živé mluvě lidové sluší slovo v podobných otázkách. V Čechách v lidu samém, mluvícím způsobem domácím, neuslyšíme jinak říkati, než breviář, a stejně jest i na Moravě. Leda že v ústech lidových slovo to se změní ještě dále, a uslyšíte na př. od prosté babičky, že se kněz modlí brevijáš. Do nedávna se i vůbec psalo jen breviář. Ani Jungmannův ani Kottův slovník tvaru brevíř ještě neznají, jen breviář zná také na př. Gebauer (Mluvnice česká pro školy střední, 4. vyd., str. 3) i úřední Pravidla českého pravopisu ještě v nejnovějším vydání (1917).

Bylo by zajímavé nalézti, kdo první u nás užil tvaru brevíř. Proč ho užil, a proč nalézá tolik napodobitelů, hledati nemusíme: příčinou je snaha po něčem novém, neobvyklém. Kdo ovšem má dosud cit jazykový, tomu se tvar brevíř zdá jazykovou nestvůrou.

POSUDKY.

Dr. Ant. Beer: *K dějinám slov böhmisch a čechisch.* Nákladem Emila Šolce, společnosti s r. o., v Praze a v Karlíně. 1917. Za 3 K 84 h s válečnou přirážkou.

Nemusíme vykládati, proč se český filolog rozhodl zvláštním spisem pojednati o slovech cizího jazyka, na nichž vlastně na pohled není nic záhadného: jsou to slova, jimiž Němci jmenují naši národnost, o jejichž oprávněnost v tomto významě se vedou spory. Nejpodstatnějším podnětem byla ovšem spisovateli přednáška prof. Krausa o témže předmětě, otištěná v letošní »Naší Době«.

Dr. Beer vlastně nehledá odpovědi na otázku, které z obou slov má více práva: jde mu o dějiny těchto slov, o odpověď na otázku, kdy, kde a proč byla uváděna v jazyk německý nová slova Tscheche, tschechisch (nebo Čeche, čechisch) za staré Böhme, böhmisch. Ale jeho výklad sám je odpovědí nejzřetelnější i na onu otázku první, třeba si je úplně vědom, že národ sám rozhoduje o tom, jakým slovem chce nazývati národ jiný. O tom ovšem národ německý vlastně rozhodl již dávno: lid německý, pokud neposlouchá jednotlivců, politiků a novinářů, jmenuje nás dnes, jako nás jmenoval před stalety, *Böhmen*, naši národnost, náš jazyk *böhmisch*.

Spis Beerův má šest hlav. V hlavě první se vykládá o poměru obojího jména od nejstarších dob do druhé polovice 18. stol. Nalézáme zde skoro jen Böhmen, böhmisch: objevují-li se na př. u dolnorakouského básníka na konci stol. 13. výjimkou »Tsechen«, »Czechen und Merhaeren«, pochopíme tato slova jako úmyslné bohemismy u básníka, který dovedl do svých veršů vplétati i jiná slova česká, ba celé větičky české (»tobroytra« = dobro jutro, »vitaj pan«, »nie rozmie pan«). Hlava druhá vykládá o Pražanu J. F. Opizovi, Fr. M. Pelclovi a Josefu Dobrovském: užívali starého slova Böhme, böhmisch, výjimkou tschechisch, Tschechen, Čžechen atp., kde k tomu měli zvláštní příčiny, na př. kde šlo o výklad *českého* jména našeho národa a p. Podle hlavy třetí, je celkem poměr podobný také u jiných mužů z konce stol. 18. a z počátku stol. 19. (na př. také u J. Nejedlého, u K. H. Tháma, u Palackého, i u Goetha a Jakuba Grimma). Jsou v této době i ojedinělé výjimky, jako zejména v I. svazku Schnellerových dějin českých (1817), kde ovšem nalézáme podobně i jména die Moravanen, die Slez'n und Srb'n, ba i obecná slova česká v textě. V hlavách následujících se dostává spisovatel k dobám nám již bližším, v nichž se předvádějí výklady, jak slovo Böhme, böhmisch, vztahující se k celému království, prý neprávem se klade, kde je řeč o jednom z národů, obývajících v tomto království; dočítáme se, jak jméno Čeche, čechisch nabývá odstínu snižujícího, v zajímavých ukázkách z jednání sněmovních shledáváme, jak z něho toto snižování vyciťovali naši politikové. Dočítáme se také, jak ani u Němců samých nová ta slova nenacházejí přijetí jednomyslného. Kdo by hledal ve spise Beerově horlivou polemiku slovní proti jménům Tscheche, tschechisch, nenajde jí: ale samy dějiny těchto jmen zdvíhají nejdůraznější odpor proti způsobu, jakým se jich užívá dnes. Jen výjimkou dopřává historik slova i obhájci jmen starých: tak ve výkladech o výčitce dvojsmyslnosti slov Böhme, böhmisch, znamenajících jak nás, tak obyvatelstvo celého království. Dobře ukazuje, jak by se tato výčitka musila opakovati všude, kde země nemá obyvatelstva jednotného; vždyť ani my sami bychom se nesměli jmenovati Čechy, protože v Čechách mimo nás žijí i Němci.

Spis Beerův je z veliké části namířen proti výkladům professora Krausa, jenž se jinak dívá na př. na ráz dokladů jména Tscheche, tschechisch v stol. 18. a v první polovici stol. 19., jinak soudí o snižující příchuti slov těch v době naší. Kdo by chtěl rozsuzovati, na čí straně je pravda, musil by se spisem Beerovým učiniti, co Beer učinil s přednáškou Krausovou: musil by celou tu

otázku propracovati znovu sám. Toho jsme nepodnikli; ale nezapíráme, že výklady Beerovy svou podrobností a klidností působí velmi přesvědčivě.

Psány jsou venkoncem jasně a jazykem v celku správným. Za zbytečný germanismus máme napodobení něm. vysvětlujícího gesagt, gesprochen (nebenbei gesagt, richtig gesprochen atp.) českým řečeno (jest připomenouti, že se »na povel Němců« — přesně řečeno malé a určité části Němců — šlo mnohem dále, 4; mimochodem řečeno, 57): po česku lze říci na př. »spíše jen malé části Němců«, »přidávám, že...« a všelijak jinak, a není potřebí vždy a všude mysliti, jak myslí Němec.

Jakub Deml: *Moji přátelé.* Vytiskla »Grafia« v Praze v 500 výtiscích s dřevoryty Františka Bílka. Vydal Jakub Deml v Jinošově u Náměště nad Oslavou na Moravě. Vydání druhé, 1917. Stran 58. [Zač?]

Neveliká a úhledně vypravená knížka Demlova, vyšlá již v 2. vydání, je sbírka drobných básní prósou a aforismů, tlumočících básníkovy dojmy, nálady i reflexe nasbírané za jeho přátelských a důvěrných styků s květinami a rostlinami našich zahrad, polí a lesů. Prósa v nich převládá, jen na několika málo místech přechází v určitější útvar veršový a v rým. Prósa Demlova při vší pečlivosti, kterou věnoval svým větám, nedostihuje však oné hudební, měkce plynoucí a skvěle rytmisované prósy, kterou známe z moderních českých essayí a básní v próse, Březinových a j. V jeho básnických drobnůstkách jsou věty, které se čtou dobře, ale velmi často narazíme na věty, které nemají linie, bortí se a rozlamují v tříšť slov beze vší rytmické souvislosti anebo se zase kupí v těžkopádné, vleklé a jakoby slepované útvary beze všeho půvabu slovního, (Pelyňku.. připomínáš mně starce předmodliče.. jejichž hlas kráčel z dávných staletí, když ve shromáždění nebožtíkových přátel, v domě utichlém, kdy při každém otvírání dveří čekali jsme návštěvu některého zvěčnělého z našeho rodu — v jizbě nezvykle osvětlené řídili noční pobožnost.) Ani s přirozeným rytmem řeči nebývá básník vždycky ve shodě, místy z nedopatření (tehdy ponejprv slyšela jsem lidskou řeč, str. 31; když v červenci se vrátí, str. 14), místy ze strojenosti (světlo k nám se chýlí na západ, str. 25; Podél městských hradeb — viď, kosti vybělené sluncem svaty jsou? str. 26). Výrazové prostředky autorovy nejsou ani příliš bohaté, ani originální, ani vždy šťastné. Jeho metaforické a symbolické příkrasy se většinou vyznačují onou hledanou nuceností, tak příliš a dávno známou z básní našich dekadentů-epigonů; působí na oko zdáním původnosti, myšlenkové hloubky a

rafinovanosti odstínu, ve skutečnosti však odrazují nesrozumitelností, zatemňujíce spíše představu, než aby ji objasňovaly, vyzdvihovaly a zkrašlovaly (Konvalinko, sne křehký kořenů dubových o hradních pannách století třináctého, str. 19. Růže stolistá, víš a nevíš o svých půvabech. Zavíraje oči, sní ubohý člověk o sladkém šroubu k mozku stoupajícím, str. 21. (Vanilko,) Giocondo, den pod mrakem i mně znázorňuje věci neměnitelné. Dýka zase představuje mi úsměv o dvou ostřích, ale na konci jest hrot, a neví se, leda mathematicky — věříš? — kde se setkávají rovnoběžky, str. 23 a j.) Avšak ani v tom není u básníka slohu a jednoty, a strojenost a zdánlivá rafinovanost jeho výrazu prolamuje se na mnohých místech výrazy, při nichž se nelze ubrániti dojmu všednosti, ba triviálnosti (Černý kořene, není možno, abys se tady tak *roztahoval*, str. 20. Tvá rána jest vykrvácená, *vyšvechtalá*, str. 12. Hvězda dopadla s nebe, až *to vyšplíchlo*, str. 44 a j.). Hledaná strojenost kombinovaná s neméně dělanou naivností výrazu jsou jediné význačné rysy jeho slohu. Jinak nemá jeho básnická řeč nic z toho, co naplňuje radostí gourmanda řeči u básníků a mistrů živého jazyka. Je s podivem, že básník M o r a v a n tak málo dovedl vytěžiti z jazykové krásy a výrazového bohatství i svérázu rodného kraje; jeho řeč jest týž knižní, oposlouchaný, ne špatný, ale také ne krásný jazyk, jaký známe z většiny knih našich pražských autorů, jazyk přenášený ne od úst k ústům, ale s papíru na papír: papírová růže, která má všechny vlastnosti růže živé, snad formou i barvou dokonalejší, ale bez vůně. I v chybách, jichž se básník dopouští proti ustálenému zvyku spisovného jazyka, přiklání se k pražské papírové češtině. Píše: vztýčí (str. 49), šírý (27), vysýchají (14); babičky nejsou samojediny (20, místo správného samojediné), hlasy jsou teskny a nevysvětlitelny (22), duše jest neviditelna (33); až budeš staršim (44, m. starší), kdyby byly ještě menšími (47); abys se roztahoval (20, m. aby ses), jako ty žils (53); napadlo ti (21, m. tě), ničeho jsme nevěděli (13, m. nic, tak již od stč.), z těchto třech věcí (44, m. tří), líto mi bylo těch, kdož věsili hlavu (37, m. věšeli), zvěčnělý (15, verewigt), odpočalý (32, m. odpočinulý). Bez nemá 5. pád bezi (47), nýbrž beze (2. p. bezu, stč. bzu), kořen má kořeni (jako kameni, správněji než kořene, str. 20). Nelze říci: *toužíme*, aby se bylo milovalo nezištně (13), nýbrž jen: aby se milovalo (jen do budoucna), můžeme si však *přáti*, aby se něco nebylo stalo, aby se bylo milovalo a p.

Neuchvátí-li kniha, která nechce působiti hloubkou myšlenek, ani krásou formy a půvabem jazyka, v čem hledati jejího básnického účinu?

DROBNOSTI.

STARÁ ČEŠTINA NAŠICH HISTORIKŮ.

V posledním sešitě »Časopisu Musea království Českého« uveřejňuje mladý historik zajímavý článek o zajímavém Bratru českém (neb aspoň stoupenci Jednoty). Nechceme se zde zabývati jeho výzkumy dějepisnými, nýbrž několik slov pověděti o otisku asi čtyř stran textu (na str. 280—286) z druhé pol. XV. stol., jehož forma vybízí k naléhavým úvahám, týkajíc se také naší řeči.

Vyložil jsem loni v »Českém Časopise Historickém«, že dnes mezi přepisy našich historiků a přepisy našich filologů rozvírá se pomalu propast, jaké u nás předtím nebývalo. Ještě na př. přepisy Gollovy, třebas populární, ve všem se shodovaly s tehdejší výší vědy jazykozpytné; ještě dnes některé texty Friedrichovy, Pekařovy a jiných činí filologovi skutečně radost. Ale jsou to, bohužel, výminky. Naši historikové zpravidla tisknou dnes texty v úpravě takové, že je potřebí, říci to zase jednou zřetelně.

Řečený mladý historik měl před sebou text psaný sice dosti čitelně, ale jinak velmi nedbale. Je tu tedy dosti chyb písařských a nelze mu míti za zlé, že si s nimi někdy nevěděl rady. Na př. starý text píše: »každý hltá, hma jako vlk« (str. 281), což náš vydavatel přečetl »h i n a«(!) s otazníkem: je jisto, že zde původní pisatel nedopsal slovíčka »hma[tá]«, jak poučí pouhý pohled do kteréhokoli slovníka; kousek dál praví starý skladatel, že netřeba se smrti báti: »buď dobře živ, potom se jí n e s k r e s« — vydavatel dodal »[tak]« — je patrně opět nedopsáno, místo »neskre[je]š« atd. Takových nedostatků a omylů (na př. »zločenie« 285 m. »zloč[in]ěnie« atd.) nemíním zde vytýkati — čtenář konečně musí se spokojiti, že vydavatel vydá text, jak jej přečetl.

Horší však jsou časté případy, kde přepis vůbec nedává smyslu. Na př. (na str. 285) čteme větu: »k n ě ž e s t e ž e po světě jako vlk b ě ž e, kde by mohli co uchmátnúti a s lidem se valem do pekla s t i e ž e«. To není mluvnicky nic: čti »kněžie stěžie, po světě jako vlk běžie, kde by... s lidem se.. do pekla stěžie« (sloveso »stěžiti« nč. »stěhovati« nikterak není vzácné a nepochopitelné), nebo, není-li v rukopise jotace naznačena, tedy »kněžé stěžé běžé« atd. Nejde tu opět o to, že vydavatel textu nerozuměl; ale že klidně položil vedle sebe »kněže«, což může býti jen 5. pád, a »stěže«, což nemůže býti než 3. osoba jednotného čísla, to ukazuje, že mu vůbec ani nešlo o to, aby ta slova dávala nějaký smysl.

Nebo na téže stránce (285) uvádí starého pisatele: »dáv a y též (tak přepisuje vydavatel historik r. 1917 rozkazovací způsob!) berni y a k o (týž vkusný přepis!) za Husa předci vaši dávali. Vy, bohatí p o n t i f i c y, z l a t ý c h, chuzší po stu, jiní po padesáti..« atd. Je sice zajímavá dějepisná novinka, že v Čechách za krále Jiřího jsme měli »bohaté p o n t i f i k y« (kde se vzali?), ale pro filologa je zase záhadno rčení, že mají »dávati pontifici zlatých« — jaký by to byl pád šestý? Rukopis má ovšem zcela správně »(dávajte) vy, bohatí, p o t i s í c i z l a t ý c h, chuzší po stu, jiní po padesáti..« — tak máme nejen zcela správnou vazbu, ale také zmizeli z Čech poděbradovských karolinští »bohatí pontifikové«...

. Nebo na str. 283 vydavatel vytiskl celou větu: »ať se potřeby řemeslné všemu lidu vuobec« — bez slovesa, nedbaje ho a patrně nepotřebuje, ač v rukopise jest správně »dějí«. Hned potom má větu, v níž starý skladatel napomíná pány takto: »Rybníky netopt ě, zem i e a dědin ne h azte« (že by se bylo kdy topilo rybníky, není ovšem známo), a patrně snadno, správně podle rukopisu, opravíme: »Rybníky netopte země a dědin n e k a z t e«. Ke konci téže stránky má přepis: »v jiných potřebných věcech v řemeslóm«: klidně tedy v položeno s pádem třetím, ačkoli rukopis má správně »k řemeslóm«; o dva řádky výše přepsal vydavatel »tarma n čník« — ač ovšem rukopis má »tarmarčník« (m. -reč-) atd.

Jenom namátkou s těch čtyř stránek uvedl jsem několik dokladů výrazných. Nejde o to ukázati, že vydavatel nesprávně četl; mýlíme se všickni a často: ale o to, že klidně nechává takové mluvnické nestvůry jako »kněže běže«, »pontific y (to je moderní přepis historický) zlatých«, »v řemeslóm«, »zemie a dědin nehazte« (— »zemie« — mluvnická nemožnost, »nehazte« hrubá chyba m. »neházejte«) . . . Mlčeli by historikové, kdyby na př. filologové psali »bitva bělohorská 1419«, »Karel August IV. † 1478« atd.?

Mladí historikové naši nejen že naprosto nedbají mluvnických možností; jim se patrně nelíbí náš způsob přepisu a podle toho přepisují po svém. Čteme zde na př. (str. 284): »dajte« a vedle toho hned »n a y spieš«; »proces y e« (tamže) a hned potóm »spomoc i«; »Ži š ka« a »Mo y žíš«; »ciz ý m« (280) a »zlos i n stva« (285), v témž řádku (str. 285) vedle sebe »je ž to« a »je š to«; »čes ť« (285), ano dokonce »vždy ť ě« (tamže); rozkazovací způsob jednou »svr z te« (280), podruhé »ute č te« (281); »i« (281, 282 . .), ale na str. 285 »y«; »vo y ka« (281), »sv ó y« (282) atd., ale »pu o jde« (283) atd. — některé ukázky má čtenář již napřed.

Je třeba říci historikům, že to nejsou zvláštnosti nebo varianty, nýbrž h r u b é c h y b y m l u v n i c k é; že je to mrzačení jazyka, vydávají-li se takto texty staročeské, české. Někdy připadá člověku, že přepisovatel se vůbec o smysl nestaral. Na str. 282 na př. čteme: »přestaň tancóv, kostek, pýchy, krčem, k o k o t ó v, s p u š t ě n i e zlých schodóv«. Jaký hřích si vydavatel představoval pod »spuštěním zlých schodů«, těžko pochopiti. Ale autor varoval před kohoutími »spúštěmi«, tehdy tak obvyklými, jako ve Španělsku zápasy s býky, a napsal: . . . »pýchy, krčem, kokotóv sp ú štěnie, zlých schodóv« (= schůzek). Nebo o něco dále (282) opět: »přestaň zpúra poddaných, nadutie bohatých, chudých k l e v e t a svár a zlost« — »klevet« je rod mužský? I toto! »Chudých k l e v e t a, s v á r a zlost« . . .

Měl jsem příležitost r. 1913 ukázati na podobné přepisování domnělého »Mladenovice« jiným mladším dějepiscem; ukázal jsem předloni, jak starší historik při transskripci asi čtyř set jmen staročeských jich více nežli sto úplně pokazil; nyní historik dorostu nejmladšího přepisuje sotva čtyři stránky a úmyslně nedbá ani našeho pravopisu obvyklého, ani správnosti svého rodného jazyka, ani vůbec nejprostších požadavků srozumitelnosti. Chyby tu jdou do velikých desítek, a čtenář vidí, že nejsou snad pracně sbírány nebo dokonce úplně vypočteny. Nebyl by svrchovaný čas, aby v té věci nastala důkladná náprava? Bylo by to jen v zájmu n a š í ř e č i. V. F.

JAK SE KAZÍ JMÉNA NAŠICH OSAD.

O této věci promluvily brněnské »Lidové Noviny« v čísle 301. ze dne 2. listopadu důkladné a věru včasné slovo. Jména místní ovšem jsou podrobena změnám, tak jako jazyk vůbec; to nejlépe viděti, srovnáváme-li nynější jména našich měst a vesnic i obcí vůbec s dřívějšími jmény jejich, jak se vyskytují ve starých listinách. Nůsle byly Neosvětly, Selc — Sedlec, Kynice — Knienice, Polehradice — Boleradice, Slejbor — Slavibor, Vitochov — Dětochov atd. Ale vedle těchto proměn jaksi přirozených, dály se také změny umělé, často z důvodů politických, národnostních a nejvíce z nevědomosti. A tu spisovatel správně praví: Jako se bouří cit náš proti kazimluvům, tak také příkře jest odmítnouti všecku tuto umělou sadbu, neboť jí se kazí jazyk zrovna tak jako každou jinou nedbalostí.

Toho dokladů se pak uvádí hojnost. Na př. známá stanice dráhy severozápadní a státní Okříško zní správně Okříšky a v tom tvaru žije v ústech obyvatelstva tamního doposud. Ale v jízdních řádech českých najdeme jen chybný tvar, který byl zaveden dráhou. Obec se nebránila a tak zobecněl. Okříšky jest zdrobnělý tvar původního názvu osady Okřešice. Podobně chybný jest název stanice Silůvka m. Silůvky, Břeclava (Lundenburg) u Hodonína m. prastarého tvaru Břechav, původně přídavného jména, jako jest Čáslav, Příbram, Budeč (z Budek), Ratiboř (z Ratibor) atd.

Také mluva lidová zasahuje rušivě do místního názvosloví; hrubé tvary její časem zdomácnějí a dostávají se také na úřední pečeť. Vochoz, Vořechov, Volší a p. zněly dříve: Ochoz, Ořechov, Oší; Vilím a Vilímovice byly Vilém a Vilémovice. — Značný podíl na znetvořování místních jmen má lidová etymologie. Časem se zapomenul původní význam a hledá se potom nový výklad jména, při čemž se třebas náhodně spojuje jméno s jiným slovem, které zní podobně. Tak ve 14. stol. vznikly Dřevohostice, rodiště arcibiskupa Skrbenského, z Třebohostic (myslilo se na dřevo), Dvacetín z Vacetína, Drštková z Držkové, Zobáčov ze Sobáčova, Hvězdoňovice z Jezdoňovic, Hloubětín z Hloupětína, Poddvorov z Potvorova a p. Také pravopis chybný se uhnízduje: Hlínsko m. Hlinsko, Kuřím m. Kuřim a obráceně Trávnik m. Trávník. Žalkovice m. Žálkovice. Ale všechny chyby tyto pokládá spisovatel jen za všední hříčky snadno odpustitelné proti učiněným zločinům, které se dobrovolně pášou a které trpíme páchati na ryzosti jazyka, »této nejdražší památky naší samobytelnosti«. Tak čítáme v novinách zprávy z Prosnice m. z Prostějova, z Bílé Církve m. Hranic (Weisskirchen), z Kašavy m. z Košice, čteme o stanici Boží Požehnání m. o Zástavce atd. Tady nemá býti pardonu. Moravský zemský sněm se usnesl, aby byla přesně zjištěna jména všech osad na Moravě; dočkáme-li se podobného usnesení v Čechách? A nemohla by se toho ujmouti Zemská správní komise? A což Zeměvědná společnost pražská?

SPORÝ.

Jungmann připustil ve Slovníku dvě přídavná jména stejného znění, ale zrovna opačného významu: 1) sporý = vydatný, zavalitý a 2) sporý = střídmý,

skrovný. Původní význam příd. jména s p o r ý je však pouze h o j n ý. V tomto významu jest doloženo. Doklady jsou u Jungmanna. Lid do dneška zná význam tento a mluví o s p o r é m dešti (hojném, vydatném); chléb je s p o r ý (vydatný), s p o r á je cesta (dlouhá); malý, ale s p o r ý je člověk zavalitý, silný. Než v tomto významu ozývá se toto jméno přídavné v knihách a novinách jen málokdy. Mluví se za to o »několika s p o r ý c h slovech« (několika málo), o »s p o r ý c h vlasech« (řídkých) na hlavách lidských; o černochovi veliké síly (Spisy H. C. Wel'se, III., 230) praví se: Byl postavy s p o r é a jeho angličtina byla ještě s p o ř e j š í, t. j. ještě bídnější. Ve všech těchto případech je sporý ve významu ustrojeném podle německého adjektiva s p ä r l i c h: Spärliches Haar, spärliche Worte a p.; upozornil na to již svého času Bartoš v Rukověti správné češtiny (2. vyd., 1893, str. 167).

K. J.

VĚDEC, NIKOLI »VĚDÁTOR«!

Naše denní listy stále nás trápí nepěkným a nemožným slovíčkem »vědátor«. — Mluva lidová tvořívá taková s'ova z českých kmenů latinskými koncovkami toliko žertem a posměšně. Téhož původu je slovo synátor. — Kdo pracuje vědecky, je v ě d e c.

X. Y.

ZBYTEČNÉ SUPERLATIVY.

Za krátko bude snad velikou vzácností přídavné jméno ve stupni prvním a budeme čísti samé nej-, nej-, nej-. Takové nadsázky nejsou ve shodě s duchem jazyka českého a vznikají tak sáhodlouhá slova, zvláště vypůjčujeme-li si z jazyků cizích. »Vyvracíme co nejkategoričtěji . . .« — důrazněji než kategoricky vyvraceti nelze! — »Zprávy zněly co nejpesimističtěji« — možno přestati na pesimistických. — »Nejvšestrannější vděk« — všestranný stačí. — Proč psáti: »nejsamozřejmější právo«, nebo »jeden z nejzbožňovanějších generálů jízdy«?

X. Y.

ZBYTEČNÉ NOVOTY.

SPOLUPŮSOBITI. Také spolupůsobiti se nám v onom projevě málo líbí. Staří indičtí učenci věděli, že se příslovce skládávají se jmennými tvary slovesa, kdežto při slovese vlastním jsou slovem samostatným. Toto pravidlo je také na př. v češtině. Nikdo nikdy ještě neřekl v češtině mimojde, kolemjde, spolujest, spolubyl, spolujde atd., ale říká se nebo říkávalo se mimojdoucí, kolemjdoucí, spolúbytí, spolužití, spolumajetník, spoludržitel, spoluobyvatel; u slovesa (na rozdíl od jazyka staroind. i ve způsobě neurčitém) říkáme jde mimo, jdou spolu, mají nebo drží spolu, a i kde příslovce ve větě je před slovesem, je slovem samostatným, jak slyšíme z přízvuku (spolu působí nedostatek vlastenectví). Ale Němec má předložku »mit« i ve slovesných složeninách (mitgehen atd.); protože se naše »s« v tomto významě se slovesem neskládá a my přece musíme míti jediné slovo, kde je má Němec, nahrazujeme něm. mit příslovcem spolu, jež proti všemu duchu slovanských jazyků spojujeme v jedno se slovesem. Za německé s'ovo Mitwirkung vzniklo spolupůsobení, což snad bývá zbytečné, není však nesprávné; ale spolupůsobí? Novináři jdou i zde v čele:

v »Nár. Listech« jsme čtli na př., »jak namnoze politické rejdy v zemi spoluzavinily strašlivou válku« (haben mitverschuldet); »rakouští Němci nesmějí se vzdávati práva, spolucítiti s velikým zápasem německého lidu«; »spolupracujeme v »Nár. Listech«.« Dá-li nám Pán Bůh zdraví, dočkáme se i vět, jako na př. »nespolumluv do toho!«

CHTĚ NECHTĚ, CHTÍC NECHTÍC. Říkávalo se u nás odjakživa na př. »chtěj nechtěj musil (musila) jsem tam zůstati«. Slovo »chtěj« je zde rozkazovací způsob 2. nebo 3. osoby, který byl původně samostatnou větou významu podmiňovacího, jako na př. v přísloví »čiň (t. j. činíš-li) čertu dobře, peklem se ti odslouží«. Však také v staré době nalézáme tyto rozkazovací způsoby ve větách zřetelněji vytvořených; Jungmann i Gebauer mají doklady staré, jako na př. »chtěj kto neb nechtěj, vždyť v těle ostane nepřietel«, »chtějmy nebo nechtějmy, vždy nás tresktáním bůh myslí spasiti«. Brzy se ovšem zapomínalo, jaký tvar vlastně »chtěj« jest, a nalézáme jej také již v staré době i ve větách, kde sloveso osoby 2. nebo 3. j. č. místa vlastně nemá, na př. již v 14. st. ve větě »mnoho dobrého, leč já chtěj, leč nechtěj, tys' vždy mi dal«. Stalo se zde totéž, co se stalo se slovem »buď«, které také je vlastně rozkazovací způsob 2. nebo 3. os. j. č.: »půjde tam buď Karel, buď Josef« znamenalo původně »buď (to) Karel či buď (to) Josef«, ale říkáme také »buď já nebo on«, »buď my nebo oni«, kde by tento tvar byl nemožný, kdyby jazyk z něho podle významu nebyl učinil spojku, jejíhož původu si již nikdo není vědom. »Chtěj nechtěj« se tak říkalo i psalo až do nové doby: Jungmann má skutečné doklady jen tohoto způsobu, vedle nich podle Lindova slovníku i polonismus »chtíc nechtíc« a výpisek Dobrovského »chtě nechtě«. Lidová mluva, kde na ni nepůsobí vliv školy a knih, má jen »chtěj nechtěj«. Ale někomu se uzdálo, že to je mluvnicky nesprávné, a proto se psává nyní také »chtě nechtě«, ba, kde je řeč o ženě, »chtíc nechtíc« (v kterémsi románě jsme čtli »chtíc nechtíc, musila jsem býti srozuměna se vším«); Zenklův Rádce učí psáti jen »chtě nechtě« a Mašínův Slovník klade tento způsob před české a lidové »chtěj nechtěj«. »Chtě nechtě« chyba není, ale je to plod školáckého mistrování jazyka, k jakému nikdo nemá práva: mluvnické uvažování je dobrá věc, ale vždy a všude má hledati opory a základů v skutečných dějinách jazyka a v mluvě lidové.

Jako »chtěj (nebo) nechtěj« říkávalo se i »vol (nebo) nevol«, a i zde se zatemnilo vědomí mluvnického tvaru (Skála ze Zhoře na př. píše ve vypravování o Pasovských k r. 1611, jak lidé »vol neb nevol museli ustoupiti moci jejich«). Živý jazyk napodobením příslovcí na -ky zde si vytvořil nový tvar »volky nevolky« (jako místo starého »pěš« říkáme »pěšky«, jako někde místo »bos« říkají »bosky«). Dobře, že mluvničtí mudráci u nás starého jazyka neznávají; snad podle »chtě nechtě« by vymyslili i »vole nevole«.

VÝROČNÁ SLAVNOST. Asi před 40 lety bylo znakem »vyšší« češtiny, užíval-li spisovatel co možná nejvíce přídavných jmen na -ní; napsati na př. jízdný posel, námezdný voják málokdo si troufal. Dnes (vlastně již dosti dlouho) je snaha aspoň některých spisovatelů opačná: píší na př. kulturný člověk, maximálná cena, výročný trh a pod. I spisovný jazyk bývá otrokem módy. Tyto protichůdné snahy

mají ovšem své příčiny: psávalo se raději jízdní posel, protože v starším jazyce bývalo hojně přídavných jmen s touto koncovkou (říkávalo se na př. bezední i bezedný) a byla živá snaha přiblížiti jazyk spisovný jazyku starému; dnes se říká, že máme těch -í- v češtině nazbyt, a že přídavná jména, jako výroční, vlastně neliší v některých tvarech pádu, rodu, ani čísla. Jak se zachovati?

Zdá se nám, že vývoj jazyka samého bez mluvnických úvah jde cestou správnou. Někdy volbou koncovky rozlišujeme dnes významy, jichž naši předkové nelišívali, a v tom je jistě zisk. Na př. obecní a obecný bývalo kladeno bez rozdílu; dnes dobře cítíme rozdíl, řekneme-li na př. obecní dům, obecní hospodářství a obecná zásada, církev obecná. Mravná zásada a mravní zásada není totéž; srdečný je slovo významu přeneseného, srdeční významu hmotného; pobřežní vyjadřuje místo, pobřežný však úřad, atd. Jinde si jazyk tvoří skupiny slov podle významu. Tak na př. přídavná jména pojmů místních a časových mají koncovku -ní (lesní, polní, podzemní, denní, roční, dnešní atd.); také na př. slova cizí, jako kulturní, originální (chceme-li jich vůbec užívati). Proč máme říkati proti obecnému zvyku českému na př. výročná slavnost, radikálná opposice, kulturný život atp.? Účel nějaký by to mělo, kdybychom si troufali vyhladiti všecka přídavná jména na -í. Ale to je jednak zbytečné, protože český jazyk s nimi obstál, co jej známe, jednak nemožné: či se domnívají nepřátelé »níkání«, že se jim podaří z češtiny vymýtiti tvary jako noční, denní, letošní atd., o přídavných jmenech jako boží, člověčí, cizí atd., o stupňovaných přídavných jako lepší, nejlepší ani nemluvě? Mluvme a pišme, jak jsme zvyklí z prostého, nenuceného hovoru, zde -ní, onde -ný, jinde v slově téhož kmene rozlišujme s obecným hovorem význam (letní čas, letný člověk), jinde užívejme s ním obou tvarů bez rozdílu (jízdní posel i jízdný posel, ale jen jízdní řád).

Toto kolísání v koncovce -ní vedle -ný je prastaré. Nalézáme je v celých dějinách jazyka českého (a tím hojněji, čím dále jdeme do minulosti) a je starší než jazyk český sám: skloňování měkké se zde střídá s tvrdým ve všech slovanských jazycích.

NAZVÍCE. Trochu stará novota, o níž jsme se domnívali, že již dávno hnije; ale ožívá v projevu ze sporů našeho nejnovějšího veřejného života (»máte za to, že, kde mezi českými lidmi možnost budoucna jeví se jinak než Vašim zrakům, spolupůsobí nazvíce nedostatek vlastenectví«). Za dob Jungmannových kdosi kdesi v starém rukopise místo naywiece (nejvíce) četl nazwiece, a protože u nás všecko se líbí, co je jiné než v prostém životě, ujalo se ve »vysoké« češtině na dlouhá léta nazvíce. Přejme mu již navždy lehkého odpočinutí.

DIVOKÉ KVĚTY Z NOVINÁŘSKÝCH LUHŮ.

Píše se nám: Zatím co naše noviny překypují hesly o ryzosti, svéráznosti, samostatnosti a sebeurčení národa, najdeme na téže nebo na druhé straně jejich takové zkomoleniny jazykové, nad kterými jest se nám rdíti. Posílám pro příklad výstřižek z »Venkova«, ze dne 26. října, kde se píše: Ve středu přistaveny pro Velkou Prahu 32 vagony uhlí místo 110. — A dále: Dne 23. t. m. bylo přistaveno pro celou

Velikou Prahu 48 vagonů. — Takto se překládá otrocky německé beistellen, čemuž nemůže poctivý venkovský Čech rozuměti. Což pak ten p. pisatel nezná obecně užívaného slova dodati?

S jiné strany se nám píše za heslem: Nefilologičtí filologové: Universalle v Praze-II., Myslíkova 20, tedy škola jazyků, neostýchá se užívati razítka »Myslíkovská ulice«, ač i negramotný člověk ví, že se říká tatínkova, maminčina, Vaškova a tedy také Myslíkova. Na dveřním štítku pak čteme řiditelství, ač v Pravidlech českého pravopisu, jichž jistě při výuce tam jako na všech školách užívají, mohli by se dočísti: ředitel, nikoli říditel ani řiditel.

V »Právu Lidu«, kde vyšly pěkné články za očistu jazyka, které jsme i my otiskli u výtahu, leckdy mají pp. redaktoři nešťastný den. Tak dne 25. října jsme tam našli: Upozorňují se ti, kdož béřou(!) příspěvky na výživu atd. Už na obecné škole se učí časovati: beru — béřeš — béře — béřeme — béřete — berou; hláska r se mění v ř tedy jen před e jakožto měkkou samohláskou. — Béřu a béřou slýcháme však mluviti také vzdělané pány a dámy. Vinohradská obec dokonce dává svým obyvatelům podepsati prohlášení o zásobách mýdla takto znějící: Béřu na vědomí, že nehledě k jiným trestním následkům zásoby zamlčené propadají ve prospěch státu. — Dále čteme v »P. L.«: »Tímto zákazem byla vzata dělnictvu jakákoli možnost bráti podíl na veřejném životě«. Sloveso bráti má v češtině zcela svůj význam, týž jako vzíti. Podíl bere ten, kdo jej dostává. Ale zde se chce říci: účastniti se. Podobně nečesky jest říkati podle Němců: vezměte místo, což je výzva odnésti je, kdežto se chce říci: račte sednouti. — Dále se tam píše: Fr. Bílek byl raněn a zajat právě v době, kdy vyšlo císařské nařízení, aby otcové šesti dětí byli vzati z fronty a použiti mimo pásmo nepřátelského ohně (m. a aby jich bylo použito). — Strach z infinitivu jeví se v těchto větách: Letošní sklizeň sena a slámy nestačí ani k udržení poloviční stavu dobytka (prostěji: udržeti poloviční stav). — 1 q bramborů stačí na výživu člověka 28 dní (prostěji: stačí člověka vyživiti). — Píce letos u nás sklizená stačí sotva k udržení poloviny dnešního stavu dobytka (prostěji: udržeti polovinu). — Týž strach z infinitivu jsme zpozorovali u »Nár. Listů«, které dne 5. listopadu ve Večerníku píší: Ztráta Gamony přivede Italy ke vzdání se čáry tagliamentské (m. přivede Italy k tomu, vzdáti se . . .) a u »Nár. Pol.« dne 17. října, kde se praví, že vyřízení dotazu telegraficky není dobře možné (m. vyříditi dotaz). — V »Právu Lidu« čte se dne 26. října: Kdyby byla opravdová vůle zříditi ministerstvo sociálně-politické v plném toho pojmu (raději: slova) smyslu, bylo by se přikročilo k vyjmutí příslušných resortů z kompetence ostatních ministerstev (m. byly by se vyňaly příslušné obory z právomoci). Slovo vyjmutí jest však samo chybné místo vynětí.

Stařičký farář moravský v. v. také se pohoršuje nad různými novými slovy a vazbami v češtině; na př. vypukl v hlasitý smích (m. dal se do hlasitého smíchu, hlasitě se rozesmál). — Tam vypukl oheň, místo: Tam vyšel oheň, jak četl v staré obecní knize pamětní (O ohni lze říci také: vzešel, vznikl, vzňal se). — On mu to řekl otevřeně. Jak je to: otevřeně? pomyslí si prostý člověk. Není-li lépe řečeno: bez obalu, upřeně, doprosta, ne-

pokrytě, přímě, zřetelně? K tomu p. farář připojuje upozornění, že slyšel z úst selky místo obvyklého: jde mu to k duhu neobvyklé jde mu to v duh.

Z venkovského města byli jsme upozorněni na reklamní nápis, nalepený na lahvičce cídicí vodičky a znějící: »Kovolesk«, »kovol«, cídicí prostředek. Návod: Předmět ku cídění určený budiž pomocí klůcku s kovolem nanesen a aniž by se kovol nechal zaschnouti, ihned suchým hadříkem vycíděn. Kovol jest úplně čistý, nepoškodí a nepoškrábe pod zárukou i ty nejjemnější kovy. — Pan zasílatel nás žádá, abychom mu tento extrakt špatností jazykových přeložili do češtiny. Nuže, vyhovujeme: Kovol, cídicí prostředek. — Předmět (věc) k cídění určený se natře klůckem namočeným do kovolu a ihned se vycídí suchým hadříkem, dokud kovol nezaschl. Kovol jest úplně čistý, a zaručujeme, že... nepoškrábe ani kovů sebe jemnějších.

»Nár. Listy« dne 5. listopadu večer míní, že sympatií Židů lze dosíci pouze nedvojsmyslným prohlášením britských státníků. V posledním čísle našeho časopisu jsme upozornili na toto nové obohacení mluvy. Jest viděti, jak se býlí rychle rozrůstá! — Jasné, zřetelné, upřímné, určité, přímé, nepokryté prohlášení nemělo by patrně toho účinu.

Ve Večerníku »Práva Lidu« ze dne 5. listopadu se tvrdí, že počet německých ponorných člunů, které se nevrací, roste (má býti: nevracejí). — Na jiném místě praví řečník: Nemá účele, abych zde promluvil ještě slova (m. nemá účelu, abych zde ještě slovo řekl). — »Právo Lidu« dne 8. list. vytýká, že »Národní Listy« jistým věcem nerozumí (m. nerozumějí). — »Večer« se táže dne 5. list.: Také Francouzi dobývají Palestinu? (m. Palestýny). — Jinde se žádá, aby právo dobývati uhlí bylo vyhraženo státu (m. vyhrazeno: vyhraditi — vyhrazen). — V Berně podle »Nár. Pol.« ze dne 4. října zamítnut návrh Tusarův, aby čeští delegáti byli uznáni co národně autonomní zastoupení (m. uznáni za...). — Tamtéž se praví, že státy dohody odpoví papeži slavnostním projevem o svých válečných cílech (m. odpovědí) a doplňovací volby do říšské rady že nebudou vypsány (m. rozepsány. Slovesо vypsati už málem úplně vytisklo správné rozepsati. Správně se vypisuje z knih, vypisují se příběhy, ale rozpisuje se konkurs, místo, cena). — A abychom ukončili něčím časovým, připojujeme toto pěkné čtení z »Večera«: Nařízení obsahuje ustanovení o osvětlování místností obchodních, hostinských a kavárenských podniků a ukládá omezení osvětlení soukromých bytů na nejmenší míru. — Trochu lásky k řeči a pozornosti na sloh by tu pomohlo říci, že nařízením se stanoví osvětlování místností nebo podávají předpisy o osvětlování a ukládá omeziti osvětlení bytů...

»Co považoval Bethmann-Hollweg za řešení polské otázky a co zahájil, jsme hned s počátku posuzovali s politováním«: tak překládají »Nár. L.« 10. list. z »D. Tageszeit.« Bezpřízvučným slovem nikdy čeština nezačínávala vět, a jsme je zde přece bez přízvuku? Že taková věta je nemožná, pozná každý Čech, přečte-li si ji nahlas; napsati ji dovede jen, kdo se otrocky drží i německého pořádku slov, který žádá pomocnému slovesu (haben) místa hned na začátku druhé věty. Takových vět jsme čtli v poslední době několik.

»Dle Havasovy zprávy považují generálové Foch, Robertson a Cadorna svoje plány za tajné« (»Nár. L.« 11. list.). To mívají generálové vůbec ve zvyku: německý pramen asi napsal »halten geheim«, t. j. »tají«.

Poněmčování naší řeči zásluhou našich novinářů se rozvíjí opravdu utěšeně. »Tu je pudla jádro« volá jeden z nich, naříkaje na špatnou dopravu brambor; i ten nečeský pořádek slov, s druhým pádem napřed (»des Pudels Kern«) dovedl po Goethovi zachovati, ale říci po česku na př. »v tom to věží«, to ne! U jiného zase »skutečnost (die Tatsache), že na podzim r. 1915 bylo v oněch místech Haliče, kde zuřily strašné boje v září 1914, nesmírné množství bujně kvetoucího rudého máku, dala přemýšleti« (liess nachdenken): Čech by řekl, že s e n a d t í m č l o v ě k z a m y s l i l. »Národ« nedávno přibil »odbřemenění« (Entlastung), které v poslední době bylo vynalezeno; aby toto krásné slovo neupadlo v zapomenutí, »Nár. Listy« 27. října honem píší o »francouzsko-anglické odbřemeňovací ofensivě proti Italii«, jako bychom dávno neměli svých slov, na př. uleviti, úleva, ulehčiti, uvolniti atp.

*

Nač vytýkáme chyby, když si oprav nevšímají ani ti, kterých se to týká především? Přítel Slováků dr. S., jenž neustává na jejich snahy vzdělanostní obraceti pozornost naší veřejnosti, radostně oznamuje nový slovenský časopis právnický a vyzývá, aby se aspoň »odbíráním listu projevila účast na osvětovém pokroku naší milé S l o v a č e«. Slovač mu zde patrně opět znamená nikoli Slováky, nýbrž S l o v e n s k o. Marně jsme tedy vytýkali zakořeněný blud! V letošní »Naší Řeči« na str. 147—8 bylo lze se přece poučiti, že podstatné jméno ženského rodu na př. junač znamená junáky, junáctvo (viz Sládkovičovu známou píseň: »Hojže Bože, jak to bolí, keď sa j u n a č roztratí«), sedlač znamená sedláky, stav selský, vtač znamená ptáky, ptactvo atd., tedy že »Slovač« jsou S l o v á c i, obyvatelstvo, lid, a nikoli země nebo kraj. Opakujeme: kdo místo S l o v e n s k o píše »Slovač«, dopouští se omylu, jenž i neupřímnější náklonnost k východní větvi našeho národa činí prostě směšnou!

HOVORNA.

Došla nás žádost p. učitele H. ze Ž., abychom otiskli tento návrh: K očistě našeho drahého a krásného jazyka přistup také ú p r a v a p ř í j m e n í! — Matriky, podle nichž se obyčejně pravopis příjmení řídí, bývaly »vedeny« lidmi buď pravopisu neznalými, neb jiné národnosti, neb lidmi ledabylými, jimž na správnosti velmi málo záleželo. Proto mnohý člověk po léta správně česky se podepisující s podivením shledal, opatřuje si nějaký úřední dokument (na př. křestní list), že se vlastně jmenuje j i n a k! (K a f k a místo K a v k a, Mart i nek místo Mart í nek, Div i šek místo Div í šek, Jettel m. Jetel, Schmidt m. Šmíd a pod.).

Vyžadujme si proto úředně změn ve psaní svých jmen a nebuďme netečni k tomu, píšeme-li se Waniczek, Palletschek, Kubitschka, Wessely atd. místo Vaníček, Paleček, Kubíček, Veselý.

Bylo by snad dobře sestaviti rejstřík takových jmen, jenž by byl pranýřem českého člověka, nehanbícího se za znešvařené jméno své.

Kromě toho by se doporučovalo, aby čeští rodiče nedávali dítkám při křtu jmen nečeských, a aby v cizí řeči se nepřekládala křestná jména a neuváděla se s cizími koncovkami, jako Boleslaus, Jaroslaus, Ladislaus, Gebhard m. Jaromír a p. —

K tomu podotýkáme, že oceňujeme dobrou snahu p. pisatelovu, ale není vždy zpotvořením jména, nepíše-li se pravopisem dnešním. Vždyť Swoboda, Waniczek, Winiek, Lobkowicz jsou zbytky starého pravopisu, hlavně bratrského. Ostatní věci, které částečně překračují rámec »Naší Řeči«, ponecháváme pp. čtenářům na uváženou.

*

Na naši otázku na str. 254 dostává se nám zprávy od sl. M. Davídkové, učitelky v Žel. Újezdě (okr. blovický u Plzně), že tamější vesnický lid zamlouvati se vůbec užívá. Na př. hospodyně vybírajíce látku, říkají: »Tahle se mi lepší zamlouvá«. Podobnou zprávu máme od prof. J. Úlehly v Bučovicích na Moravě, jehož otec, 63letý rolník v Hruškách u Břeclavě, chce-li mírným způsobem vysloviti nelibost, říká »to sa ně nězamúvá«; jiní lidé tam tak nemluví a p. professorovi se zdá, že otec toto slovo »pochytil někde, asi v ústním hovoru, z knihsotva«.

*

Píše se nám:

Prosím za poradu. Který tvar jest správný v 3. pádě množném: lodím, loděm nebo lodem? A podobně: jest správným tvar: řečím, nocemi, holemi?

Odpověď: Vlastně bychom Vás měli odkázati, abyste se podíval do mluvnice. Tam najdete, že podstatná jména ženského rodu, mající v 2. pádě příponu -i, skloňují se podle vzoru kost. Třetí pád množného čísla jest kostem a podle toho se sluší psáti také lodem, řečem. Sedmý pád jest kostmi, a podle toho jest správný jen tvar nocmi, holmi. Ze skloňovacího vzoru duše (nebo báň) však se vtírají přípony do vzoru kost, a to tou měrou, že se nejedno slovo již kolísá v některých pádech; tak loď mívá již také v genitivu lodě vedle lodi a podle toho také v 3. množ. lodím. Nad to náležitý tvar u některých slov již vůbec vymizel a nedoporučuje se jej oživovati, poněvadž už to odpírá dnešnímu citu. Mluvnice uvádí, že nelze již dnes psáti: všem, otepem místo vším, otepím a podobně ne: všech, otepech.

*

Jsem ve sporu s přítelem, jak se má tvořiti přisvojovací přídavné jméno od vlastních jmen Kornilov, Gučkov, Slukov atd., zda se má říkati a psáti: Kornilovova armáda či Kornilova armáda. Přítel se dovolává toho, že Kornilov již jest jméno přisvojovací a že se tedy z něho nemůže dělati nové tím, že se táž přípona připojí ještě jednou. Já hájím opačného mínění, poněvadž Kornilova armáda náleží Kornilu a nikoli Kornilovu, Slukův klobouk k podstatnému jménu Sluka, nikoli Slukov atd. Snažně prosím, aby »Naše Řeč« to rozhodla.

Na dotaz ten odpovídáme, že p. pisatel má pravdu. Pro nás Čechy Kornilov, Slukov atd. jsou již jména podstatná (zpodstatněla ovšem z přisvojovacích jmen přídavných) a nutno s nimi tak nakládati. U nás »práce Čechova« by obecně byla pokládána za práci muže, jenž sluje Čech, a nikoli za práci ruského beletristy Čechova. Máme-li mluviti tak, aby nám Čech rozuměl a aby se nepůsobil zmatek, musíme pokládati jména Kornilov, Gučkov, Čechov, Slukov atd. za úplně stejná jména, jako jsou Sládek, Konopka, Chvátal atd. Proto se také dovoluje jména jako Vojtů, Janků a p. vůbec neskloňovati, aby se nepletla se jmény Vojta, Janko nebo Janek atd.

*

V jiném dopise čteme mezi jiným: 1. Dobře činíte, že pilně čtete denní listy a stavíte jim zrcadlo, ale stejná pozornost měla by se obraceti k našim časopisům týdenním, měsíčním atd. Mívají svou zvláštní, od Pravidel odchylnou interpunkci, (píší na př. čárku před *a* i v souvětí souřadném, každá dvě přídavná jména za sebou oddělují čárkou atd.), píší velká písmena kde se jim zachce, užívají neobvyklých v lidu přídavných jmen neurčitých (byla něm a), znají toliko skleslý přechodník »vyjímajíc« a ovšem oplývají také chybnými nebo zbytečnými novotvary a germanismy.

2. Kdo zavinil, že náš český přízvuk zakolísal? Zajisté se tak nestalo obecně; aspoň u nás v Pojizeří se přizvukuje dobře. Bylo by záhodno, aby se dotazníky zjistilo, v kterých krajinách se správný přízvuk zachoval a kde se zhoršil.

Ač se to klade za vinu hlavně jambistům, domnívám se, že se jejich působení na národ zveličuje. Jako student přečetl jsem tuze málo básní, zvláště jambických, a přece jsem přízvučně mluvil i četl špatně, jako mojí druhové ze škol. Na nižší reálce nebývalo o přízvuku ani zmínky, až teprve na učitelském ústavě, tuším r. 1880, zle se na nás prof. Wünsch obořil, že čteme do m ě s t a, na p o l e ap. »Každá hokyně řekne d o města, n a pole« — hněval se a padlo za to několik dvojek! Od té doby u nás hokyně sice stouply v ceně a před prof. Wünschem snažili jsme se správně přízvukovati jednoslabičné předložky, ale jinak se mluvilo po starém: Attila vtrhl do I t a lie, z Ameriky dováží se bavlna do F r a n cie atd. Správného výkladu o přízvuku dostalo se nám teprve v hodinách nauky poetické.

Byl tedy náš přízvuk již v letech 80tých chybný, ještě než jsme se čeho dověděli o jambech. Ve školách ustupoval slovní přízvuk větnému a nedbalo se ho vůbec. Do řeči lidové pak se vtírá německé přizvukování kmenových slabik podstatných jmen. Proto míním, že nikoliv jamby, ale naše staleté sousedství s Němci a rozšířená znalost němčiny, zejména pak záliba některého kraje v napodobení všeho cizího, jakož i nedostatek péče o jazykovou správnost ve školách, a to obecných i středních, jsou pravou příčinou, že se místy špatně přizvukuje. A proto jest jen vítati, že c. k. zemská školní rada uložila známým vynesením, aby nejen češtináři, ale všichni učitelé a profesoři ve škole mluvili bezvadně. Ještě více však by prospělo, kdyby se češtině přidělilo více hodin, aspoň tolik jako snadnější němčině na školách německých; na př. na českých školách měšťanských se češtině učí čtyři hodiny, na německých však němčině pět hodin týdně. V t o m j e k o ř e n z l a! Č e c h n e v y c h á z í z e š k o l j a z y k o v ě v y t ř í b e n t a k j a k o N ě m e c.

Jos. Drbohlav.

»Z v o n« v čísle 8. uveřejňuje polemickou odpověď na články prof. dra. Václava Flajšhansa: »Měsíční čeština« a »Jazykové desatero«, které otiskla »Naše Řeč«. Podle zásady své, vyhýbati se polemikám zbytečným, upouštíme od zvláštní odpovědi, ukazujíce na vývody své, podané v čísle předchozím. Lze nám tak učiniti tím spíše, ježto odpověď »Zvonu« důvody našimi nikterak neotřásla: my i p o n í p l n ě s e t r v á v á m e n a t o m, c o j s m e j i ž p o v ě d ě l i. O jednotlivých otázkách vědeckých však, kterých se odpověď »Zvonu« dotýká, podáme v příštích číslech »Naší Řeči« samostatné výklady věcné.

LISTÁRNA REDAKČNÍ.

P a n u J. O. v P r a z e. 1. »O b c h o d s e s m í š e n ý m z b o ž í m n e n í vazba nesprávná, jak se domníváte, naopak, je to výraz najisto správnější než »obchod smíšeným zbožím«. Slovník Jungmannův uvádí jen vazby: obchod s olejem, s papírem a obchod v obilí. Také Brus matiční (z r. 1877) dává přednost rčením »obchod vésti s něčím, na př. s papírem«, a »v něčem« před vazbou »obchod vésti něčím, na př. kůžemi«. Jeť »obchod« vlastně podstatné jméno slovesné (jako odchod, rozchod a p.) a znamená tedy obcházení (dům od domu) s nějakým zbožím. Touž vazbu mělo v stč. také sloveso »obchoditi se« (s něčím). — 2. »O b r a c e t i s e n a n ě k o h o« není (vedle vazby »obraceti se k někomu«) germanismus (= sich an jemanden wenden); nenít germanismem všechno, co lze do němčiny přeložiti, a stejným právem by bylo možno vyhlásiti za germanismus i vazbu »obrátiti se k někomu« podle něm. sich zu einem kehren. Sloveso »obrátiti« jakožto sloveso pohybové je významu neutrálního (značí prostě změnu polohy) a může míti po sobě nejrůznější předložky podle úmyslu mluvícího: obrátiti se k čemu, nač, do čeho, po čem, za čím, več atd. (pod. volati, hleděti, patřiti a j.) Podle Jungmannova Slovníku říkalo se v starším jazyce: oči na někoho obrátiti i mysl k někomu (nebo k něčemu) obrátiti; řeč obrátiti na něco i k něčemu. Stejným právem možno tedy psáti »obrátiti se ke komu i na koho« (»obrátiti se na soudce« zaznamenává již Dobrovský). Ostatně šetrnost jazyková si obě vazby rozlišila, a rozdíl mezi výrazy »obraťte se ke mně« a »obraťte se na mne« jest zajisté každému patrný.

S l e č n ě S. P. v P r a z e-VII. Poučení o tom, byla-li která kniha cizojazyčná přeložena do češtiny či li nic, »Naše Řeč« nepodává, neboť do programu našeho časopisu to nenáleží.

P a n u J. T. n a K r á l. V i n o h r a d e c h. G e n i t i v z á p o r o v ý bývá nejen po slovesech záporných (na př. nemíti, nevěděti), nýbrž i po slovesech kladných, jsou-li smyslu záporného (jako zapříti, zapomenouti, záviděti atd.), anebo jsou-li závislá na slovese záporném. Na př.: Nikde nemohl s l u ž b y najít. Erben. — Měl peněz tolik, že j i c h neuměl ani spočítati. Němcová. (Gebauer-Ertl, Mluvnice česká § 738, 2). Tak by'o již v jazyce starém, na př.: Neroď bratrci r á n y vtieti — t é, k t e r é ž t o sám nechceš trpěti (Ezop ve Sbor. baworowském v. 1610).

P a n u S. K. v P l z n i. Nelíbí se vám 24 věder (»N. Ř.« 168) místo »správného« 24 vědra. Říká se dnes snad všude čtyřiadvacet, nikde (mimo strojenou řeč

úzkostlivých brusičů) dvacet čtyři; snad ještě nikdo neřekl, že rád hraje dvacet šest, nebo že by jeho přítel měl dostati dvacet pět. V staré době se říkávalo obojím způsobem, a to již v dobách, kdy u nás v řeči není mimo jednotlivá slova ještě viděti vlivu německého; v Passionále ze 14. stol. je na př. sedm a osmdesát mezi stoma let (t. j. 287 let), v stč. překladě Životů sv. otců tři sta a dva a padesát, v Hradeckém rukopise dva a sedmdesát, ze starých listů (v Arch. Českém) známe na př. doklady: dvě a čtyrydceti prosticek malých (1468), po dvú a po padesáti gr. (1472), 43 kop (1475), 23 ovec, 21 ovec (1479) atd.: nač se máme my nutiti samým strachem z germanismů, abychom říkali jen 24 vědra, nebo dokonce 21 vědro, 21 člověk, 21 koruna? Kdo tak chce říkati, mluví způsobem dávno zaniklým, ale proto také možným; diktuje-li kdo při účtování delší čísla, pro zřetelnost bývá i dobře, končí-li číslem jednotkovým: ale zapovídati způsob, jak jsme zvyklí dnes vyslovovati dvoučlenná čísla, je zbytečné. (Za to ovšem třeba naprosto odsouditi způsob říkati: dvacet jedna korun, padesát dva haléřů, sto tři korun atd.) — Celkem i úhrnem jsou slova správná. V starší době se sice říkávalo úhrnkem (anebo raději po latinsku summou) a úhrnem vzniklo teprv asi před sto lety, ale nelze toho slova proto zamítati.

Panu F. V. v Čes. Budějovicích. 1. Pokračováním článku »Očista mateřštiny« v seš. 1. jest článek »Desatero přikázání« v seš. 2. (na str. 45). — 2. Slovo »směrnice« jest odborný výraz geometrický (Richtungskonstante); je to slovo správně utvořené, a přenáší-li se jinam (na př. směrnice české politiky), nelze proti jeho přenesenému užívání nic namítati. — 3. Říkáme-li a píšeme-li »četl«, ale »čtli«, má to svůj důvod v zákonech jazykových právě tak, jako když říkáme »šel«, ale »šli«. Pro libozvuk nesmíme »vráželi všude, kde to jde, samohlásky« do obtížných skupin souhláskových, neboť ohledy na libozvuk nesmějí býti v odporu s přirozenými zákony jazykovými. Snaha po libozvučnosti smí se projevovati jen ve volbě prostředků výrazových, nikoli však v jejich měnění. Máme-li v jazyce tvary zařazen i zařaděn a zdá-li se nám první z nich špatně znějícím, můžeme se rozhodnouti pro tvar zařaděn; ale tvaru zařezán, jehož zvukové složení jest skoro totéž jako složení slova zařazen, změniti nesmíme, byť zněl na poslech sebe nepříjemněji. U slovesa čtu dopouštíme vedle původního a správného tvaru čtli také novotvar četli, který však nevznikl vsutím e pro libozvuk, nýbrž byl utvořen analogií (nápodobou) z tvaru četl podle vzoru pletl — pletli, pekl — pekli atd. Zdá-li se Vám tvar četli pěknější na výslovnost nežli tvar čtli, můžete ho používati pro libozvuk, neboť tu je možná volba. — 4. O dělení slov na konci řádek jsou stále v platnosti zásady obsažené v mluvnicích a v Pravidlech čes. pravopisu. Dělí-li se někde — všude, jak píšete, se to přece snad neděje — slova jinak, podle toho, co se právě vejde na řádku, je to buď z libovůle nebo z neznalosti. — 5. Říkávalo se vskutku dříve »do té nádoby vejdou dva mázy« a p. (bez »se«), ale dnes už tak nikdo nemluví; vazba »kolik se tam vejde« a p. zobecněla úplně. Působila tu patrně analogie souznačných výrazů »kolik se tam vpraví, směstná, nandá« a p. — 6. Ne každé slovo cizí lze vystihnouti výrazem českým; slova »koncept, konceptní, koncipista, koncipient« jsou právě

slova taková, a proto jich nepřekládáme, ani se o jejich překlad nepokoušíme. Poslední článek Vašeho dotazu vybočuje z rámce našeho časopisu, a bude-li možno, dostane se Vám vysvětlení dopisem.

Panu B. H. v Nekvasovech: Starší a tedy správnější tvary místních jmen, o nichž se zmiňujete, jsou Chlum, -u (Sedláčkův Místopisný slovník historický str. 312 a n.), Kbel, -u (tamt. 406), Nepomuk, -u (tamt. 640, Gebauerův Slovník stč. II, 586) a Nakvasov (nebo Nákvasov, od os. jména Nákvas), do Nakvasova (podle Palackého Popisu), nyní patrně Nekvasov. Jestliže se řeč lidu kolísá, na př. mezi Nepomuk a Nepomuky, sluší ovšem dávati přednost tvaru historicky správnějšímu.

Slečně A. B. v Bohusłavicích. Slovo haléř, ob. halíř, je ze středohornoněmeckého slova Haller, nyní Heller, utvořeného podle města Halle, kde tento peníz ponejprv byl prý ražen. Německá koncovka -er přejímala se do starší češtiny ve tvaru -éř; tak vznikla hojná slova, jako koštéř, haltéř, leichéř, krampléř, trychtéř, mordéř atd. Když se samohláska é zúžila v í, změnilo se haltéř v dnešní haltýř, trychtéř v trychtýř a p.; po souhlásce l však ve spis. řeči úžení nebývá (spis. mléko, ob. mlíko) a tak vedle obecného halíř drží se spisovné haléř. Mimo to se zachovává koncovka -éř i v leckterých jiných slovech archaisticky; na př. koštéř (u Wintra a j.), krampéř (u Jiráska) atd. Starší tvar něm. přípony -er jest -aere, obměněný v češtině v -ieř, na př. rytieř (nč. rytíř), tvar původní jest -ari (z latinského -arius), převzatý do češtiny ve tvaru -ář, na př. farář, rychtář a p.

Panu J. J. v Litovli. Tvrzení Královo (v »N. Ř.« na str. 249), že nemáme slova »vzpor«, nelze vyvraceti poukazem na tělocvičné názvosloví Tyršovo, v němž se často vyskytuje. Výrazy odborné se tvoří z potřeby velmi často uměle, ale práva domovského v jazyce nabudou teprve tehdy, vejdou-li v užívání obecné. Známo, že Presl vytvořil celé české názvosloví chemické, a jak málo z něho je slov, která »máme«, t. j. která jsou obecně srozumitelná. Víme všichni, co je kyslík, vodík, kostík atd., ale stěží bude kdo věděti, co je žestík nebo chaluzík a p., protože se slova ta neujala. Tak je tomu i se slovem »vzpor«, které zůstalo omezeno jen na úzký okruh odborného názvosloví, obecné platnosti jako mnoho jiných slov Tyršových si nedobyvši. To, co slovo vzpor znamenati by mohlo, vyjadřuje živý jazyk slovy vzepření, vzpírání atd.; ale slova vzpor v obecném užívání lidu není.

Panu dr. F. O. v Prostějově. Slovenská stanice, kterou Maďaři překřtili na Jókut a Němci na Kutti, slove po slovensku ovšem Kúty, a píše-li Vilímkův Jízdní řád Kuty, je to jeden z jeho mnoha hříchů, které páše na správném znění českých jmen místních. Německá veřejnost by takové komolení německých jmen v německých jízdních řádech jistě nestrpěla.

Panu dru. J. S. v Třebíči. Podst. jména utvořená příponou -ka od slovce, jako toulka, mýlka, procházka a p., jsou podstatná jména významu dějového (nomina actionis), která nabývají leckdy významu konkrétního (sbírka = a) sbírání, b) sebrané peníze, kolekce). Jako jiná podstatná jména dějová (mezi nimi i tak zv. podstatné jméno slovesné na -ní, -tí), nevyjadřují vlastně gram. rodu a jejich význam se může vyvinouti právě tak ve směru činném, jako trpném; můžeme říci na

př. sbírka příspěvků na Matici (= příspěvky jsou sbírány) a také sbírka pražských dám na Matici (= dámy sbírají). Tak je tomu také se slovem složka; bere se obyčejně ve významu činném (= componens, die Komponente), na př. rozkládati sílu v její složky, ale lze ho užíti také ve významu trpném, na př. rukopis se skládá z 10 složek po 12 listech, kde složka značí celek, který je složen z několika listů. Není tedy závady, proč by se slova »složka« nemohlo užíti v stenografii o znaku, jímž se píše skupina souhlásek, tedy o znakové složenině. V podobném významě užíváme v pravopise slova spřežka, jímž označujeme spřežení, spojení několika liter na označení jedné hlásky, na př. ch (= c, h), v starším (t. zv. spřežkovém pravopise) cz (= č), rs (= ř) a p.

Panu V. N. v Opavě. Brambořenka (když se už toho slova užívá) je zajisté správnější než bramborenka.

Panu dru. J. E. P. ve Vídni. Rčení »přichází v úvahu« je opravdu jen slovný překlad něm. »kommt in Betracht«. Obrazný význam slovesa přijíti by nám ani tak nevadil (říká se na př. přijíti v niveč, v nenávist, v něčí moc atp., kde nejde o skutečnou chůzi), jako nám vadí, že přímým napodobením němčiny ono rčení vyjadřuje vlastně nutnost nebo prospěšnost úvahy než úvahu samu. Jsme příliš pohodlní a v takových věcech nejraději necháváme Němce za sebe mysliti. Čech podle okolností se může vyjadřovati rozličně, nemusí míti vždy s Němcem téhož slova nebo rčení; lze říci na př. stojí za úvahu, zasluhuje úvahy, potřebuje úvahy, dlužno přihlížeti atd. — Slova odpovídati za něm. entsprechen bychom se tak nebáli: v češtině v tomto významě je nalézáme mnohem dříve, než se tak říkalo v němčině entsprechen: Jungmann má doklady od poč. 15. stol., v němčině vlastně dnešní entsprechen zobecňuje od 18. stol. Domácí obraz to ovšem není ani u nás, je to překlad lat. respondere, pozdějšího correspondere (frc. correspondre); tak v českém překladě vlastního životopisu Karla IV. (Svět. knih. 774, str. 65 n.) čteme odpoviedati za Karlovo correspondere. — Okolnost je slovo z dob Jungmannových, jímž šťastně vytlačeno slovo okolostojičnost (= Umstand). Staří Čechové říkali příčina; ale sotva by se podařilo ještě vytlačiti jím okolnost, což je slovo jinak dobře tvořené (dříve znamenávalo tolik, co okolí). — Zázemí znamená vlastně, co je za zemí (na př. Slezsko by mohlo býti moravským zázemím), jako přízemí je, co je při zemi; tedy v tom významě, jak toho slova dnes užíváme, je to opravdu vlastně nesmysl (něm. Hinterland není o nic moudřejší). Doufejme, že s válkou zapadne pojem a za ním i slovo. Někteří navrhují místo něho slovo zápolí.

Panu Č. K., pol. pošta č. 332. Název »vinuce«, který navrhujete pro ovinovací holenice (Wickelgamaschen), není po našem soudě vytvořen šťastně, neboť nemáme ani jediného dokladu, že by se od sloves jako je vinouti, tvořila podstatná jména tímto způsobem. Slovo »onuce« se za odvozeninu analogickou nehodí; jeť utvořeno z kmene -u- (on-u-tja), který je v slovech zouti (stč. z-ú-ti), obouti, obuv a p., a podobnost mezi onuce a vinuce byla by jen čistě zevní a nahodilá. Lid by zajisté nazval ovinovací gamaše spíše »ovinovačkami« a p. Nejlépe by ovšem bylo nového slova nevymýšleti a ponechati lidu, až si z potřeby nové slovo vytvoří sám.

Číslo 10. vyšlo dne 1. prosince 1917. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.
Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.

REJSTŘÍK

K I. ROČNÍKU „NAŠÍ ŘEČI“.

Slova a rčení chybná jsou vytištěna písmem proloženým; polotučné číslice značí stránky, kde jest o věci výklad obšírnější.

ZKRÁCENINY:

a p. = a podobně;
Blah. = Blahoslav (Mluvnice česká);
č. = česky, český;
han. = hanácké;
Jir. = Jirásek;
j., jedn. = jednotné číslo;
jm. = jméno;
kop. = kopanické;
Kral. = Kralická (bible);
lat. = latinsky, latinský;
m. = místo;
míst. = místní;
mn., množ. = množné číslo;
muž. = mužský rod;
n. = nebo, (za číslicí) a následující;
něm. = německý;
ob. = obecný;
os. = osoba, osobní;
p. = pád;
podst. = podstatný;
praž. = pražský;
příd. = přídavný;
příp. = přípona;
pův. = původně;
slc. = slovenský;
spr. = správně;
stč. = staročeský;
v. (t.) = viz (toto).

A

-a, příp. podst. jmen muž. nemluva a p. (u Jir.) 166
-a, -u, koncovky 2. p. u vzoru hrad 128
-á, příp. příd. jmen zpodstatnělých rovnou, na srozuměnou a p. 220, (u Jir.) 166
Abeceda, jm. osobní 88
aby; aby jsi, aby jste, spr. abys, abyste 89, 145; abys se, spr. aby ses 301
ačtě 126
adresy; pan Karel Vlk, Kolín, lépe panu Karlu Vlkovi v Kolíně 185

aj a ejhle, hle (u Blah.) 7, 22
-ák, příp. podst. jm. (v praž. češtině) Václavák a p. 25, 65, 134
aktuelní záležitost, spr. věc stále naléhavá, palčivá 279
akusativ u neživotných jm. vzoru hrad, utvořených ze životných, špaček, slavík a p. 128; akusativ absolutní: kočku na ruce táhla vozíček, spr. s kočkou na ruce, mající kočku na ruce 181; akusativ po záporných slovesech místo genitivu, v. genitiv záporový
ale, bývá na místě prvním 87
Američán, spr. Američan 20, 213
an (u Heka, neměnné) 244
ančovička 23
anděl, 5. p. andělí, spr. anděle 270
Angličan, z Anglik 99
angličina, spr. angličtina 20; v. angličtina
angličtina i angličina (obé spr.) 98 n.
aniž by 89, 309
anjel (u Hýbla), anděl 270
ano, přisvědčovací 224
apatykář, z lat. apothecarius 297
apetyt, spr. chuť 246
apoštol (u Blah.) 42
aquarium 297
-ař, příp. jmen podst. zvonař a p. 297
-ář, příp. jmen podst. (z lat. -arius i -arium) sekretář, herbář a p. 296 n.; (z lat. -orium) refektář a p. 297; (z lat. -erium) žaltář 297; (z něm. -ari) farář a p. 315
arabština, jazyk arabský 98
arci, z a rci (= a říkej) 94
arciotec, arciblázen, arcibiskup (u Blah.) 42; v. i patriarcha
argot 26
-arius, -arium (lat.) = čes. -ář; v. t.
Arnoltice, Arnoltovice, jm. místní 194
atentát, lépe útok 96
attičina, jazyk Attiků 99
-atý, příp. příd. jmen augmentativních dlouhatý a p. 287
až na další (bis auf Weiteres), spr. zatím, na ten čas, až do dalšího opatření 61

B

-ba, příp. jmen podst. četba a p., často přes míru 101 n.
bábje (kop.), nemluvně 145
báječný (v praž. češtině) 25
bánkbán. maďarské = bán bank 31
baptisterium 297
barák (v praž. češtině), dům 25
Bartoň n. Barton, jm. os. 23
bartošna, v. bátoš
barva, výrazy pro barvy u Jir. 162
básník les, chybným překladem něm. dichter Wald 31
batistový, podle Baptista Chambrai 269
bátoš, bátoša, bátošna, bátožna, bartošna, brátošna a p., z něm. Weidtasche, z části podle mošna, brašna 27
baťoch, m. ruksak 27
baviti se (han.), zdržovati se od práce 121
bavlna, z Baumvolle 124
bedač (slc.), ubohý lid 147
bedra, 2. p. bedr (v Kral. bibli) 22

Bedřich, jm. přejaté 146
běh; upravení ulice jest v běhu, spr. právě se o ně jedná 150
běhoun (Tischläufer), slc. nástolník 154
bělotřpytný (u Jir.) 163
bělpuch (stč.), z Buchfell 124
Benátky, z Venedig 224
bez, 5. p. bezi, spr. beze 301
bezedný i bezední (stč.) 307
bezesný; noc bezesnů, lépe bezesná 296
bezprostřední (unmittelbar); v bezprostředním okolí, spr. v nejbližším, v samém 278; bezprostřední dojem, spr. přímý 278; bezprostřední svolání sněmu se očekává, spr. očekává se, že co nevidět bude svolán 154; bezprostředně po tom, spr. přímo po tom 278; bezprostředně následoval, spr. v patách 278
beztak (moravské) 119, 220
bibliothekář 297
bicí 134
bič, vulgárně pajč 149
Bílá Církev (Weisskirchen), jm. místní, spr. Hranice 304
bílrotový (batist) 269
bílý, 2. stup. bělejší (v nářečí bělší) 275
Bílý, jm. os. 88
bio; do bio, v bio, spr. do bia, v biu 154
Blahúš, jm. os. 288
Blanice, jm. míst. 197
blankvers (Zeyerův) 141 n.
blázniti; zima blázní (u Jir.) 166
blbárna (v praž. češtině), škola 27
bleskosvod (Blitzableiter), spr. hromosvod 219
bodejť, citoslovce 223
bohatý na sníh, spr. sněhem 154
bohdákati, říkati »bohdá« 224
böhmisch — čechisch 298 n.
bohoslovec, bohomluvec, z theologus 124
Bohuň n. Bohun, jm. os. 23
bojkotový, podle J. Boykotta 269
bolný trn, který působí bolest 64
Bor, jm. míst. 197
Bořivoj — Parzival (nespr.) 267
bosky, příslovce z bos 306
bouda (v praž. češtině), dům 25
boží; bázeň boží = před Bohem 295
Boží Požehnání, jm. míst., spr. Zastávka 304
božský; sbor božský v stč. = sbor bohů 295
bramborenka, lépe bramboňenka 316
bramor (kop.), mramor 145
bráti; béřu, béřou, spr. beru, berou 96, 135, 249, 277, 308; budoucí čas: vezmu 284; bráti ohled, v. ohled; bráti podíl, v. podíl, bráti zřetel, v. zřetel
brátošna, v. bátoš
Brdo, jm. míst. 196
Břecława, jm. míst., spr. Břeclav 304
brečavý, břečlavý (u Jir.) 164
břest (podle Blah. moravismus), jilm 117
brevíř (z něm. Brevier), spr. breviář (z lat. breviarium), ob. brevijáš, polské brewiarz, charv. breviar, brevial, slovin. brevír 296 n.
Břicho, jm. osobní 88
břímě; množ. ta břímě, spr. břemena 160
britický, spr. britský 55
brvená chalupa (kop.), dřevěná 145
Bubeneč, jm. míst. 195

Bučina, jm. míst. 196
Budeč, jm. míst., z os. Budek 304
B u d h i s t a, spr. budhista 55
Budil, jm. os. 88
buď — buď, spojka, z rozkazovacího buď 306
bujeti, 3. mn. b u j í, spr. bujejí 55
Búň n. Bun, z Bohuň n. Bohun, jm. os. 23
burda (= břímě, svár), slovo přejaté 24
buřt, v. vuřt
b y j s i, b y j s t e, spr. bys, byste 89, 270
bych, jeho místo v slovosledu 199
Bystřica (moravské), 2. p. Bystřice 85
b y ť b y i, spojka, spr. byť i 57
býti; s e m m. jsem a p. (u Heka) 244; jsem, jsme, v pořádku slov, 199, 309; bude a chce u Blah. 7; jsem v e l i k ý m, l e h k ý m a p., spr. jsem veliký, lehký a p. 90, 135, 150, 301; jest (není) p r a v d o u, spr. jest (není) pravda 135; jest, b y l a cíti ú n a v a, spr. jest, bylo cítiti únavu 61, 108, 155; rčení: býti v sobě, zajedno, co je ti do toho, je o zabití (u Jir.) 166

C

Cáchy, jméno přejaté 146
calta, stč. 22
caparty, v prosodii Čelakovského 232
Cejsice, Cejslice (něm. Zeislitz), jméno místní 195
celkem, výraz správný 314
c e l ý bez sebe, spr. všecek 18
-cí, příp. jm. přídavných psací, hrací a p. 134
ciborium 297
c í d í c í prostředek, spr. cídicí 309
cilník, stč. 22
cimburí, Cimburk, z Burgzinne 124
cínař 297
citoslovce 223
cizí slova 14, 23, 30, 52, 53, 146, 148, 149, 212; cizí slova u Blah. 42; v nářečí hanáckém 122; v nář. kopanickém 145; u Jir. 162; cizí slova složená v češtině 123; slova cizí jest skloňovati: v B o m b a y, spr. v Bombaji 55, do b i o, v. bio
cizina 99
cizinci, v prosodii Jungmannově 232
co; v c o, lépe več 212; poznal ho c o kapelníka, spr. že jest k. 57; odvésti si Š. c o manželku, spr. za manželku 57, 309; zastřelen c o pytlák, spr. jako pytlák 87
Crcólek, jm. os. han. 122
crnčeti (o skle, u Jir.) 164
cvičiti, Sokolové cvičí 288

Č

č cizí v slovech do češtiny přejatých 24
čabraka, z něm. Schabrake 23
čachr, z něm. Schacher 23
čáka, z maďarského csákó 23
čaloun, z franc. Chalons 23
čamlat, slovo přejaté 23
čankr, slovo přejaté 23
čapka, ze středohornoněm. schappe 23
čárka před spojkou a 312
čas; míti č a s, spr. pokdy 87; nebylo, nemám č a s u, spr. kdy 90, 166
Čáslav, jm. míst. 304

čatr, slovo přejaté 23
čechisch, v. böhmisch
čerešně (kop.), třešně 145
černava (u Jir.) 163
Černovice, Černěvice, jm. míst., z Černějevice, pův. Černějovice 194
Čert, jm. os. 88
červánkový; ruměn červánků, lépe červánkový 296
červenobílý 235
červivěti, červivějící 91
čeština, odvozeno příp. -ina ze slova český 99; čeština Jiráskova 161 n.; čeština »měsíční« 234 n., 280 n., 313; čeština německá 49; čeština papírová 281, 301; čeština pražská 25 n., 134; čeština ve spisech stavebních 150; čeština stará našich historiků 302 n.; čeština úřední 122
četba 101, ob. čtení 102
číhati; na číhané 220
čili, z či li 94
číman (v praž. češtině) 27
činka n. činek, ze středohornoněm. schine 23, 255
číslovky základní dvoučlenné: 24 = čtyřiadvacet nebo dvacet čtyři, 21 h = jedenadvacet haléřů nebo dvacet jeden haléř (nespr. dvacet jeden haléřů) 314; číslovky řadové: roku tisíc pět set dvacet, spr. patnáctistého dvacátého 185; číslovky druhové: tři přepadnutí, spr. troje přepadení 61
čísti, příčestí četl, četla, spr. četl, čtla 120; množ. čtli a také četli (podle pletl, pletli) 314
čistiti, čištěn, spr. čištěn 120
Čížkovice, jm. míst. 195
člen v jazycích slovanských 289
čoek (v praž. češtině), člověk 27
čokoláda, z franc. chocolat nebo něm. Schokolade 23
čtverec nepravidelný 288
čtyři; ve čtyř bitvách, spr. ve čtyřech 252; s čtyři nulami, spr. se čtyřmi nulami 213; mezi čtyřma očima (ne čtyřmi) 267
čury — mury, z něm. Schuri muri 23

D

ďábel, slovo přejaté 147
další, spr. další 270
daňk (chválu) obdržeti, u Blah. 42
dáti, 3. os. množ. (v Kralické bibli) dadí 22; dal mu co proto (u Jir.) 166
dávný; od stara dávna (zaniklé) 86
dbáti, pův. tbáti 192
dcera a dci 235
defektivní, lépe defektní, č. neúplný, nedokonalý, kusý 150
defensiva, lépe obrana 249
dejkati = říkati »dej« 224
déka, stč., dýka 22
děkovati srdečně, v. srdečně
dělati; nic si z toho nedělej, spr. nedbej toho 87
dělenec, dělitel; 4. p. jedn. dělence, dělitele (ne dělenec) 127
dělení slov 314
dělitel, v. dělenec
délky zbytečné a chybné (u Hlavinky) 83
deník; Journal austragen, č. deník vypracovati 127
denní 307
depositář, z lat. depositorium 297

děravý, ob. d i r a v ý, z díra (stč. diera) 275,277
děsný (v praž. češtině) 25, 27
dietěcí otec (stč.), nč. otec dítěte 295
d í l e m č e h o jest, spr. čím dílem, kdo to způsobil 186
direktář a direktorium, z lat. directorium 297
dítě; množ. děti, v Kralické bibli muž. 22; kůň jako dítě (u Jir.), hodný 165
dívčí a dívčin 187
divočeti; divočející 91
d l e, lépe podle 55
d l u h u j í c í o b n o s, spr. dlužný peníz, částka 160
dnešní 307
do; jíti do přednášky, do trhu; jiné jest: na přednášku, na trh 96
doba; o d d o b y, c o . . ., spr. od té doby, co 291
dobro; obecné d o b r o, lépe obecné dobré 133
dobýti, dobývati n ě c o, spr. něčeho 90, 238, 309; dobývá se r u d a, spr. rudy 272; F l o r i n a jest d o b y t a, spr. Floriny dobyto, Florina padla 123
d o c í l i t i n ě c o, spr. dosíci něčeho 17, 56
dodýchati (han.) 121
d o h l í ž i t e l, spr. dohližitel 276
docházka do školy 11
dojíti něčeho 238
dokonalý = dokonaný, perfectus 133
Dolany; jídla jako u Dolan (u Jir.) 165
Doležal, os. jm. han. 122
dolomen, stč. 22
domatičkovaný (han.) 121
domýšleti s i n ě c o, spr. d. se něčeho 17
dopředu, podle dozadu 248
dosáhnouti, dosíci 127; dosíci, stč. dosieci (ze sah-) 274; d o s á h n u l, spr. dosáhl 18; dosíci k l i d, spr. klidu a p. 17, 90; n e d o s á h n e tří let, lépe nedočká se 266
Dostal, jm. os. 88
dostati; nic jiného n e n í k d o s t á n í, spr. nelze dostati, nedostane 18
d o s t á t i s l o v u, s l i b u (= slovo, slib splniti), lépe státi, dostáti (komu) v slově; z á v a z k ů m d o s t á t i, lépe dosti učiniti, je splniti 263 n.; dostáti komu, na př. nepříteli, stč. = neutéci před ním; dostáti čemu, na př. právu (též práva), stč. = vytrvati do konce soudu 263
dotyčník = dotyčný bod 216, 256; d o t y č n í k (der betreffende), spr. ten, jehož se týče 217
d o t y č n ý, lépe ten, řečený, zmíněný, dotčený; jindy: příslušný, toho se týkající 216 n.
dovolená, na dovolenou 220
d o z n a t i n e h o d y, s t r a c h u (germanismus) 250
d o z v ě d ě t i se, spr. dověděti 55
Drahoň, jm. os. 23
drak (han.), opice, opilost 122
drásati (v »měsíční« češtině) 234
dráti, 2. os. dereš — déřeš 235
Draždil, jm. os. han. 122
Dřevohostice, jm. míst., pův. Třebohostice 304
Dřímal, os. jm. han. 122
drozost, stč. 196
Drštková, jm. míst., pův. Držková 304
dryčný (han.), čerstvý 121
duál (v Kralické bibli) 22
dubový; má dubový spánek (u Jir.) 165
duh; jde mu to k duhu n. v duh 309

duch, 4. p. jedn. d u c h, spr. ducha 153
důležeti (stč.), odtud důležitý 250
důležitost = závažnost, dříve též věc 250
důraz (v metrice) 258
důsledek, důsledný, důslednost (zbytečné novoty) 156
duša, sklonění v nářečích moravských 82
Dvacetín, jm. míst., pův. Vacetín 304
Dvořák, jm. os. 88
dým a kouř 129

E

e vkladné 284
-ě a -u, koncovky v 6. p. jedn. vzoru hrad 192, 213
-ea, jm. cizí na -ea, idea, Galilea, 2. p. -eje, 4. p. -eu, 6. p. -ei 85
ejhle a aj (u Blah.) 22
ejipský (han.), egyptský 121
-ek, příp. jmen os. Machálek (z Máchal) a p. 88
ěli (kop.), jestliže 145
-en, -ěn, příp. jm. osobních 23
engličina, stč. (z Englik), angličina 99
engličský, stč., anglický 99
Englik, Englic, Engliš, stč., Angličan 99
-enka, příp. jm. podst. podobenka a p., přes míru 102
-ér, příp. jm. podst. koštér a p., z něm. -er 315
essay, slovo přejaté 147
etymologie lidová 72; u jmen místních 304
evanjelitský, podle Blah. lépe evanjelistský n. evanjelský 115
existovati, č. býti, trvati, v starší době též stanu, stávati 224
exponování (u Blah.) 42
Ezau, 3. p. (v Kralické bibli) Ezauchovi 22

F

f a k t (nespr.) 265
falář (han.), farář 121
farář 315
farizeus (u Blah.) 42
farkle (u Blah.) 42
fašank (kop.), masopust 145
feflík (stč.) 22
filologický, z lat. filologicus 287
firmy, inserty; K. N o v á k, o b c h o d s e s t ř i ž n ý m z b o ž í m, spr. K. Novák, obchodník se stř. z. nebo Novákův obchod se stř. z. 185
flinknouti něčím (u Jir.) 164
forma (u Blah.) 42
Francie, Francia, nikdy Francouzie 100
francky, příslovce 99
Francouz, stč. Francúz, z něm. Franzos = français, français (= Frank) 99
francouzština, francina i francina 98 n.
francina, v. francouzština
francský, stč., z Frank 100
francina, v. francouzština
Frank 99 n.
f r a n k o d o v o z, spr. i s dovozem 61
franský, stč., z Frank 100
František, pův. Francišek = muž z Frank, Francouz 100

frekventativní slovesa minulá u Blah. 7
Frolijánek (han.), Florian 121
futrál (v pražské češtině) 26
fysikální (koncovka podle lat.) 287

G

Galilea, podle idea, v. t.
genitiv podst. jmen vzoru hrad 128; genitiv přívlastkový nespr. místo příd. jména: syk hada, po plavbě jednoho měsíce, dějiny světa a p., spr. syk hadí, po měsíční plavbě, dějiny světové a p. 56, 108, 247, 294 n.; genitiv přivlastňovací bývá nespr. místo příd. jm. přivlastňovacího: smrtí živitele, tvář hraběnky, spr. smrtí živitelovou, tvář hraběnčina a p. 18, 121, 123, 145, 146, 295, 296, v. i příd. jm. přivlastňovací; genitiv u superlativu (3. stupně): nejstarší kmene, spr. nejstarší muž kmene n. nejstarší z kmene 212; záporový genitiv bývá nahrazován nespr. pádem 4. n. 1.: nemám žádnou sílu, není pivo, spr. nemám síly, není piva a p. 18, 20, 61, 64, 87, 154, 278, 301, 313; záporový genitiv bývá i po slovesech smyslem záporných (zapříti, zapomenouti, záviděti) a po slovesech kladných, závislých na slovese záporném (nemohl služby najíti) 313; záporový genitiv bývá přes míru: po spojce než 252; ničeho jsme nevěděli, spr. nic 301; ani keříčku nemá zůstati nevyhlazeno, spr. ani keříček nemá zůstati nevyhlazen 154
glerigál (han.), klerikál 121
glosář n. glossarium, z latiny 297
gobelinový, podle J. Gobelina 269
gramajzna (v praž. češtině) 27
grencjégr (u Jir.) 162

H

hájiti právo, spr. práva 146
Hák, jm. os. 88
halekati (u Jir.) 164
haléř, ob. halíř, z něm. Haller, Heller 315
haltéř, stč., haltýř 315
hamerle (u Blah.) 43
hantuch (u Blah.) 42
haraburdí, slovo přejaté 24
haras, z něm. arras 23
harašiti (o dešti, u Jir.) 164
hartusiti, slovo přejaté 24
hastrman, stč. vastrman, z něm. wazzerman 123
Heb, v. Cheb
hejtman, z něm. Hauptman 124; (u Blah.) 42
hele, v. hle
herbář, z lat. herbarium 297
herda, slovo přejaté 24
hezkatý 287
hlad; mříti hladem n. hlady 282
hladověti, 3. mn. hladoví, spr. hladovějí 278; hladovící, spr. hladovějící 90, 278
hlava 240; Hlava, jm. os. 88
Hlaváč, jm. os. 88
hlavatice (u Blah.) 117
hlavice, hlávka 240
Hlavsa, jm. os. 287

hle, hele, z hleď 223; hle a aj (u Blah.) 7
hledati něco, spr. něčeho 17, 20; někdy též: něco 57
hleděti komu na službu, stč., = býti k službám 130; hleděti ke komu, stč., = býti poslušen, poddán někomu 130
Hlínsko, spr. Hlinsko, jm. míst. 304
Hloubětín, jm. míst., pův. Hloupětín, 304
Hlůšek, čes. Hloušek, jm. os. 288
hnět (u Klášterského) 236, 281, 283
ho; ho a jej (u Blah.) 7; ho v pořádku slovním 199
hoblík (u Blah.) 43
Hodoň, jm. os. 23
hofmistr (u Blah.) 42
hold, chybným překladem něm. Huld 155
holiti se s někým (u Jir.), mazliti se 166
holka (v praž. češtině), dívka 26
Holý; Karla Holýová, spr. Holá 187
honiti; na honěnou 220; honiti parádu (u Jir.) 166
hořekovati = volati »hoře« 224
hořkost krůpěje (u Klášterského) 236, 281, 282
horoucí nemoc (han.) 121
Hořovice, jm. míst. 194
host, 2. p. hosta a hostě 235
hovězí škola (u Blah.) 8
Hrabal, os. jm. han. 122
hrací 134
Hradecký; 2. p. Hradeckýho, spr. Hradeckého 187
hradský n. hrazský, stč. = z Hradčan 287
hráti karty, housle, klavír, spr. v karty, na housle, na klavír 21
hrazský, v. hradský
hrbol a chrbol 196
hříč, stč. 22
hřívna; ztratiti hřivny (u Blah.), trpěti větry 41
hrobový; plíseň hrobů, lépe hrobová 296
hrom 219
hromobití 219
hromosvod, nespr. bleskosvod 219
hrubý (han.), velký 122
hůl, 7. p. holemi, spr. holmi 311
hulský, kdo je z Hulína 287
Hunek n. Huněk, jm. os. 23
hurt, slovo přejaté 24
Hvězdoňovice, pův. Jezdoňovice, jm. míst. 304

CH

chaluzík (u Presla) 315
charakter těžký, spr. vážný ráz 154
charý (v »měsíční« češtině) 234
chasa (u Jir.), děti 166; v množ. (kop.) chasovja 145
Cheb, v stč. 2. p. Hba 196
chemák (v praž. češtině), chemický ústav 25
chiasmus, křížení v pořádku slov (u Palackého) 176
chladnové prázdniny, spr. prázdniny pro chladno, chladniny 278
chlap (v praž. češtině), muž 25; v množ. (kop.) chlapovja 145
chlichtati se (u Jir.) 164
chlubný, kdo se chlubí 64
Chlum, -u, jm. míst. 315

choce. příslovce, v. chotě
Chocebuz, jm. míst. 14
Chocerady, jm. míst., nespr. K o c e r a d y 13 n., 193
chodicí šaty, stč. 134
chój (kop.), pojď 145
chot, -i 14; choť d o k t o r a a p., spr. doktorova 296
chotě n. choce, stč., dobrovolně 14
Chotěboř, jm. míst. 14
Chotěborky, jm. míst. 14
Chotěbudice, jm. míst. 14
Chotěbuz, jm. míst. 14
Chotěrady, z Chocerady 13
Chotěslav, jm. os. 14
Chotimír, jm. os. 14
Chotislav, jm. os. 14
chrámový; schody c h r á m ů, lépe chrámové 296
chrániti n ě c o, spr. něčeho 20
chrb n. chřib, stč. 196
Chrboly, v. Chroboly
Chroboly, jm. míst., omylem Chrboly 196
Chromý, jm. os. 88
chrtousiti se s prací (han.) 121
chtě nechtě, chtíc nechtíc, lépe a pův. chtěj nechtěj 306
chtíti; 1. os. chci, stč. chcu, chocu 14; chce a bude (u Blah.) 7; chci pověděti a p., opis budoucího času 97; chtěl dáti, nechtěli mi otevříti, stromy se dlouho nechtěly ujmouti a p., výrazy správné 98
chudina 99
churavěti; c h u r a v í c í, spr. churavějící 18, 91
c h v í l k a (u Hýbla) m. chvilka 271
chvit (v »měsíční« češtině) 234
chyběti; c h y b í c, spr. chybějíc 180

I

i — í (u Heka) bývá mateno 244
-í, příp. jm. příd., jako dívčí, babí 187; (u Blah.) 114
i při záporu, spr. ani: nepracoval i zde, spr. ani zde 19
-ice, příp. jm. místních Mirotice, Sušice a p. 224
idea, 2. p. ideje, 4. p. ideu, 6. p. o idei 85
-ieř, stč. příp. jmen podst., nč. -íř (rytíř), z něm. -aere 315
-ík, příp. jmen os. Skopalík (ze Skopal) 88
íkání 101
i m p r o v i s o v a n á zavazadla, č. sehnaná 55
impugnace (u Blah.) 42
-in, -ina, -ino, příp. příd. jmen přivlastňovacích 152, 158, 187, 295
-ina, příp. jm. podstatných, jako čeština, chudina 99
infinitiv; má konc. -ti n. -t, v. -ti; jest cítiti v ů n ě, spr. vůni, v. býti
informace, č. zpráva 55
inserty, v. firmy
inspirace, slovo přejaté 147
instrumentál doplňkový spr., kde jde o vlastnost dějem slovesným získanou, na př. byl uznán dospělým 191; bývá však přes míru při slovese býti, v. býti
inventář, z lat. 297
inverse podmětu, v. slovosled
-íř, ze stč. -ieř, v. toto

já; v. mě, mně
jádro pudla, v. pudl
jako by a jakoby 55
jaktěživ, z jak ť je živ 126
jakýsi a nějaký 182
jamby 68, 141 n., 156, 227 n., 257 n., 312
Jan, jm. přejaté 146
Janků, jm. os. nesklonné 160, 312; v. i Petrů
Janúš, jm os. 288
jarmek (kop.), trh 145
jaro a vesna (u Blah.); v. vesna
jeden; bývá zbytečně 153, 212; X. byl jeden z nejvýtečnějších herců, spr. byl z nejvýtečnějších a p. 21, 153; G. náleží k jedněm z velkých aktivistů, spr. jest z nich, náleží k velkým akt. 186; jeden nespr. místo člověk (v záporu nikdo), na př. to by jeden neřekl, spr. to by člověk (nikdo) neřekl 153; jeden každý (ein jeder), spr. každý člověk, tvor a p. 212; jeden — druhý, na př. jedno město za druhým, spr. město za městem 146
jednati; jedná se o něco, spr. jde, běží o něco 186, 211
jednotková cena a jednotná 151
jehněčí, spr. jehnečí 20
jej; jej a ho (u Blah.) 7; jej v pořádku slovním 199; bude-li jej méně, spr. ho 93, 253
její, jejíž; pod jejíž tlakem, spr. pod jejímž 55; skloňuje se podle »pěší« 192
jelen; kůň jako jelen (u Jir.), rychlý 165
jemu a mu (u Blah.) 7
jenž, u Heka nesklonné, 244; oblek, jenž si vyměnil, spr. jejž 17; úředníkům, jež se vydali, spr. již 17
jestli, jako spojka tázací, spr. zdali, -li 87, 181
jesuita, množ. jesuiti, spr. jesuité 146
jeti; jídlo mu nejede (u Jir.) 166
jezditi po něčem (u Jir.) 166
jezekucí (han.), exekuce 121
ji, jí, v pořádku slovním 199
jický, kdo je z Jičína 287
jich, v pořádku slovním 199
jilm a břest (u Blah.); v. břest
jinak (jináč, jináče), starší než nč. sice 29
jindavá (dialektické) 224
jinoch, 5. p. jinochu 286
Jiří, jméno přejaté 146
Jirsa, jm. os. 287
Jírů, jm. os. nesklonné 160; v. i Petrů
jistě a ovšem (u Blah.) 7
jíti; obchody jdou špatně, spr. nedaří se jim, váznou a p. 21; vo co de, furt se de (v praž. češtině) 26; jíti kolem, mimo, spolu, v. toto
Jitka, jméno přejaté 146
jitřní; vánky jitra, lépe jitřní 296
jítro, spr. jitro 270
jízdní posel n. jízdný posel, ale jízdní řád 306, 307
již (z už), pův. nyní 100, již více, stč., 101; již ne, v. více ne
jména místní, osobní, podstatná, přídavná, v. místní, osobní atd.
jo, přisvědčovací 224; jó, že jó 157
Jókut, maďarské, v. Kúty
jsem, jsme, v. býti
junač (slc.), mládež, junáctvo 147, 310
junčok (kop.), býček 145
Juříček, os. jm. han. 122

K

k, ke 19; něco není ke koupení, k dostání, spr. nelze toho koupiti, člověk toho nedostane a p. 18, 251; dům k obydlení, spr. obytný 56; viz i ku; k vůli, v. dále za »kvítek«

-ka, příp. podst. jm. dějových toulka a p. 315

Kabátník, jm. os. 192

Káča, 3. p. Káči 85

kalamita (uhelná), č. pohroma, nesnáze, obtíže, svízele 96

kalefaktář, z lat. calefactorium 297

kalendář, z lat. calendarium 297

kameněti; kamenící, spr. kamenějící 120

kanária (han.), kanálie

kandati (u Jir.) 166

kaniti (u Jir.), cancati 166

kantor, slovo přejaté 147; (v praž. češtině) 27

kapustnica (kop.), zelná polévka 145

Karlák (v praž. češtině) 25

Kašava, spr. Košice, jm. míst. 304

kašna, z něm. Wasserkasten 124

kat; do práce jako kat (u Jir.) 165

kategoricky; nejkategoričtěji vyvraceti, lépe kategoricky 305

každopádně, spr. každým způsobem, buď jak buď a p. 151, 288

Kbel, -u, jm. míst. 315

kdyby jsi, spr. kdybys 89, 145; a kdyby také (wenn auch), spr. a kdyby 253

kdyžtě, z když-t je 28, 58 n., 94, 96, 125 n.

kebule 32

kedlubna, kerlubna, z něm. Kohlrübe 124

Kinská zahrada, spr. Kinského 185

kláti 267

klíbačka (u Jir.) 166

kloub; na kloub všemu přijíti (u Jir.) 165

kluk (v praž. češtině), hoch 25

kněhředitel (u Jungmanna) 275

kniha; 2. p. mn. kněh, spr. knih 276

knížecí hlava (stč.), nč. hlava knížete 295

knoflíkolijce (Knopfgieszer), spr. knoflikář, slevač knoflíků 28, 63

Koblása, jm. os. 88

Kocerady, spr. Chocerady, jm. míst. 13 n.

kočka; brzy, co by kočce namrskal (u Jir.) 165; Kočka, jm. os. 88

kokotóv spúšťenie, stč. 303

kolem, okolo domu jíti = dokola, a také mimo 287; kolemjdoucí, ale jde kolem (ne kolemjde) 305

kominík; počasí, jako když se všichni kominíci žení (u Jir.) 165

komisař, z lat. commissarius 297

Komotava, spr. Chomutov, jm. míst. 91

koncepce, koncept, konceptní, koncipient, koncipista 314

končíř, z arab. chandžar 24

končiti; utrpení skončilo, spr. skončilo se 120

konfekt (u Blah.) 42

konflikt, č. spor, svár, neshoda, protivenství 96

konservatoř, z lat. conservatorium 297

konsistoř, z lat. consistorium 297

koňský správce, stč., správce koní 295

konvence 147

kopec; míti na někoho s kopce (u Jir.) 166

kopnouti; kopnul, spr. kopl 65

korálový; útesy z korálů, lépe korálové 296
korbel, stč. 22
kord; v kordech někoho držeti (u Jir.), v šachu 165
kořen, 5. p. kořene, lépe kořeni 301; hledati kořen (u Jir.), příčinu 165
korfyršt (u Blah.) 42
Kornilov a p., v. -ov
kost, 3. p. množ. kostem 311
kostel, slovo přejaté 146
kostelný protivník, stč., protivník kostela, církve 295
kostík (Presl) 315
kostka, kostkovaný 288
košile; jako zmrzlá košile (u Jir.), nedá se ničím rozehřáti 165
koštěř, stč. 315
kotrkal, stč. 22
kouknouti, výraz vulgární 19
kouř a dým 129
kovolijce, kovolitec (Metallgieszer), spr. slevač 64
kozlí krev (podle Blah. lépe krev kozlů) 114
Kradošín, v. Kratošín
krájeti 64
Krakonoš, slovo nově utvořené 256
Králice, jm. míst. 194
Královice, jm. míst. 194
Kramář, jm. os. 88
krampěř (u Jir.) 315
krampléř, stč. 315
kratec, stč. 22
Krátký, jm. os. 88
Kratošín, Kratušín, Kradošín, také (patrně chybně) Kratusín, jm. míst. 194
Krč, jm. míst. 256
křestný list, a také křticí 134
krise (uhelná), č. pohroma, nesnáze, potíže, svízele 96
křisitel, ne křesitel 266
křísiti, imperativ (v Kral. bibli) křes 22
kritika 147
křivopřísežník, z přisahati 274
Krkonoše, původu nejasného 256
kronika (u Blah.) 42
krstný list (kop.), křticí 145
křticí list, v. křestný; křtící jméno, spr. křticí 270
kruchta; dívati se s kruchty (u Jir.) 165
Krutošice, jm. míst. 194
krvavec, (podle Blah. spr.) krvežíznivec 8
krycí 134
který; lidé, které, spr. kteří 80
ku; ku zpracování 278, ku cídění 309, spr. ke, k
kuba; je nepodnikavý kuba (u Jir.) 165
kuchmistr (u Blah.) 42
kulatý (stůl, otvor, věž) 288
kulka 288
kulturný, lépe kulturní 306, 307
Kunovice, Kuněvice, starší Kunějevice, pův. Kunějovice, jm. míst. 194
kunovský, kdo je z Kunovic 286
kupitel, spr. kupec 128
kuratorium 297
kúravice (kop.), mlhy 145
Kuřím, spr. Kuřim, moravské jm. míst. 304
Kustozza, 2. p. Kustozzy, ne Kustozze 85
Kuty, spr. Kúty (maďar. Jókut), jm. míst. 315
Kvasovice, pův. Kvasejovice, jm. míst., 194
kvíliti, imperativ (v Kral. bibli) kvěl 22
kvítek, z květ 265
k vůli, jen při jménech osobních 245; k vůli něčemu, spr. pro něco 86, 122, 245
-ky, příp. příslovcí pěšky, bosky, volky a p. 306

kymáceti s sebou, spr. sebou 252
Kynice, pův. Knienice, jm. míst. 304
kynouti, novotvar kývnouti, z kývati 219
kysané zelí, spr. kyselé, kvašené 278
kyslík (Presl) 315
kývnouti i (starší) kynouti, z kývati 218
kýžený, spr. žádoucí 146

L

-l, příp. příčestí, na př. pekl, neodsouvá se: pek', spr. pekl 272
lačněti, lačnějící 91
laní, z laň 191
lapěti na lavici (han.), vytrvale seděti 121
latina, z lingua latina 99
lava (kop.), lavice 145
leb, ten leb i ta leb 160
léčba 101
legurace, legurovat (han.), regulace, regulovati 121
lehárka (han.), reálka 121
leichéř, stč. 315
lepší; dáti k lepšímu, nespr. 212
lesní 307; v šeru lesů, lépe v šeru lesním 296; lesní rubání, stč., kácení lesa 295
leš, z něm. Lösche, zámiš 149
letní čas, ale letný člověk 307
letošní 307
levhart, z něm. lewehart 124
Lexa, jm. os. 288
lézti jako moucha z pomyjí (u Blah.) 41
-li, příklonné 94; kam se klade 223; -li ve větách tázacích (v Kral. bibli) 22; -li (u Heka) 244
Libějice, pův. Libějovice, Lubějovici, jm. míst. 193 n.
líbiti; to si dám líbiti, spr. to se mi líbí, to je dobré 288
libozvuk záleží ve volbě prostředků, nikoli ve změně 314
Liďák (v praž. češtině) 25
lípa; vodřel ho (sedláčka) ten jeho ukrutný pán co lípu (u Blah.) 41
liptavský (sýr), spr. liptovský 91
listovati v knize, spr. probírati knihu, obraceti listy 135
líšiti, spr. lišiti 18
litkup, z něm. Leitkauf 124
lítost; plakati lítostěmi, stč. 282
lloydový, podle Ed. Lloyda 269
loď, 2. p. lodi n. lodě; 3. p. mn. lodem n. lodím 311; 7. p. mn. s lodi, spr. s loďmi 160
lokál podst. jmen vzoru hrad 192; ve státu, lépe ve státě 213
loučené píti (kop.), na rozloučenou 145
louzniti (u Jir.) 166
lvový štěnec, stč. 295
-lý, příp. jm. příd., bývá i významu trpného, na př. vyznalý (stč.), uznalý (stč.), vkořenělý (stč.), dokonalý, zatvrdilý 133

M

-m, příp. 1. os. jedn. (v nář. kop.) 145; -m v 1. os. množ., v. -me
Máček, jm. os. hanácké 122
madlo, mádlo, ze slovesa jmáti 255
Maharadža, spr. maharadža 55
macha 57, 147, 160

Máchal, Machálek, jm. os. 88
majestát (u Blah.) 42
majitel, spr. majetník 57
Malúš, jm. os. 288
malý; malé ruce, spr. ručinky (slovo zdrobnělé) 87; po malých dnech, stč., po málo dnech 295
malžonka (kop.), manželka 145
mansardový, podle Fr. Mansarda 269
manžel, 2. p. manžele, spr. manžela 122; 5. p. manželi, spr. manžele 56; 3. p. manželu 18
maršálek (u Blah.) 42
mašlovati, z másliti 160
Maxa, jm. os. 288
maximálný, lépe maximální 306
-me n. -m, koncovky 1. os. množ. (neseme n. nesem) 235
mě, mne (4. p.) 55, a mně (3. p.) 90; mě, v pořádku slovním 199
mečová rána, stč., rána mečem 295
med, dříve i střed (zaniklo) 130
mejtel, dialektické 284
měknouti; měknul, spr. měkl 87
méně n. míň 235
mermo, ze slovesa mříti, = smrtelně, na smrt 256
měsíční čeština, v. čeština
metafory v jazyce Jiráskově 165
metati, přechodník (v Kral. bibli) mecíce 22
metešiti (u Jir.) 166
mezi může bývati v určeních místních i časových; mezi okny, mezi dveřmi, mezi řečí, mezi jízdou, mezitím a p. 197 n.; mezi sebou se hádati 199
mi a mně 55; v pořádku slovním 199
mimo; mimo toho, spr. mimo to 89; mimo a kolem, v. kolem; mimojdoucí, ale jde mimo (ne mimo jde) 305
mimořádný zjev, spr. neobyčejný, zvláštní 150
ministerstvo n. ministerium 297
minouti; tím by se bylo účelu reformy minulo, spr. tím by se byla r. minula s účelem svým 186
mířiti, stč. mieřiti 274; imperativ měř (ob. miř) 275
mísa; 2. p. mn. mís, spr. mis 146
misionář, z lat. missionarius 297
místní jména 13, 14, 224, 315; místní jména česká hejtmanství prachatického 193 n., jak se kazí místní jména 304
místo vzíti; vezměte místo, spr. sedněte si 308
míti něčeho, spr. něco 87, 212; má žíti (o nezaručené zprávě), spr. prý žije 211; ten s ním nemá (u Jir.) 166
mizeti, 3. mn. mizí, spr. mizejí 278; mizící, spr. mizející 18
Mlčoch, jm. os. han. 122
mléko, ob. mlíko 315
Mletke (srbsky), Benátky 224
mlučeti (u Kollára) 235
mlžný; závoj mlh, lépe mlžný 296
mně a mi 55; mně (3. p.) a mě (4. p.) 90; na mně m. na mne v Kral. bibli 22; mně nic tobě nic, spr. nic nedbaje, beze všeho, jakoby nic 122, 145
mníti, mnil, spr. mněl 180
mnohoslibný (vielsprechend), spr. nadějný 254
mnoho-li, spr. kolik; mnoho-li = jestliže, zdali mnoho 86
mnohý; za vykoupení mnohé, stč., za vykoupení mnohých 295
moc, 7. p. mn. mocemi, spr. mocmi 252; v moc něčí přijíti 316

moci, 3. os. jedn. může n. můž 235; m ů ž u, m ů ž o u, spr. mohu, mohou 96; 2. os. mn. (v Kral. bibli) nemůžte 22
modlář (han.), starší bratr 122
modlitební kniha, a také modlicí 134
modliti se, imperativ (v Kral. bibli) modlte se 22
modravo (u Jir.) 163
modrota (u Jir.) 163
Modřejovice, v. Modřovice
modrooký 235
Modřovice, z Modřejovice, jm. míst. 194
M o h a m é d á n, spr. mohamedán 55
mohutněti, mohutnějící 91
monarchie (u Blah.) 42
mordéř, stč. 315
moře v y s o k é (hohe See), spr. širé 151, 190, 240 n., v. i vysoký
moucha; leze jako moucha z pomyjí (u Blah.) 41
mračiti, namračiti se (u Jir.), plakati; odtud i mraček 166
mravní zásada; jiné je mravná zásada 307
mrskati s e b o u, spr. šebou 213, 252
mu; mu a jemu (u Blah.) 7; jeho místo v pořádku slovním 199
museti; že se zde m u s e j í n a c h á z e t i (o věci velmi pravděpodobné), spr. že tu někde najisto budou 211
M u s l i m a n i, spr. moslemi 55
mustrovati (u Blah.) 42
mutování (u Blah.) 42
muž, má v Kral. bibli množ. číslo jako kněží 22
my, v. nám
mýlka, podst. jm. dějové 315
m y š l í n k a, spr. myšlenka 270

N

na-, předpona slovesná; značí (u Jir.) vzmocnění děje, pohyb vzhůru a dovnitř, zeslabení významu 165; na- a vz- (rozdílné) 249
na, předložka; jíti na trh a do trhu, na přednášku a do přednášky a p. 96; na moutě 59, 126; n a z n a k, spr. naznak 55
na, nate 223
-ná, příp. příd. jmen zpodstatnělých dovolená, na dovolenou a p. 220
nábělavý (u Jir.) 163
nábožné myšlení, myšlení na Boha 295
nabývati c h a r a k t e r, spr. rázu (něčeho) 154
n a d m y s l n ě, spr. nad pomyšlení 55
n a d p r o d u k c e, v. n a d v ý r o b a
n a d s a z o v a t i, nespr. 150
n a d s á z k a, spr. nadsázka 55
nadučitel 279
n a d v ý r o b a, n a d p r o d u k c e, spr. výroba nadměrná, přebytečná 279
nadzvednouti; n a d z v e d n u l, spr. nadzvedl 18
naháčový (u Jir.), barvy ocúnové 163, 221
náhle a pojednou (rozdílné) 213
n á h l e d sdíleti, v. toto
nahlédnouti a vzhlédnouti (různé) 249; n a h l é d n u l, spr. nahlédl 18
nahoru a vzhůru (různé) 249
nahraditi; n a h r a ž e n, spr. nahrazen 20
nacházeti; n e n a c h á z í š, že je hezká? (findest du nicht . .), spr. není-li

hezká? 211; nacházeti se někde, lépe býti 211, 212; v. i nalézati se
najísti se; oni se nají, spr. najedí 253
nalézati se; kde se nalézám, spr. kde to jsem 57; v. i nacházeti se
Nalezoves, spr. Nelahozeves, jm. míst. 194
nalézti něco 238
náležeti 250; pův. = ležeti na něčem, u něčeho; náležeti někomu je germanismus 130 n.
náležitost, náležitý, z náležeti 250
nám, jeho místo v pořádku slovním 199
namračiti se, v. mračiti
rános 152
nápad, pův. dědické právo 239
napadati, napadnouti nač, n. koho neb co; napadlo mi, vám, spr. napadlo mne, vás 181, 237 n., 301; co na novém ministerstvu napadá (auffällt), spr. co je divné, co bije v oči, do očí 279
nápadní vody, stč., náhlá povodeň 239
napadnouti, v. napadati
nápadný (způsob), spr. podivuhodný, zvláštní, okatý, neobyčejný 278
nápar(?), naparovati se 249
napnouti; napnutí, spr. napětí 18
nápor (Ansturm), lépe útok, výpad 135, 248 n.
napřed, podle nazad 248
napříti, stč., napřáhnouti 249
napršeti; až naprší 32
nářečí a spisovný jazyk 85
nářez, pův. vrub, nyní (podle Aufschnitt) nakrájené maso 224
nařídíti, imperativ nařiď 266
nařizovati 266
nařknouti (han.), slíbiti 122
Narov, starší Vnarovy, jm. míst. 196
narození; padesáté narození, spr. padesáté narozeniny 92
naryšavělý (u Jir.) 163
následovati něco, spr. něčeho 55; následující, často lépe tento 186
následovně, spr. takto 212
náš; dáváme vám naše svolení, spr. svoje 181
natěrač, z natírati 275
návštěva školy a docházka do školy 11
navštíviti; imperativ navštiv (pův. navštěv) 275
navzdor tomu, spr. přes to 17, 146
nazvíce, z chybného čtení stč. najviece, spr. nejvíce 94, 307
neboli, z nebo li 94
nedvojsmyslný (unzweideutig), spr. nepochybný, jasný, upřímný, zřetelný, určitý, přímý, nepokrytý, poctivý 253, 278, 309
nechati něčcho 22
Nechojdomů, jm. os. 160
něj; vedle něj, do něj, z něj, spr. vedle něho, do něho, z něho 17, 145
nějaký a jakýsi (různé) 182
nejmenší; ani v tom nejmenším, spr. ani trochu 212; nenamítal toho nejmenšího, spr. zhola nic 145
Nekvasov, pův. Nakvasov, Nákvasov, jm. míst. 315
Nelahozeves, v. Nalezoves
nelzelo, nespr. 94
němčina, z Němec 99
nemluva (u Jir.) 166
němý; němá (tvar v lidu neobvyklý) 312
nenabytá škoda, podle Blah. lépe nenapravitelná 114
nenáviděti něco, spr. něčeho 56

nenávist; přicházeti, přijíti v nenávist 316
nenechavý 32
nění som, nění sú (kop.), nejsem, nejsou 145
neochvějný (unerschütterlich), spr. pevný, stálý 135, 249, 253
Nepomuk, -u, jm. míst. 315
nepořídíti; s nepořízenou 220
neposeda (u Jir.) 166
nepostradatelný, spr. nepohřešitelný 19
neproveditelný, nespr. 265
Nepustil, os. jm. han. 122
nerci-li, pův. nerci, neřku 94
neřku 94
nésti; 1. mn. neseme n. nesem 235; nešen, odnešen, spr. nesen 18, 120; nesu, nosím, unáším (střídání kmenové samohlásky) 82
nestyda (u Jir.) 166
nešť, citoslovce 223
neviditelný; neviditelna, spr. neviditelná 301
nevýravná (žena) 32
nevysvětlitelný; nevysvětlitelna, spr. nevysvětlitelná 301
nezabudka, lépe pomněnka 280, 283
nezávisle od nich, spr. na nich 182
nezměrný (unermesslich), spr. nesmírný 156
než; mám než korunu, spr. nemám než n. mám jen 220; nepronesl jiné myšlenky než oné, spr. onu 252
nežli z než li 94
-ní, v. podst. jm. slovesné
-ní a -ný, přípona jmen příd.; -ní bývá zvláště u pojmů místních a časových (lesní, roční) a u slov cizích (kulturní) 306 n.
ničemný, kdo je k ničemu 295
ním, nakrmili ním tři psy, spr. jím 145
nišť (kop.), nic 145
niveč; přicházeti, přijíti v niveč 316
nízká cena, lépe mírná, nepatrná 150
noc; tři noce, spr. noci 17; nocemi, spr. nocmi 311
Noe, 2. p. jedn. (v Kral. bibli) Noele 22
noha; obě nohy (stč. noze) 235; noh-ma ma, spr. nohama 255
nositi; nosen, nosení, spr. nošen, nošení 81, 251
nosítko, z nosidlo 192
notář, z lat. notarius 297
nouze; z nouze jiné zábavy, spr. o jinou zábavu, z nedostatku jiné zábavy 182
Nusle, Nůsle, pův. Neosvětely, jm. míst. 304
-ný, příp. jmen příd., mívá i význam činný, na př. výstižný, chlubný 164; -ný a -ní v. -ní
-ň, v. zaň

O

o; o Štědrý den, spr. o Štědrém dni, na Štědrý den 55; pracovati o o stole (vyráběti jej), na stole (na př. psáti na něm) 55
obdati, obdávati (umgeben), spr. pokrývati (se všech stran), obklopovati 91
obdělati, něčím obehnati 256
obdivovati někoho, spr. podivovati, obdivovati se někomu 146, 154
obdrožeti, stč. 196
obecní dům, ale obecná zásada, církev 307
obejmouti; obejmul, spr. objal 20

obeslati, obsílati někoho = poselstvím dáti někomu něco zvěděti, vzkázati někomu, aby přišel; obeslati sněm (beschicken), spr. poslati (poslance) na sněm 29
obětovati hodinku za císaře (han.), zdřímnouti si 121
obhajoba, spr. obrana 127, 155
obchod něčím (vésti), lépe s něčím, v něčem 313
obchoditi se s něčím, stč. 313
objasniti; na objasněnou 220
oblehnouti město 238
obličej (u Hýbla), m. obličej 270; dívati se do obličeje, lépe do očí; obrátiti se obličejem ke stěně, lépe tváří 247
obnášeti; pomoc obnášela 83.000 m., spr. činila, bylo jí tolik 146
obnos (Betrag), spr. částka, suma, peníz 55, 213; dluhující obnos, spr. dlužný peníz, částka 160
obouti, obuv, z kmene -u- 316
obraceti, obrátiti se na někoho n. k někomu 313
obrouknouti se na někoho (u Jir.) 164
obsílati, v. obeslati
obskákati 32
obydlení; dům k obydlení, spr. obytný 56
obyvatel, z obývati 275; obývatel, spr. obyvatel 276; 7. p. mn. s obyvately, spr. obyvateli 271
obývati světnici, džungle, spr. v světnici, v džunglích 17, 55
Ocásek, os. jm. han. 122
ocelově šedý (u Jir.) 163
ocítiti se = octnouti se 218
ocitnouti se, spr. octnouti se 218
ocitovati se 218
oči, v. oko
očundrati, z něm. schindern, dialekticky tschindern a tschundern 23
odběratel, z odbírati 275, v. i sběratel
odbřemenění (Entlastung), nespr. 310
odbřemeňovací ofensiva, spr. ulevující, ulehčující, uvolňující 310
odbývati = konati ledabylo; odbývati návštěvy, slavnost a p., spr. konati 57, 87, 146
odehrávati se (sich abspielen); bitvy se odehrávají, spr. svádějí, válka se vede, vraždy se pášou a p. 94
odhodlati se; první, k čemu jsem se učiniti odhodlal, spr. co jsem se . . 211
odchodná; na odchodnou 220
odkoukati, spr. odpozorovati 213
odlučitel, z odloučiti 275
odolnost, odolný, lépe pevnost, schopnost odporu 219, 249
odpočinouti; odpočal, spr. odpočinul 301
odpověděti; 3. mn. odpoví, spr. odpovědí 309
odpovědný, kdo za něco odpovídá 65
odpovídati něčemu, podle lat. respondere, nikoli z entsprechen 316
odraditi, 3, 73, 74; v. i odrazovati
odrážeti, trvací tvar k odraditi 74
Odrazil, jm. os. han. 122
odraziti 74, v. i odrazovati
odrazovati, trvací tvar k odraditi i odraziti; odtud vazba dvojí, a) odrazovati komu od čeho, čeho n. co, b) koho od čeho 2 n., 38 n., 71 n.
odrážeti, trvací tvar k odraziti 74; v. i odrazovati
odříti někoho co lípu (u Blah.) 41
odstraniti něco bidlem, lépe odstrčiti 266

offensiva, č. všeobecný útok 249
ohled; v tom ohledu, spr. po té stránce, v té věci, v tom směru 21; ohled bráti, spr. ohlížeti se nač, dbáti čeho 18
ohledání vnitřní, spr. prohlédnutí 150
ohledně, nespr. 123
ohlédnouti; ohlédnul se, spr. ohlédl se 87
ohraditi; ohražen, spr. ohrazen 87
ochabnouti; ochabnul, spr. ochabl 55
ochmanské kapky (han.), hofmanské 121
oko, oči; 7. p. mn. očma 270, očmama 254, spr. očima; míti oči na vrch; míti dobré oko (u Jir.) 166
okolky dělati (u Jir.) 165
okolnost, pův. okolí 316; za okolností (unter Umständen), spr. podle okolností, podle potřeby 253
okolo, předložka, v. kolem
okolostojičnost, nyní a lépe okolnost 316
okoří, stč. 22
Okříško, spr. Okříšky, pův. Okřešice, jm. míst. 304
Olga; Olgin, spr. Olžin 152
oltář, slovo přejaté 147
omilostniti, omilostnění (begnadigen), spr. uděliti milost 219, 249, 253
-on, příp. jm. osobních Barton a p. 23
on, v. ho, jej, její, jemu, ji, jí, jich mu, ním, ň a p.; on bývá nadbytečně 212
onen (podle franštiny a němčiny) m. opakovaného podst. jména, na př. plocha trojúhelníka jest menší než ona čtverce, spr. než plocha 93
onuce, z kmene u- 316; v. i u-
-oos, u jmen řeckých (Alkinoos), 5. p. -oe (Alkinoe) 286
opálový; perleť opálů, lépe opálová 296
opatrovati n. opatřovati, trvací tvar k opatřiti 4
opětovací slovesa s příp. -ova- od sloves 4. třídy mívají tvar dvojí: voziti — svožovati i svozovati a p. 4 n.; opět. sl. bývají při záporu: přines to sem — nenos to tam 168, v. i zápor; kdož věsili hlavu, spr. věšeli 301; pozvolna zmlkly hlasy, spr. zmlkaly 56
Opluščil, Opluštil, os. jm. han. 122
opomenouti, spr. opominouti 55
oproti, spr. proti 94, 135, 156, 249, 265
-oř, z lat. -orium, oratoř z oratorium 297
oratoř n. oratorium 297
ordinář a ordinarius 297
ořezati si nehty nůžkami, spr. ostříhati 155
originální (koncovka podle lat.) 287, 307
-orium lat. se mění v -oř n. -ář, v. toto
osobitý (han.), tlustý 122
osobní jména 88, 146, 160, 287, 288, 310; osobní jména v Slovníku Gebauerově 23; osobní jména hanácká 102; staročeská 192
ospravedlnitelný, nespr. 102
-ost, příp. jmen podst. z přídavných (sladký — sladkost) 250; -ost, spr. -ost, na př. radost 276
ostřelovati něco, spr. střílet na něco 135
ostříhati něčeho (v Kral. bibli) 22

ostřílený 135
ostříž; bystrý jako ostříž (u Jir.) 165
Ostrovce, pův. Ostrovec, jm. míst. 224
otep; 3. p. mn. otepem, spr. otepím; 6. p. mn. otepech, spr. otepích 311
otevřeně mluviti, říci, spr. bez obalu, upřeně, doprosta, nepokrytě, přímě, zřetelně 308
otevřhuba (u Jir.) 166
otrava (v praž. češtině), nuda 25, 27
otřesné dějstvo (erschütterndes Ereignis); spr. událost, jež každým otřásla 279
-ov; jména osobní na -ov (Slukov, Kornilov) se skloňují jako had; příd. jm. přivlastňovací je Slukovův, Kornilovův 311 n.
-ová; paní i slečna Nováková (nespr. sl. Novákova) 191, 83; Holý — paní Holýová, spr. Holá 187; ulice Husová, spr. Husova 269, 308
ovce, opuštěný jako bludná ovce (u Jir.) 165
-ovja (kop.), koncovka 1. p. množ. (chlapovja = chlapové) 145
ovlivniti (beeinflussen), nespr. 64
-ovo-, příp. příd. jmen přivlastňovacích 158
ovšem a jistě (u Blah.) 7
-ový, příp. příd. jmen, jako vepřový a p. 187; příp. příd. jmen ze jmen vlastních zobecnělých, jako šrapnelový a p. 269

P

pád (mluvnický), 2. pád, v. genitiv; 4. pád, v. akusativ; 6. pád, v. lokál; 7. pád, v. instrumentál
pád, -u; rozčilující pád, spr. věc, případ; v pádu potřeby, spr. v čas potřeby a p.; v pádu-li.. spr. -li, jestliže, kdyby; na každý pád, každopádně, spr. každým způsobem, buď jak buď, najisto a p.; na žádný pád, žádnopádně, spr. žádným způsobem, nikterak a p. 151
padesátileté narození, spr. padesáté narozeniny 92
pajč, z něm. Peitsche a to z čes. bič 149
-pak, ve složeninách kdo-pak, co-pak a p. 256
pakli = jestliže však, nespr. místo prostého jestliže, -li 87
Palacký most, spr. Palackého 185
pálené (kop.), kořalka 145
památné, poplatek od pamatování výroku soudního 214
pamětný; na pamětnou 220
pánkati, stč., říkati »pane« 224
panna, kůň jako panna (u Jir.), krásný 165
pánský, panský (zbytečný rozdíl) 102
paral'elismus slovosledný (u Palackého) 176
párati se (u Jir.), hráti si 166
parátko 192
Pardubice, jm. míst. 194
pařez, v. peň; bezcitný jako pařez (u Jir.) 165
Paříž, jm. přejaté 146
partaje, nespr. 187
Parzival — Bořivoj 267
pásti po někom (u Jir.) 166
paštika, z něm. Pastete, podle štika 124
patriarcha, podle Blah. lépe než arciotec 42

patřiti 129 n.; to mu patří, to patří do starého železa 131, 132; to se patří, jak se patří (zvrat. zájm. podle to se hodí a p.) 131; ta kniha patří mně, komu to patří, spr. ta kniha je má, čí je to 132, 272
patro; dívati se s patra (u Jir.) 165
pečoft, z něm. Petschaft a to z čes. pečeť 149
Pekař, jm. os. 88
Pelichal, os. jm. han. 122
pemerlín (u Blah.) 43
peň, podle Blah. moravismus, lépe prý č. pařez 117
pěna; tichý jako pěna (u Jir.) 165
peníz, slovo přejaté 147
perifrasis (u Blah.) 42
pes; dám až pes na lísku poleze (u Blah.) 114
pessimistický; zprávy zněly co nejpessimičtěji, spr. pessimisticky 305
pěšky, příslovce z pěš 306
Petrů, Janků, Janů a p., nesklonné: 2. p. jedn. Jana Petrů (ne Petrova), 3. p. Janovi Petrů atd.; Marie Petrová 160, 312
pětstoletí; v pětstoletí výročí, spr. o pětistém výročí, v den pětistého výročí 251
pezd, stč., 2. p. bzda 196
píce (u Blah.) 42
pinčl, slovo přejaté 23
pískovaná cesta, spr. posypaná pískem 56
píti piva, vína, spr. pivo, víno 247
pivoňka, z něm. pionie, podle voněti 124
pjascú hroziti (kop.), pěstí 145
plachetnice, spr. plachetní loď 55
plakati něčeho (v Kral. bibli) 22
plamének; pohyblivý, čiperný jako plamének (u Jir.) 165
pláti; 3. os. plaje n. plá 235
platiti; smích platil selce, spr. týkal se selky 87; srdce jeho platilo Míně; spr. náleželo Míně, bylo Mínino 61; svátek platí vzpomínce, spr. jest věnován 154, pod. 181, 252
plauderie, nespr. 154
Pleskal, os. jm. han. 122
plocek (u Blah.) 43
pluralis majestaticus při slovech otec, matka v nář. kopanickém 145
pníti (u Blah.) 117
pnouti; pnul, pnut, spr. pjal, pjat 81
po-, předpona slovesná, znamená (u Jir.) podíl nost, dokonavost, zeslabení významu, pohyb vpřed, pohyb po něčem 163
po a za; za korunu a po koruně 265; poté, spr. poté (= potom) 55
pobřežní (o místě) a pobřežný (o úřadě) 307
počet klásti a počítati (u Blah.) 8
počínati, počíti; život započal, spr. se započal 120; přednášky počínají, spr. se počínají 278
počítati (u Blah.), v. počet
podati něčeho (u Blah.) 8
Poddvorov, pův. Potvorov, jm. míst. 304
podejíti (han.) 121
podíl bráti, spr. účastniti se 308
podívaná, na podívanou 220
podivný, podle Blah. = drobet divný, lépe prý divný 115
podletí (u Blah.), v. vesna
podmazati koho, pův. podmazati komu palec 239
podnášeti, podnésti = pozdvihnouti,

pobouřiti, pýchou naplniti, s někým se zapomenouti; nespr. ve významu podati, dáti, darovati 28
podnos (z rus.), lépe tác 28, 152
podobenka, lépe podobizna 102
podpořiti někoho, spr. podpory poskytnouti někomu 246
podstatné jméno bývá nespr. místo přídavného, dějiny světa, lépe světové 294 n.; podstatné jméno slovesné (nesení, bití), bývá bez se (modlení) 191; užívá se holeckdy přes míru místo infinitivu, přechodníku, slovesa určitého 61, 92, 120, 123, 145, 146, 150, 154, 186, 251, 253, 279, 308, 309; ostych před ním je nedůvodný 101
podtrhovati někomu (han.), zvoniti umíráčkem 121
podvýživa, spr. nedostatečná, slabá výživa 279
podzemní 307
pohádkový; roucho pohádky, lépe pohádkové 296
pohnouti s sebou, spr. sebou 252
pohřbíti (stč. pohřésti), podle Blah. pohřbili lépe než pohřebli 8
pojem; v plném toho pojmu smyslu, spr. slova smyslu 308
pole, 7. p. mn. polmi, spr. poli 17, 57
Polehradice, pův. Boleradice, jm. míst. 304
poleno; Němec jako poleno (u Jir.) 165
polibiti, spr. políbiti 270
polízati; měl z toho polízanou 220
polní 307
polovice a polovina 185
polština, z polský 98
pominouti se, pův. pominouti se smyslem 239
pomocí stipendia, ohně, klůcku, spr. stipendiem, ohněm, klůckem 55, 131, 309
pomýšleti, 3. mn. pomýšlí, spr. pomýšlejí 278
Popice a Popovice, jména míst. 194
pořádek, z řad 274
pořádek slov, v. slovosled
porozumněti, spr. porozuměti 90
Poskočil, os. jm. han. 122
poslouchati; pro poslouchanou 220
posouditi; na posouzenou 220
pospíšiti, imperativ pospěš 275
postrádati nadšení (entbehren), spr. pohřešovati, nemíti 21
posýlati, spr. posílati (stč. posielati) 224
pošoumávati (u Jir.) 164
potřebovati něco, spr. něčeho 17, 20, 87, 122, 182, 245
pouchle (u Blah.) 42
použíti, používati něco, spr. něčeho 212; byli použiti, spr. bylo jich použito 308
považiti; na pováženou 220
považlivý 127
považovati za tajné (překlad něm. geheim halten), spr. tajiti 310
povděčen, podle Blah. = trochu vděčen, lépe prý vděčen 114
pověděti; 3. mn. poví, spr. povědí 278
povelštěný (verwelscht), spr. povaloněný 61
povídati, podle Blah. lépe praviti, rozprávěti, vypravovati 115
povolati něčeho (v Kral. bibli) 22
povříslo 72; v. i provaz
povznešený, spr. povznesený 120, 212

pozlatilý (u Jir.) 163
poznalá pravda, stč., poznaná 133
pozříti, spr. požříti 55
pozůstávati z něčeho (bestehen), spr. záležeti v něčem, skládati se z něčeho 18, 212, 252, 277, 278
požloutlý (u Jir.) 163
práchnivěti; práchnivějící 91
přáti si něco, spr. něčeho 17, 20, 181
pravidelný, z pravidlo 216
pravítko, z pravidlo 192
pražská čeština 25 n., 134
přečísti; přečetla, spr. přečtla 146
před, předložka 248
předati někomu něco, spr. odevzdati, postoupiti a p. 12, 92, 186, 249, 278
předejíti někoho 238; předejíti něčemu, spr. něco 145, 252
předělati = přehraditi 256
předem děkovati a p., spr. napřed, již napřed 183, 248
předhazovati někomu něco, spr. vytýkati, vyčítati 146
předcházeti, v. předejíti
předkem (zastaralé) = nejdříve, před jinými věcmi 248
předložky; před i po divadle, spr. před divadlem i po divadle, po něm 61, pro a proti vyjednávání, spr. pro vyjednávání a proti němu a p. 92, 93, 160, 252, 278; předložka strhuje přízvuk slovní na sebe, v. přízvuk
přednes m. macha 58
předpoklad; v předpokladu, že.. spr. předpokládaje, -íc, že.. 211
předrážka (v jambech a p.) 228
přehříměti (o hudbě, u Jir.) 164
přehudati (o ptácích, u Jir.) 164
přechodník; v Kral. bibli má tvary jsuci, řkuci, mecíce (metajíce), proseci (prosíc) 22; bývá ho užíváno nesprávně 18, 21, 89; slovosled po přechodníku u Palackého 201 n.
překvapivý; nejpřekvapivější, spr. co nejvíce překvapuje 279
přeložek, stč. 22
přemýšleti; u Heka přemejšleti 270; ta věc dala přemýšleti (liess nachdenken), spr. člověk se nad tou věcí zamyslil 310
přenos 152
přepadnouti; přepadnul, spr. přepadl 18; přepadení 61
prespanka (kop.), svedená žena 145
převaž (u Jir.) 166
při; seděti při židlích, nespr. 186
Příbram, jm. míst. 304
příčestí nespojité (absolutní): přesně, mimochodem řečeno (richtig, nebenbei gesprochen), spr. spíše, přidávám, že a p. 300
přičichnouti; přičichnul, spr. přičichl 55
příčina, v stč. m. okolnost 316; nemám příčiny, spr. nemám proč 165; v příčině toho, spr. o tom 21, 150; za příčinou tloušťky, spr. pro tloušťku 150
přídavné jméno: Hradeckýho, spr. Hradeckého 187; příd. jména neurčitá samojediny, tesknу, nevysvětliteny, neviditelna, spr. samojediné, teskné, nevysvětlitelné, neviditelná 301, něma (nezvyklé) 312; příd. jména zpodstatnělá na -á, dovolená, na dovolenou 220; u Jir. 166, žáda-

né přinésti, spr. žádanou věc 213; příd. jm. v přívlastku místo podst. jm. v pádě nepřímém, dějiny světa, lépe světové, v. genitiv přívlastkový; příd. jména přivlastňovací: jak se tvoří od vlast. jmen na -ov, Slukov — Slukovův 311 n.; 3. p. jedn. muž. i střed. k Máchově Máji, spr. k Máchovu a pod. 153; kdy se užívá příd. jména přivl. a kdy 2. pádu, úkol muže — úkol mužův 158, 187; rozdíl mezi příd. jmény přivl. na -ův, -in (sedlákův, dívčin) a příd. jmény na -í, -ský, -ový (dívčí, selský) 187; místo příd. jm. přivlastňovacího bývá nesprávně 2. pád: smrtí živitele, tvář hraběnky a p., spr. smrtí živitelovou, tvář hraběnčina a p. 18, 121, 123, 145, 146, 295, 296
přihížeti k události, spr. dívati se na ni 92
přihukovati (o ohni, u Jir.) 164
přicházeti, přijíti; jak to přijde, spr. čím to je 146, 181; bylina přichází (podle vorkommen), spr. vyskytuje se, roste, objevuje se a p. 152; přicházeti, přijíti v moc, v nenávist, v niveč, v úvahu, v. toto
přijíti (v Kral. bibli), nč. přijmouti 22
příjmení, nikoli jméno rodové 192; úprava příjmení zkomolených 310
příklonky, v. slovosled
přikývnouti; přikývnul, spr. přikývl 18
příležeti, stč. 250
příležitost, příležitý, z příležeti 250
primář 297
příměry u Jir. 165
přinášeti, 3. mn. přinášší, spr. přinášejí 212
připěnáček (u Jir.), dítě držící se matčiných sukní 166
přísada (u Blah.) 117
přisahati 274; přísahati, spr. přisahati 247
přísežník, z přisahati 274
přistavovati uhlí a p. (zustellen), spr. dodávati 93, 307
přísti; 1. jedn. předu (stč. přadu), předeš 274
přistíhnouti, spr. přistihnouti 270
přítel; 2. p. mn. přátelů, spr. přátel 160
přívlastek měj pokud možná tvar příd. jména 187, 294 n.
přivlastňovací příd. jméno, v. přídavné
přivoditi znebezpečení zdraví, spr. ohroziti zdraví 154
přívrženec, spr. přívrženec 18
přivykati k něčemu, spr. něčemu 192
přízvuk slovní v pádech předložkových jest na slabičné předložce (vyjma dle, kol, krom, skrz) 83, 117 n.; chyby proti tomu 117, vinou školy 117, 178, 312; vinou básníků (zvl. jambů) 117, 141, 260; vlivem němčiny 312; přízvuk větný v prosodii 258
přizvukovati někomu = schvalovati něčí řeč 12; přizvukovati něco, spr. klásti důraz na něco 12
pro-, předpona, dlouží se ve jmenných složeninách, jako průhon, průkop a p. 134
proběliti, probělávati se (u Jir.) 163
probřednouti (u Jir.) 163
process (u Blah.) 42
procítiti stč., nč. procitnouti 218
procitnuvší, lépe procitlý 247
prodatel, spr. prodavač 128

prodejné zboží, které je na prodej 295
prodělávati v sobě, spr. prožívati, prociťovati 56; prodělati dřinu, spr. zakusiti, zažíti 213
procházka, podst. jm. dějové 315
promluviti slova, spr. slovo 309
promodrávati se (u Jir.) 163
prondoucí (han.) 121
proniknouti; proniknul, spr. pronikl 18
propitie, stč. 214
prosiří; přechodník proseci (v Kral. bibli), prosíc 22
Prosnice, spr. Prostějov, jm. míst. 304
prostřednictvím, nespr. 266
protěžovati, spr. protežovati 219
proti hotovému placení; spr. platí-li se ihned 61; vydati kauci proti vrácení listu, spr. vrátí-li se list 150
prováděti, v. provésti
provaz, pův. povraz, téhož kořene co pověřsło 72
proveditelný 102
provésti zúčtování, také vykonati 127; provésti změnu majetníka, spr. poznamenati 127; provésti vnitřní ohledání, spr. prohlédnouti vnitřek 150; provésti prohlídku, odkopávku, nátěr oken, vodovod a p., spr. vykonati, odkopati, natříti okna, položiti vodovod a p. 150
provincialismy u Jir. 166
průchodní dům, také průchodicí (průchoditý) 134
prý, přej 94
psací 134
psaní 102
ptáti 131; ptáti se jej (4. pád), spr. ho (2. pád) 90, 122
publikán (u Blah.) 42
pudl; tu je pudla jádro (des Pudels Kern), spr. v tom to vězí 310
pujčiti (u Heka), m. půjčiti 244
pujdu (u Heka), m. půjdu 244
puls (u Blah.) 42
purgací (u Blah.) 42
Purkyňák (v praž. češtině) 25
působitel 276
pušpám (u Blah.) 43
pýcha, bývá jen v čísle jedn. 282

R - Ř

ř (u Hlavinky) 83
řád 274
řada 274; přišel na řadu, spr. došlo naň 19; řada přijde na mne, spr. dojde na mne 21; řada, celá řada věcí (eine ganze Reihe), spr. množství, mnoho, několik a p. 286
radikálný, lépe radikální 307
řáditi, z řada 274
rádní (u Heka), m. radní 244
radost, spr. radost 276
Radúš, jm. os. 288
rajský; v nivách ráje, lépe rajských 296
Rakouské víno, spr. rakouské 80
rámě, 7. p. mn. ráměmi, spr. rameny 211
rámus, původu nejasného 224
rathouz (v starší praž. češtině) 134
Ratiboř, jm. míst., z os. Ratibor 304
Razal (han.), Lazar 121

ražno (han.), rychle 121
r c e, r c e š, nespr. 32, 93 n., 284; v. říci
recess (u Blah.) 42
řeč, 3. p. mn. ř e č í m, spr. řečem 311
redakce; hovorna, listárna r e d a k c e, lépe redakční 296
ředitel, ředitelčin, ředitelka, ředitelský, ředitelství 265, 274 n., 308; v. i ř i d i t e l
refektář, z lat. refectorium 297
regula (u Blah.) 42
rejstřík (u Hýbla), rejstřík 270
relace (u Blah.) 42
řepa a řípa 62
repertorium 297
Repešín, zřídka Řepešín, jm. míst. 195
repetitorium 297
repositorium 297
R e p r á k (v praž. češtině) 25
R e s i d e n t, spr. resident 55
r e s p e k t o v a t i n ě c o, č. dbáti něčeho 155
ret, 6. p. mn. r e t e c h, spr. rtech 284
řezati 64
Řezno, jméno přejaté 146
říci; 1. os. řku, častěji pravím (ob. povídám); 2. os. řčeš, častěji pravíš, nespr. r c e š, a rovněž 3. os. r c e, 32, 93 n., 284; 1. os. jedn. řeci (valašsky a lašsky) 94; ř í c t, spr. říci 108
řídící 276
ř í d i č, spr. řidič 276
ř i d i t e l, ř í d i t e l, -ka, -ský, -ství, spr. ředitel, -ka, -ský, -ství 265, 274 n., 308
říditi, stč. řieditі, z kmene řad- 274, 276; imperativ řiď 276
ř í d í t k o, spr. řidítko 276
řídký, 2. stup. řidší (stč. řězší a ředší) 275, 276
R i e g r á k (v praž. češtině) 25
řípa a řepa 62
roční 307
rod slovesný (genus, diathesis) 192
Roentgen, roentgen, roentgenový, roentgenovati 268 n.
r o h á k, v. rohový
r o h o v ý dům, r o h á k, spr. nárožní dům 134
rok; před třemi r o k y, lépe lety 62; r. 1520 = roku patnáctistého dvacátého, nespr. roku t i s í c p ě t s e t d v a c e t 185
rokytský, kdo je z Rokycan 287
romoniti (v »měsíční« češtině) 234
ropucha 224
r o s t l ý s v é ú l o z e b ý t i, spr. býti s úlohu svou, stačiti na ni 61
rovný; šel rovnou (u Jir.) 166
rozdati; na rozdanou 220
rozedrání 213
r o z h o d n ě, bývá nespr. m. jistě, docela, naprosto, ovšem, ano a p. 152, 271
rozloučiti se; na rozloučenou 220, (u Jir.) 166
rozmysliti se; na rozmyšlenou 220
r o z n á š e č, spr roznašeč 247
roznítiti, imperativ rozněť 275; rozníněný (stč.), roznícený 22
rozpadati se, rozpadnouti se; d í l o s e r o z p a d á v e 3 d í l y, spr. dělí se ve 3 díly, má 3 díly, skládá se ze 3 dílů a p. 152
rozráditi někomu něco, stč., 72
rozrazovati, stč., 4, 73
rozsvítiti, imperativ rozsviť, nikoli r o z s v i ť 275, 277
rozuměti, 3. mn. r o z u m í, spr. rozumějí 91, 159, 309
rozvozovati n. rozvožovati, z rozvoziti 5
rozžehnouti, v. rozžíci

rozžíci; r o z ž a l, spr. rozžehl 20, 146
ruka; obě ruce 235; 7. p. mn. r u k m a m a, spr. rukama 254, 287
ruksak, č. bařoh 27
rumný (u Jir.) 163
rumpál, z něm. Rollbaum 124
r u m ů n s k ý, spr. rumunský 80
r y n k (v starší praž. češtině) 134
rychtář 315
rytíř, stč. rytieř 315

S

s-, předpona, v. z-
s, se; cíle, s n i c h ž není, spr. s něž, se které 279; se pánem (v Kral. bibli), stč. se hpánem 62; pohnouti, mrskati, kymáceti s s e b o u, spr. sebou 252; všichni jedli s s e b o u, spr. zároveň 212; odjel s p r v n í m vlakem, spr. prvním 192
s', jako ty ž i l s, spr. jakos ty žil 301
-sa, příp. jmen os. Hlavsa a p. 287
sada, nyní věta 62
sahati 274
sám; ona se s a m u sobě mihla, spr. sobě samé 182
samojediný; s a m o j e d i n a, spr. samojediná 301
samozřejmý; n e j s a m o z ř e j m ě j š í právo, lépe samozřejmé 305
sanatorium n. sanatoř 297
sanětí, stč. 22
sápě, stč. 22
sázavské bydlo, stč., na Sázavě 295
sběř, ze sbírati 275
sběratel, ze sbírati 275
sbírka, podst. jm. dějové, = a) sbírání, b) věci sebrané, kolekce 315
sčítanec, 4. p. jedn. s č í t a n e c, spr. sčítance 127
sdíleti, 3. mn. s d í l í, spr. sdílejí 278; s d í l e t i n á h l e d, spr. býti téhož mínění 18
sdílný, kdo rád sděluje 64
se, zájmeno, jeho místo v pořádku slovním 199; u podst. jmen slovesných nebývá, modlení (modliti se) 191; v. i si
seč, 2. p. seči 128
seděti; s e z e n í, spr. sedění 20
sedlač (slc.), sedláci, stav selský 310
sedlákův a selský (různé) 187
sednouti; s e d n u l, spr. sedl 87
sejmouti; s e j m u l, spr. sňal 20
sekretář, z lat. secretarius 297
Selc, pův. Sedlec, jm. míst. 304
selza (u Kollára), slza 235
s e m i š o v ý (sämisch), spr. zámišový 149
s e m ú ř e d n í, nespr. 123
sentimentální 147
sesivěti (u Jir.) 163
s e s t á v a t i z něčeho, spr. skládati se 20, 145
sestra, 2. p. mn. (v Kral. bibli) sestr 22
s e z e n í, v. seděti
shledati; na shledanou 220, (u Jir.) 166
scházeti; n e s c h á z í t i n i c, spr. není ti nic 146
schod, stč., schůzka 303
schovávati; na schovávanou 220
si, jeho místo v pořádku slovním 199
sice, v stč. častěji: jinak, jináč, jináče 29
silhouettový, podle Št. de Silhouette 269

Silůvka, sprv. Silůvky, jm. míst. 304
skálí (v Kral. bibli), skály 22
skapnouti (slc. skapať, zemříti), stč. skanúti s světa 239
sklenice; cesty jako sklenice (u Jir.), zamrzlé 165; pod sklenicí moknouti (u Jir.), opíti se 166
Skopal, Skopalík, jm. os. 88
skroz, stč., skrze 196
Skuč, spr. Skuteč, jm. míst. 96
skutečnost, překladem něm. die Tatsache 310
-ský, přípona příd. jmen jako selský, synovský a p., obecně přivlastňovací 187; příp. příd. jmen ze jmen míst., Kunovice — kunovský 286
slačic (kop.), toužiti 145
slang 26
slečiti na někoho (kop.) 145
slední, spr. poslední 285
Slejboř, pův. Slaviboř, jm. míst. 304
slevač 64
slíbiti, slibovati 254
slimák, podle Blah. moravismus, lépe prý po česku hlemejžď 116
slonokostový (podle Blah. nespr.) 115
slouživ ší vojín, spr. vysloužilý 133
Slovač = Slováci (s příhanou), kraj jest Slovensko 147, 310
sloveso; jeho přednosti u Jir. 165; slovesa předmětná v platnosti podmětných, na př. to pero nepíše 288
Slovosled 88, 103; slovosled slovanský 75; postavení podmětu po členech úvodních u Palackého a j. 33 n., 75 n., 109 n., 136 n., 172 n., 200 n.; sloveso (za důrazu) i na konci 102, ne však důsledně 119; postavení sloves významem chudých, formálních a pomocných (u Pal.) 173; pořádek slov po předložce 150, 170 n. (v. i násl.); postavení rozvitého přívlastku u podst. jména 18, 30, 46 n., 92, 119, 150, 154, 155, 169 n., 186, 211; postavení slov příklonných mě, tě, mi, ti, mu, nám, se, si, jej, ho, ji, jí, jich, jsem, bych a p., 199 n., 236, 280, 282, 300, 309, (u Pal.) 173
složka, podst. jm. dějové, významu činného i trpného 316
Slukov, skloňuje se jako had; paní Slukovová 311; v. i -ov
slušeti, jeho význam a vazby 129, 130 n.
smědý (u Jir.) 163
smělý, kdo smí, kdo se odvažuje 138
směrnice, význam pův. i přenesený 314
směti, 3. mn. smí, spr. smějí 159
smířenlivý (u Hýbla), smířlivý 270
smířiti, 3. mn. smířejí, spr. smíří 271
smrtelný; sen smrti, lépe smrtelný 296
smýšleti, 3. mn. smýšlí, spr. smýšlejí 159
Snášel, jm. os. han. 122
sněh, spr. sníh 108
snesitelný 102
snětivé obilí (u Blah.) 42
Sopúch, jm. os. (sopouch) 288
soudek, 6. p. mn. v soudkách 94
sounos, ze rčení s únos 215
sousto, ze rčení s ústa 215
spadší ovoce, spr. spadlé 133
spanilou, v prosodii Jungmannově 232
Spartan, spr. Sparťan 20
spasitelný 102
spočívati v něčem, spr. záležeti 55
spolu-, předpona jmenná, u sloves bývá nesprávným napodobením něm. předpony mit- 305; v. i násl.

spolubytí, ale býti spolu, nespr. spolubýti 305
spolucítiti, nespr. 306; v. spolu-
spoludržitel, ale držeti spolu, nespr. spoludržeti 305
spolumajetník, ale míti spolu 305
spoluobyvatel 305
spolupracovati, nespr. 306; v. spolu-
spolupůsobiti (mitwirken), spr. působiti spolu, ale spolupůsobení 305; v. spolu-
spoluzaviniti (mitverschulden) nespr. 306; v. spolu-
spolužití 305
sporý = vydatný, hojný; nespr. (podle spärlich) ve významu skrovný, nečetný 304
spřežka 316
spropitné, z výrazu s propitie (= tolik, co lze propíti), nespr. zpropitné 214
sraziti s cesty, někoho s něčeho, z něčeho, od něčeho = odvrátiti 3, 38, 39, 41
zrazovati, trvací tvar ke sraziti 40; v. i sraziti
srážeti, trvací tvar ke sraziti 38, 40, 41; v. i sraziti
srdeční, srdečný; srdečně žádati, prositi, plakati, milovati, děkovati a p. 255; nč. srdeční je významu hmotného, srdečný přeneseného 307
srovnati, srovnávati spory 286
srozuměti; dáti na srozuměnou 220, (u Jir.) 166
sršeň; 1. p. mn. černé sršně, spr. černí sršni 55
ssebou, v. s, se
ssinavý (u Jir.) 163
stakový m. takový, podle stolik (v. t.) 215
stáří; v stáří 12 let, lépe ve věku 213
starý; starý mládenec, staré noviny 288
stát, 6. p. jedn. ve státu, l. ve státě 213
státi (stojím); 3. mn. stojejí (u Hýbla), spr. stojí 270; někomu n. něčemu státi = vytrvati, neutéci, nevyhýbati se něčemu 263; státi v slově 263; v stoje, spr. stoje 181
státi (stanu), stávati, znamenalo dříve býti, existovati 224; za stávajících okolností, spr. za trvajících, těchto, takových okolností 56
stavěcí 134
stavěti, 3. mn. staví, spr. stavějí 120, 278
stavitel, 7. p. mn. staviteli 96
stěžiti, stč., stěhovati 302
stískati, spr. stiskati 270
stisknouti; stisknul, spr. stiskl 20
stoje; pil v stoje, spr. stoje 181
stolik, ze rčení s toliko, s tolik 215
straka 242
strávivšeti (u Kollára) 235
střed; v středu vás, spr. mezi vámi, s vámi 108
střed, -stred (stč.), med 130
Střelák (v praž. češtině) 25
střežiti něco, spr. stříci něčeho 57, 146, 213; střežili, spr. střehli 20
stříhati 64
stříleti; 3. mn. střílí, spr. střílejí 249
strměti, podle Blah. moravismus 117
stvárać (kop.), dělati 145
styčný, ze styk 216
stýskati, 3. os. (v Kral. bibli) stýšče se mi 22
sůčastniti se, spr. zúčastniti se 80

Suchánek, os. jm. han. 122
superlativy (nejkategoričtější, nejpessimičtější a p.), zbytečné 305
supinum nahrazeno infinitivem 86, 256; v Kral. bibli infinitivem s 2. pádem 22
suspensorium 297
svatebná neustavičnost, stč. 295
Svážel, os. jm. han. 122
svědomí, bývá jen v jedn. čísle 282
světlo, ze svítiti 265
světový; dějiny světa, lépe světové 296
svítati; co na tom svítá (han.), záleží 121
svítiti, ze stč. svietiti 274; imperativ sviť (dříve svěť) 275
svjatý (kop.), svatý 145
svodnice (kop.), místo, kde se stékají dva tři potůčky 145
svozovati, trvací tvar ke svoziti 5
svůj; svoje i své 235; náš m. svůj 181, v. náš; náš m. svůj v Kral. bibli 22
synátor, posměšné 305
synovský a synův (rozdílné) 187
sypen, stč. 22
systematicky, č. soustavně 55

Š

š cizí v slovech přejatých 23
šance (v starší praž. češtině) 134
šedivěti, šedivějící 91
šedobělavý (u Jir.) 163
šeptati; 3. mn. šeptají n. šepcí 235
šetřiti něco, spr. něčeho: byli ušetřeni, spr. bylo jich ušetřeno 87; šetřím se a šetří se mne (rozdílné) 278; krávy se mají šetřiti, spr. krav jest šetřiti 278
-ší (padší a p.), v. -vší
šicí 134
šíf (v starší praž. češtině) 134
šichtmistr (u Jir.) 162
šikovný, nespr. 160
šinky, v. činky
šírý, spr. širý 301; širé moře, v. vysoké
škodná (u Jir.) 166
škola, slovo přejaté 147
škol'ník vrchní, podle Blah. spr. správce školy 7
šlágr, nespr. 154
šlahárně (u Blah.) 43
šňápati (u Jir.) 166
šněrka, z něm. Schnürbrust 124
šňourka, stč. 22
šoumavý (u Jir.) 164
špajz, z něm. Speisekammer 124
šperky (han.), prasečí hody 122
špura (u Jir.) 162
šrapnelový, podle Shrapnella 269
štěbet (u Jir.) 164
štědrý den, spr. Štědrý 55
štolmistr (u Blah.) 42
štospaňk (u Blah.) 43
šturmovati (v starší pražské češtině) 134
šuškati (u Jir.) 164
Švec; pana Švece, spr. Ševce atp. 221
švehol, šveholně (u Jir.) 164

táčky 32
tahy obličeje, spr. rysy 146
také tak; třebas byl také tak (noch so) nepotěšlivý, spr. sebe neutěšenější, sebe méně utěšený 61
takměř, nespr. 279
takový moudrý člověk, z tak moudrý 295
tamúřední, nespr. 123
tarmarčník, tarmarečník, stč. 303
Tatobity, jm. míst. 266
tatrman, z něm. Theátermann 124
tavířská lžíce, spr. slévací 63
tazatel, z tázati 275
tázati stč., nč. tázati se podle ptáti se 131; tázal se jej (4. p.), spr. ho (2. p.) 57, 270
-tě, příklonné (v kdyžtě, ačtě, totě a p.), z -t je 59, 125 n., 256
tě, omylem m. ti 59, 125; jeho místo v pořádku slovním 199
-tel, příp. jmen podst. 275, 276
tele mužské a ženské, spr. býček a jalovička 31
teletina 99
telička (kop.), jalůvka 145
-telný, příp. jmen příd., bývá přes míru (spasitelný, snesitelný, viditelný, proveditelný, ospravedlitelný) 102, 265
temněti; temnící, spr. temnějící 120
temnosvit (u Jir.) 163
templ; Hindů-templ, spr. chrám Hindů 55
ten 1. o předmětě, o němž byla řeč, 2. jsem toho mínění, že.. a p., 3. při 3. stupni jména příd., 4. ve výrazech: z té duše, ten tatínek, ta kořalka a p. 289 n.
tento, bývá nespr. m. on, jeho a p. 90
tentýž, jeho sklonění 256
Teplice, jm. místní; do Teplic, pův. k Teplici 224
teraz (slc.) 220
territorium 297
tes (v »měsíční« češtině) 234
teskný; teskna, teskny, spr. teskná, teskné 301
těsně nad vodou, spr. nad samou vodou 55
těžítko, z tížiti 275
-ti n. -t, koncovky neurč. způsobu 213, 256; -ti budiž zachováváno (osvěcovat, lépe osvěcovati) 213, 272
ti, jeho místo v pořádku slovním 199
Tilsit, spr. Tylže, jm. míst. 90
tisíc; v tisíci obrazech, spr. v tisících n. v tisících obrazů 247
tje, z -t je 256
tmavorouchý 235
tmavovišňový (u Jir.) 163
todle, nespr. 157
tój (kop.), tu 145
tolik, v ostatních pádech: tolika 17
totě, tototě = to t je: totě hrůza (nespr. totě jsem blázen, totě je hrůza) 59
toulka, podst. jm. dějové 315
toužiti; touží-me, aby se bylo milovalo, spr. aby se milovalo n. přejeme si, aby se bylo milovalo 301
tož (moravské), z to-že, za č. to, tak; bývá často zbytečné 133
tradice 147
trak, z něm. Tragband 124
traňk (u Blah.) 42
trasidlo (kop.), třasovisko 145
Trávnik, spr. Trávník, jm. míst. 304
třeba; to jest mi třeba, spr. toho 17; třeba-li 94

tři; všichni tří, spr. tři 271; z těch třech, spr. tří 301; ve tří dnech, spr. ve třech 252; tři přepadnutí, spr. troje přepadení 61
třibitel, ne třebitel 266
třiditel, ne tředitel 266
trojúhelník, 2. p. trojúhelníka 128
troufati (han.), míniti 122
trpný, kdo trpí 64
trubačí n. trubačový hlas, stč. 295
trud = práce, námaha, nikoli (podle truchliti) smutek, žal 236, 281, 283
trudnomyslný 283
truchliti, truchlý 283
truksas (u Blah.) 42
trychtéř, stč., trychtýř 315
tschechisch, v. čechisch
tu- i cizozemská vína, spr. domácí i cizozemská 61
tu, jeho místo v pořádku slovním 235, 280, 282
tucha, mn. tuchy (u Klášterského) 236, 280, 282
turečtina 99
tuž, stč. 133
tužka 219
tvárný (u Heka) 244
tvorba 101
tvořiti pozoruhodnost, spr. býti pozoruhodností 213
tvrdošijný, spr. tvrdošíjný 247
ty, v. tě, ti
tyátr (v starší praž. češtině) 134
týden; před 3 týdny, spr. nedělemi 62
tykati, říkati »ty« 224
typický 147
týž, jeho sklonění 256; bývá často zbytečné n. nespr. místo jeho, jemu 123, 212

U

u-, kmen slovesný, v obuv, zouti, onuce 316
-u, -a, koncovky 2. p. u vzoru hrad 128; v. i genitiv
-u, -ě, koncovky 6. p. u vzoru hrad (v kostele, ale na počátku) 192; ve státu, spr. ve státě 213; v. i lokál
ú- začáteční se u Heka zkracuje 244
-ů, jména os. na -ů (Petrů), jsou v nč. nesklonná 160, 312; v. i Petrů
ubyč doma (kop.), zůstati 145
-uci, přípona přechodníku v Kral. bibli (řkuci) 22
učarován býti, spr. očarován 55
učba, ob. učení 101, 102
účel, účele, spr. účelu 186, 309; za účelem něčeho, nespr. 266
učení; jíti na učení 102
učitelák (v praž. češtině), učitelský ústav 25
udání o někom učiniti = udati někoho, nikoli ve smyslu zprávu podati o někom, oznámiti, ohlásiti někoho 92
údělek 58
Udržal, jm. os. 88
udusovati (stč.) a udušovati, trvací tvary k udusiti 4, 5
úhrnem, starší úhrnkem 314
úkropek; slaboučký a tichý jako úkropek (u Jir.) 165
umárniti (kop.), usoužiti 145
uměniti daně (han.) 121
uměti; 3. mn. umí, spr. umějí 135, 213

umořiti slzičku, lidovou etymologií m. unořiti 72
umprumák (v praž. češtině), škola pro umělecký průmysl 25
-un, příp. jmen os. Bohun, Bún 23
únos 152
uplynuvší, lépe uplynulý 191
upnouti; upnut, spr. upjat 182
upomenouti, upomínati = upamatovati 286
upomínka (u Jungmanna upomínek) = také vzpomínka, připomínka 286
úřad 274; páni úřadi (han.) 121
urbář, z lat. urbarium 297
úřední, z úřad 274
uřnúc (kop.), uříznouti 145
uručiti, stč. 4
urukovati, stč., trvací tvar k uručiti 4
úseč, 2. p. úseče 128
usilovati nač, spr. oč 212
usmířiti; na usmířenou (u Jir.) 166
usnésti se; usnesený následující požadavky, spr. usnesli se o těchto požadavcích 186
uspořádání (Veranstaltungen) 277
ustatý (kop.), unavený 145
ústroj, spr. šat 55
ustrojiti, podle Blah. lépe: přistrojiti, připraviti, ozdobiti 114
-uš, -úš, příp. jmen os. Blahuš, Blahúš a p. 288
utéci něčeho (v Kral. bibli) 22
útok m. nápor 249
utonuvší, lépe utonulý 135
útrata, muž. (u Jir.) 166
-ův, -ova, -ovo, příp. příd. jmen přivlastňovacích 158, 187, 295
úvaha; přichází v úvahu (kommt in Betracht), lépe stojí za úvahu, zasluhuje úvahy a p. 316
uvážiti; na uváženou 220
uvítati; na uvítanou 220
uzmouti, nespr. 20, 180
uznalý; uznalá potřeba, stč. 133
užívati saisonu, spr. saisony, lépe tráviti saisonu 17

V

v, ve; ve městě, ve bráně, spr. v městě, v bráně 57; ve ústraní, ve Madrasu, spr. v ústraní, v Madrasu 101; ve náručí, spr. v náručí 284; ve ňádrech, spr. v ňadrech 285; v tmách, spr. ve tmách 284; ve mši v kázání = mezi mší, mezi kázáním 197; ve dveřích a mezi dveřmi 198; mír v dorozumění, spr. na základě dorozumění 252; rve kořist v kříku, spr. za kříku, křiče 70; v stoje, spr. stoje 181
-va (-vá), příp. přísloví nářečních skrzeva, stranivá a p. 224
Václav, výklad slova 224
Václavák (v praž. češtině) 25
vadnouti; vadnul, spr. vadl 18
vámkati, stč., říkati »vy« 224
vánoce, z něm. weinahten 124
vartošna n. bartošna, v. bátoš
vastrman, stč., hastrman, v. toto
Váša, 2. p. (u Hlavinky) Váše, 3. p. Vášovi 85
vátošna n. bátošna, v. bátoš
vázati, 3. jedn. váže n. víže 274
vážný (han.), těžký 122
včil (moravské) 220
včetně (einschliesslich) to n. toho, spr. v to počítaje, i s tím 183, 253
vdráti, vdral, spr. vedrati, vedral 236, 281, 284

ve, v. v
vece (ze stč. veceti) 32, 284
večer; k večerou (v Kral. bibli) 22
v ě d á t o r, spr. vědec 305
v e d r á p a t i, v e d r á p a l, spr. vdrápati, vdrápal 281, 284
velární, přípona podle lat. 287
Veličenstvo. m. Veličstvo 62
velryb (v Kral. bibli), muž. 22
Weltgericht; b á š e ň o d W e l t g e r i c h t a (chybný překlad), spr. o posledním soudě 253
v e p l o u t i, v e p l u l, spr. vplouti, vplul 281, 284
věřící list, stč. 134
verkpaňk (u Blah.) 43
v e s (všechen), spr. veš 218
věšiti; ti, kdož v ě š i l i hlavu, spr. věšeli 301
vesna, podle Blah. moravismus, lépe prý č. podletí, jaro 117
veš, stč., všechen 218
veš, vši; 3. p. mn. v š e m, spr. vším 311; 6. p. v š e c h, spr. vších 311
věta, dříve sada 62
veterán 147
vezdejší, pův. veždajší, z veždy, vždy 218
v e z d y, omylem za veždy, vždy 218
vězeti, vězení, z vaz- 274
více m. již v Kral. bibli v čase budoucím 22; více ne a již ne: více, stč. viece = na dále, příště 100 n.; více ne (proti již ne) = víckrát ne, již nikdy 166 n.; v í c e r o z š í ř e n ý, spr. rozšířenější 90
v í c e h o d i n y, spr. přespočetné hodiny 279
v í c e p r á c e, spr. práce mimo rozpočet, přespočetná, v rozpočtu nepředvídaná 151, 279
v í c e r o 94
vida, citoslovce 223
viděti, 1. os. (v nářečí) vizu 284; vidím ti na očích, strach vidí velkýma očima (u Jir.) 166
viditelný 102
vid', citoslovce 223
vikář, z lat. vicarius 297
V i l í m, V i l í m o v i c e, spr. Vilém, Vilémovice, jm. míst. 304
Wimmer, jm. os. (= vinař), z wimmen 160
Vinca, 2. p. Vincy (c je tu neměkké) 85
vinné ožralství, stč., z vína 295
v i n u c e, ovinovací holenice, lépe ovinovačky 316
Vitějice, pův. Vitějovice, jm. míst. 193 n.
Vitochov, pův. Dětochov, jm. míst. 304
vivarium 297
vjanoce (kop.), vánoce 145
vjíti; kolik se tam vejde, stč. kolik tam vejde 314
vkořenělý, stč., zakořeněný 133
vláčeti pole, pův. vláčeti bránu po poli 239
vlas; hojný v l a s, spr. vlasy 19, 122, 127
vlčí a vlkův (různé) 187
v l i v u p l n ý, nespr. 90
vmetnouti; v m e t n u t, spr. vmeten 120
Vnarovy, v. Narov
vodič; 1. p. mn. d o b r é v o d i č e tepla, spr. dobří vodiči 128
vodík (Presl) 315
Vochoz, pův. Ochoz, jm. míst. 304
vojáček, 5. p. vojáčku! 286
vojsko. 6. p. ve vojště; d o v o j š t ě, spr. do vojska 32, 220; v e v o j š t i, spr. ve vojště 220
vojště, v. vojsko

Vojtů, nesklonné 312
vol (nebo) nevol, z imperativu slovesa voliti 306
Volary, jm. míst., něm. Wallern 196
volí krev, podle Blah. lépe: krev volů n. volová 114
volky nevolky, z pův. vol nevol 306
Volší, pův. Olší, jm. míst. 304
Vořechov, pův. Ořechov, jm. míst. 304
vous; zarostlý vousem, spr. vousy 57, 127
vpřed, příslovce; postavení vpřed posunuté 224
vpředu, podle vzadu 248
vpsáti, vpsal, spr. vepsati, vepsal 281, 284
vrabčík; malý jako vrabčík (u Jir.) 165
vraceti; 3 mn. vrací, spr. vracejí 135, 309
vrhcáby, stč., z něm. wurfzabel 124
vrchol; na vrcholi, spr. na vrchole 20
vrtěti, 3. mn. vrtějí, spr. vrtí 270
vsacký, kdo je ze Vsetína 287
vsatský, v. vsacký
všechen; všechny řeči tu nepůsobí, spr. žádné řeči 252
všestranný; nejvšestrannější vděk, lépe všestranný 305
-vší, -ší, příp. příd .jmen z přechodníku minulého, často zbytečných; sloužívší, utonuvší, zemřevší a p., lépe vysloužilý, utonulý, zemřelý a p. 133, 191, 247
všímnouti, spr. všimnouti; všimnul si, spr. všiml si 87; všimnouti si jej, spr. ho (2. p.) 89
vtač (slc.), ptáci, ptactvo 310
vtkáti, vtkal, spr. vetkati, vetkal 281, 284
vůči, z výrazu v oči; šetrnost, nenávist vůči někomu, spr. k někomu 19, 182; vůči předloňsku, spr. proti předloňsku a p. 156
vůl, ty vole (v praž. češtině) 25
vu'garismus, vulgární 127
vúpol, stč. 22
vúprostřed, stč. 22
vuřt, buřt, z něm. Knackwurst 124
výběr, z vybírati 275
vybrati; na vybranou 220
vydatá (kop.), vdaná 145
vydejkati, vylákati 224, v. dejkati
vydobýti si co, spr. čeho 17
vyhlídka v okně, s věže a p., nespr. (podle Aussicht) místo naděje 286
vyhlížeti šťastně, špatně a p., spr. vypadati 18, 146
vyhořevší mlýn, lépe vyhořelý 133
vyhraditi; vyhražen, spr. vyhrazen 309
Vychodil, os. jm. han. 122
vychystávati někomu (han.), strojiti, péci 121
výjev a zjev (rozdílné) 150
vyjímajíc 312
vyjímati se dobře, spr. pěkně se nésti, svědčiti dobře 21
výjimek (u Jungmanna) 100
výjimka, v. výminka
vyjmouti 100; vyjmut, spr. vyňat 154; vyjmutí, spr. vynětí 308; vyňat od povinnosti, spr. z povinnosti 154; pověsti vyňaté ze vzduchu, spr. vymyšlené 186
vykati, říkati »vy« 224
vykolejiti; vlak vykolejil, spr. vyšinul se, vyjel z kolejí 149
Vykoupilka, os. jm. han. 122
vylehovati si (han.) 121
výlet, otvor úlu, také vycházka 286
vyměcovati, spr. vymycovati 124

vymíniti, vymiňovati a vynímati (vyjímati) bývá v stč. bez rozdílu 100
výminka, spr. výjimka 19; výminka n. výjimka (obé spr.) 100
vymítati, jiné jest vymýtiti (vymycovati) 124
Výmolová, os. jm. han. 122
vymycovati, vymýtiti, jiné jest vymítati 124
vynálohy (han.), náklady 121
vyňati (dialektické), č. vyjmouti 100
vynímati (vyjímati), v. vymíniti
výnos 152
výpad m. nápor 249
vypnouti; vypnut, spr. vypjat 18
vyprahlý 133
vyprodanost, nespr. 155
vypsati volby, konkurs, místo, cenu, spr. rozepsati 309
vypuknouti v smích, spr. dáti se do smíchu, rozesmáti se; oheň vypukl, spr. vyšel, vzešel a p. 308
výrazy pro barvy a zvuky (u Jir.) 162 n.
výrobek; sú na výrobku (kop.), jsou na práci 145
výročí; v pětstoletí výročí, spr. o pětistém výročí, v den pětistého výročí 251
výročný trh, slavnost, spr. výroční 306
vyručiti, stč. 4
vyrukovati, stč., trvací tvar k vyručiti 4
vyslovený ráz, spr. zřejmý, nepochybný, patrný 279; vysloveně zlý pohled, spr. zřejmě, urputně zlý 182
vysměvačný, kdo se vysmívá 64
vysoký, význam slova 241; vysoká cena, lépe velká, přílišná, přemrštěná 151; vysoké moře (die hohe See), spr. širé moře 151, 190, 240 n.; vysoké moře = moře neklidné 243
výstižný, má význam trpný i činný 64
vysvětliti; na vysvětlenou 220
vyšedší kniha, lépe vyšlá 133
vytáhnouti se, vytahovati se (v praž. češtině) 26
vytmaviti, žertem m. vysvětliti 155
vytýkati někomu něco, pův. vytýkati někomu oči něčím 239; vytýkati oči, dnes spr. vytýkati, vyčítati 279
vyučiti; dostal za vyučenou (u Jir.) 166, 220
vývoda (v Kral. bibli) 22
vyvolati chuť a p., spr. vzbuditi 181
vyznalá víra, stč. 133
vyzvoniti (u Jir.), pověděti 164
vyžilý 133
vz- bývalo psáno m. z- 40; vz- mívá též význam vzdalování (vzdáti = dáti pryč) 40; vz- a na- (rozdílné) 249
vzadu 248
vzdělavací, spr. vzdělávací 271
vzdor tomu, spr. přes to 55
vzepříti 249
vzhled domu byl sešlý, spr. dům se zdál sešlý a p. 56
vzhůru a nahoru (rozdílné) 249
vzíti místo, v. místo; zima nechce vzíti konce, spr. nemá konce 154; vzíti, v. také bráti
vzpor 249; jest odborný výraz tělocvičný 315
vzpoura 249
vzraziti, stč. 39, 40, 72, 75
vztek; třásti se vztekem n. vzteky 282
vztýčiti, spr. vztyčiti 301

Y — Z

y—i (v čes. pravopise) 128

-ý u příd. jm., 2. p. -ého; H r a d e c k ý h o, spr. Hradeckého 187

z- a s-, předpony (matou se u Heka) 244

z, ze; z v š e h o, spr. ze všeho 284; z m í s t a na místo, spr. s místa 55; princezna z K u r l a n d u, z A n h a l t-Z e r b s t u a p.; spr. princezna kuronská, anhaltsko-srbišťská a p. 146, 295

za a po; za korunu — po koruně 265; za řečí n. mezi řečí, za jízdy n. mezi jízdou a p. 197; za oknem, za okny a mezi okny 199; za sebe býti (han.), býti zámožný 121

zabudlivý (slc.) 283

zabudnúc, zabudnúť (slc.), zapomenouti 145, 283

zabýti, zabývati; bud. čas zabudu, vyšlo z užívání 236, 280, 283

začuditi (u Jir.) 163

zad, jm. podst., je v příslovcích vzadu a p. 248

zadělati okno, zatarasiti, ucpati, zastříti, n i k o l i z a v ř í t i 256

zadušovati 4

záhadný; knihy z á h a d, lépe záhadné 296

z á c h t ě v, spr. choutka, chut, snaha, přání 219

zajeknouti (u Jir.) 164

zájemné, stč., poplatek za dobytek na škodě zajatý 214

základ; n a z á k l a d ě vzpomínek posuzovati, spr. podle nich 150

z a k n i h o v á n í smlouvy, spr. zapsání do knih 150

z á l e ž e t i o d n ě č e h o, spr. záviseti na něčem 155, 277; záleží mi na tom 230

záležitost (podle Angelegenheit), často lze užíti slov věc, potřeba, příčina 93, 250, 266, 273, 279

založiti koňům (han.) 121

zamatlaný (han.), zašpiněný, zablácený 121

z a m e r i k a n i s o v á n í (Veramerikanisierung), spr. poameričtění, zameričtění 186

zámiš, zámišový, nespr. s e m i š o v ý 149

zamlouvati se, mírnější než líbiti se 254, 311; v. i zamluviti

zamlouvavý 254

zamluviti, zamlouvati se, stč., slíbiti, učiniti závazný slib 254

zámluvný 254

z a n á š e t i poštu (Post eintragen), spr. zapisovati 127

z a n e c h a t i h l u b o k ý d o j e m v někom, nespr. 150

z a ň (za uhlí), spr. za ně 253

Zaoral, Zaorálek, jm. os. 88

zapadati; slunce zapadá 239

zapisovati se, stč., písemně se zavázati 254

záplata, podle Blah. lépe peníze 115

zápolí m. z á z e m í 316

zapomenouti (zapomníti); přít. čas zapomenu (ne z a p o m n í m), rozkaz. zapomeň (ne z a p o m n i), příčestí zapomněl a zapomenut (ne z a p o m n ě n) 236, 281, 284; zapomenouti něčeho 313

zápor; bývá před výrazem, na němž je důraz (ne samým chlebem živ jest člověk) 191; po záporném slovese bývá předmět v 2. pádě, nikoli ve 4., na př. nemám (ž á d n o u) s í l u, spr. nemám síly, v. genitiv záporový; ale nevím nic (nespr. n i-

čeho) 301; než ruší zápor: nepronesl jiné myšlenky než oné, spr. než onu 252; v záporných větách rozkazovacích bývá slovesо opětovací, na př.: přines to sem, nenos to sem, ale nespadni tam (máme-li na mysli určitý jednotlivý děj) 168
zaprásknouti (u Jir.), o ráně 164
zapříti; na zapřenou 220
zapříčiniti, nespr. 135
zapříti něčeho 313
zapsati se, stč., písemně se zavázati 254
zapůsobiti, nespr. 135
zařaditi; zařazen, lépe zařaděn 271, 314
zaříci se, zaříkati se, stč., učiniti závazný slib 254
zařičský, kdo je ze Zařičan 286
zářijový, spr. zářijový 55
zaručiti, tvar trvací zaručovati, stč. zarukovati 4
zasílatel, spr. zasilatel 276
zastřešení, spr. stavba střechy 150
zašoumávati (u Jir.), o větru 164
zaštěknouti; zaštěknul, spr. zaštěkl 87
zatím a mezitím 197
zatvoric (kop.), zavříti 145
zatvrdilý, významu trpného 133
zaujmouti, zaujal 96
záviděti něčeho 313
záviseti odněkoho, odněčeho, spr. na někom, na něčem 181, 182
závislý; jest závislo, spr. závisí 93
závist; skřípati závištěmi, stč. 282
zavolati; jako na zavolanou 220
Zavoral, os. jm. han. 122
zavrnčeti (u Jir.), o zvonku 164
zázemí (podle něm. Hinterland) = co je za zemí, lépe zápolí 316
zazlívati někomu, spr. míti za zlé 61, 127
zažitá krmě, podle Blahoslava lépe záživná 114
zblo, z pův. stblo (stéblo) 196
zbožňovaný; nejzbožňovanější jenerál, zbytečný superlativ 305
zde, pův. sde 192; zde a tam (rozdílné) 55
zdejší život (t. j. v Indii, tam), spr. tamější 55
zdeúřední, nespr. 123
zdraviti, spr. pozdravovati 236, 280, 282
zdvihati, spr. zdvíhati 120
zeleno (u Jir.) 163
zemřevší, lépe zemřelý, umrlý 133
zhasnouti svíčku, spr. zhasiti; svíčka zhasne 19, 181
zhvězditi; až se v krbu zhvězdí (u Blah.) 114
získati si zásluh, spr. zásluhy 122
zjev a výjev (rozdílné) 150
zkoumatel 276
zkuckati se (u Blah.), zvraceti 41
zkusiti; na zkušenou 220
zkypra (han.), lehce 121
zlatozlutý 235
zlo; obecné zlo, lépe obecné zlé 133
zmizeti; 3. mn. zmizí, spr. zmizejí 252
zmlknouti; pozvolna zmlkly hlasy, spr. zmlkaly 56
zmocnila sejej, spr. ho (2. pád) 212
zmýlená (neplatí) 220
znamenati; znamenám v úctě, lépe znamenám se v úctě nebo jinak 288
znebezpečení (Gefährdung) přivoditi, nespr., v. toto
znejmilejší, spisovné nejmilejší 55
znoj (v »měsíční« češtině) 234
Znojil, os. jm. han. 122
znov', spr. znovu 285, 286
Zobáčov, pův. Sobáčov, jm. míst. 304

zodpověděti otázku, dotaz a p. (beantworten), spr. odpověděti na dotaz, k dotazu a p.; dopis zůstal nezodpověděn, spr. bez odpovědi 60, 150, 278
zodpovědnost, spr. odpovědnost 19, 21, 60
zodpovědný, spr. odpovědný za něco 21, 60
zodpovídati se z něčeho, spr. odpovídati za něco, z něčeho 60; zodpovídal otázku, spr. odpověděl na otázku 55
zól (han.), sál 121
zotavená, na zotavenou 220
zouti, stč. zúti, z kmene u- 316
zpředu, podle zezadu, 224, 248
zpropitné, spr. spropitné 214 n.
zraditi někomu něco (podle raditi) a někoho od něčeho, z něčeho (za starší zraziti) 2, 3, 71, 72
zralý 133
zraziti, pův. vzraziti, později nahrazeno slovesem zraditi, zrazovati někoho od něčeho, z něčeho 3, 5, 38, 39, 41, 72, 74, 75; zraziti se = odpadnouti od někoho, nechati něčeho 3, 41; zraziti (z.ážeti) peníze v počtech (moravské), m. sraziti 39
zrazovati, zrážeti, tvar trvací ke zraziti; zrazovati někoho od něčeho n. z něčeho (vazba původní); zrazovati někomu něco n. od něčeho (podle raditi) 2 n., 38 n., 71 n.
zrcátko, m. zrcádko (ze zrcadlo) 192
zření míti ke komu, stč. = zříti ke komu, v. t.
zřetel bráti, spr. obraceti, míti 55
zříti ke komu, na př. s platem, stč., býti poplatným 130
zrodivší se, lépe rodilý 133
zryšavěti (u Jir.) 163
zsinati, zsinavý (u Jir.) 163
ztratiti hřivny (u Blah.), míti větry 41
ztuchlé obilí (u Blah.) 42
zubák (v praž. češt.), zubní lékař 25
zůřivost (u Hýbla), m. zuřivost 271
zůstati; zůstal státi = stál už a setrval stoje; zůstal státi (blieb stehen), spr. zastavil se 87, 108, 122
zůstavší doma, lépe: který zůstal 133
zvací 134
zvěčnělý (verewigt) 301
zvířátko, spr. zvířátko 277
zvonař 297
zvuky, výrazy pro ně u Jir. 163
zvykati, zvyknouti si na něco, spr. někomu, něčemu 182, 246

Ž

žába (v praž. češtině), dívka 26
Žabovřesky, v Žabovřeskách 267
žádati jej, spr. ho (2. pád) 20; žádati po někom, lépe od někoho 265; žádané přinésti, spr. žádanou věc 213
žádný, bývá zbytečné: nemám žádnou sílu, spr. nemám síly 18, 56
Žalkovice, spr. Žálkovice, jm. míst 304
žaltář, z lat. psalterium 297
žestík (u Presla) 315
žhnouti; žhal, spr. žehl, žhla 253
židovský; pro strach židovský (Neruda) = před židy 295
Živsa, jm. os. 287
žrec 267.
žvandati (u Jir.) 164
žvátorný (u Jir.) 164

Tiskla firma Th. Venta, společnost s r. o., v Praze I., v ul. Bílkově č. 17. — Nákladem Emila Solce, společnosti s r. o., v Praze a v Karlíně.